

৩৩৫৫

অসমীয়া

৪২০৪/নাঃ প্রঃ
২৩/৪/২২

সাহিত্য-প্রবেশ ব্যাকৰণ ।

—*—

স্বাক্ষৰিত

১৮৪২ শক ।

৭৬
১৮২০

প্রথম তালিকা ।

শ্রীশনিবাস বৰা ।

STUDENT BINDERS
A. T. Road, Parajan,
P.O. JORHAT-785 001
(Assam)

মূল্য ৬০ অনা মাথোন ।

সাহিত্য-প্রবেশ ব্যাকরণ ।

সূচী ।

বিষয় ।	পৃষ্ঠা ।
১। ভাষা আৰু ব্যাকৰণ । ...	১
২। শব্দ প্রকৰণ । ...	১
(১) শব্দ । ...	১
(২) সংজ্ঞা শব্দৰ বিশেষ বিৱৰণ । ...	৬
(৩) বিভক্তি আৰু বচন । ...	৭
(৪) শব্দৰ ৰূপ । ...	৯
(৫) লিঙ্গ । ...	১৪
(৬) পুৰুষ । ...	২১
(৭) কৰক । ...	২২
(৮) গুণবোধক শব্দৰ বিশেষ বিৱৰণ । ...	২৬
(৯) সৰ্বনাম শব্দৰ বিশেষ বিৱৰণ । ...	২৭
(১০) বিশেষণ শব্দৰ বিশেষ বিৱৰণ । ...	৩৭
(১১) সংখ্যা-বাচক শব্দৰ বিশেষ বিৱৰণ । ...	৪১
(১২) ক্ৰিয়া বিশেষণ শব্দৰ বিশেষ বিৱৰণ । ...	৪২
(১৩) উপশব্দৰ বিশেষ বিৱৰণ । ...	৪৪
(১৪) অব্যয় শব্দৰ বিশেষ বিৱৰণ । ...	৪৫
(১৫) অনুকাৰ, অনুৰূপ আৰু কৃত্ত শব্দ । ...	৪৯
(১৬) উপসৰ্গ । ...	৪৯
৩। ধাতু প্রকৰণ । ...	৫০
(১) ধাতু । ...	৫০
(২) ক্ৰিয়াপদ । ...	৫২
(৩) কাল । ...	৫৩
(৪) ক্ৰিয়া বিভক্তি । ...	৫৫
(৫) মূল ধাতুৰ ৰূপ । ...	৫৬
(৬) নিজন্তু ধাতুৰ ৰূপ । ...	৬৭
(৭) আনুষঙ্গিক ধাতুৰ ৰূপ । ...	৭৮

বিষয় ।	পৃষ্ঠা ।
(৮) যিঙ্গস্তার্থক ধাতুৰূপ । ...	৭৯
(৯) অনিয়মিত ক্রিয়া । ...	৮০
(১০) সিদ্ধা ক্রিয়া । ...	৮২
(১১) নাম ধাতু । ...	৮৪
(১২) ক্রিয়াৰ বাচ্য । ...	৮৫
(১৩) ক্রিয়া পদৰ ব্যৱহাৰ । ...	৮৬
৪ । কাৰকৰ বিশেষ বিৱৰণ । ...	৯০
৫ । পদাৱয় । ...	৯৮
৬ । কুটপ্ৰকৰণ । ...	১০১
৭ । বাক্য-বিন্যাস প্ৰকৰণ । ...	১০৩
৮ । বৰ্ণ বিস্তাৰ প্ৰকৰণ । ...	১০৭
(১) আখৰ । ...	১০৭
(২) স্বৰ । ...	১০৭
(৩) ব্যঞ্জন । ...	১০৮
(৪) উপবৰ্ণ । ...	১০৯
(৫) আখৰবিলাকৰ উচ্চাৰণ-ঠাই । ...	১০৯
(৬) ব্যঞ্জনত স্বৰ-যোগ । ...	১১১
(৭) সংযোগী আখৰ । ...	১১২
(৮) ণত্ব বিধি । ...	১১৪
(৯) বত্ব বিধি । ...	১১৬
৯ । সন্ধিপ্ৰকৰণ । ...	১১৭
১০ । সমাস প্ৰকৰণ । ...	১২৩
১১ । তদ্ধিত প্ৰত্যয় । ...	১২৯
১২ । কৃৎপ্ৰত্যয় । ...	১৩৬
১৩ । বচনা প্ৰকৰণ । ...	১৪৩
১৪ । উপসৰ্গৰ বিশেষ বিৱৰণ । ...	১৫১
১৫ । শব্দমালা । ...	১৫৪

সাহিত্য-প্ৰবেশ ব্যাকৰণ।

১। ভাষা আৰু ব্যাকৰণ।

১। বিবিলাক অৰ্থথকা মাতেৰে মানুহে মনৰ ভাৱ প্ৰকাশ কৰে, তাৰ নাম ভাষা।

২। মানুহ জাতিয়ে পতি নিজৰ একোটা সুকীয়া ভাষা। এইদৰে পৃথিৱীত প্ৰায় চাৰি হেজাৰ ভাষা আছে। অসমীয়াবিলাকৰ ভাষাৰ নাম অসমীয়া ভাষা।

৩। অসমীয়া ভাষা দুই প্ৰকাৰ, যেনে কথিত আৰু লিখিত।

৪। কথিত ভাষা ঠাই বিশেষে প্ৰায় ভিন্ন ভিন্ন। লিখিত ভাষা কিন্তু সমুদায় অসমীয়াৰ একে। এতেকে এই লিখিত ভাষাই অসমীয়াৰ সাধাৰণ ভাষা আৰু ইয়াক সাধু ভাষাও বোলে।

৫। যি পুথি পঢ়িলে ভাষা শুদ্ধকৈ লিখিব আৰু কবৰ নিয়ম শিকা যায়, তাৰ নাম ব্যাকৰণ।

৬। যি পুথি পঢ়িলে অসমীয়া ভাষা শুদ্ধকৈ লিখিব আৰু কবৰ নিয়ম শিকা যায়, তাৰ নাম অসমীয়া ব্যাকৰণ।

২। শব্দ প্ৰকৰণ।

(১) শব্দ।

১। বিদ্যা শিকিলে মানুহ জাননী হয়। ইয়াত 'বিদ্যা' কথাই মনেৰে ভবা এবিধ বস্তুৰ নাম, 'শিকিলে' কথাই শিকা কাৰ্য্য,

‘মানুষ’ কথাই চকুবে দেখা এবিধ প্রাণীর নাম, ‘জ্ঞানী’ কথাই বিদ্যার গুণ বা ফল আক ‘হয়’ কথাই হোৱা কাৰ্য্য বুজাইছে, অর্থাৎ “বিদ্যা” আক “মানুষ” বস্তুৰ নাম বুজোৱা আক জ্ঞানী বস্তুৰ গুণ বুজোৱা শব্দ, আক শিকিলে আক হয় কথাই কাৰ্য্য কৰা বুজাইছে । এতেকে মানুহৰ মাতৰ ঘাই ঠাল দুটা :—শব্দ আক বাতু । চকুবে দেখা বা মনেবে ভবা কোনো বস্তু নাইবা সেই বস্তুৰ গুণ আদি বুজোৱা মাতক শব্দ, আক কাৰ্য্য কৰা বুজোৱা মাতক বাতু বোলে ।

২ । অসমীয়া ভাষাত এবাৰ প্রকাৰ শব্দ আছে । যেনে :— সংজ্ঞা শব্দ, গুণবোধক শব্দ, সৰ্বনাম শব্দ, বিশেষণ শব্দ, সংখ্যা-বাচক শব্দ, ক্ৰিয়া-বিশেষণ শব্দ, উপশব্দ, অনুকাৰ শব্দ, অনুকপ শব্দ, অব্যয় শব্দ, আক কুদন্ত শব্দ ।

সংজ্ঞা শব্দ ।

৩ । বিদ্যাই মানুহক নাম কৰে । ইয়াত ‘বিদ্যাই’ কথাই মনতে ভবা আক ‘মানুহক’ কথাই চকুবে দেখা এবিধ বস্তুৰ নাম বুজাইছে । ব্যাকৰণত এনেবোৰ কথাক সংজ্ঞা শব্দ বোলে । চকুবে দেখা বা মনেবে ভবা কোনো বস্তুৰ নাম মাত্ৰকে সংজ্ঞা শব্দ বোলে । যেনে :—মানুহ, গৰু, চৰাই, মাছ, বুকি, বন, নদী, বন, ইত্যাদি ।

গুণ-বোধক শব্দ ।

৪ । সাধুতাই মহত্ব চিনাকি । ইয়াত ‘সাধুতাই’ কথাই সাধু লোকৰ গুণ বা স্বভাব, আক ‘মহত্ব’ কথাই মহৎলোকৰ গুণ বা স্বভাব বুজাইছে । ব্যাকৰণত এনেবোৰ কথাক গুণবোধক শব্দ বোলে ।

যিবিলাক শব্দে বস্তুৰ গুণ বা স্বভাৱ বুজায় তাক গুণবোধক শব্দ বোলে । যেনে :— গুৰুত্ব, সাধুতা, লঘুত্ব, বান্ধবালি, সোৰো-পালি, ভণ্ডামি ; ইত্যাদি ।

সৰ্বনাম শব্দ ।

৫ । কালিৰামে তেওঁৰ ভনীয়েকক কিতাপ এখন দিছিল । তাক তেওঁ দোকানৰ পৰা কিৰা আনিছিল আৰু তাৰ বাবে তাই তেওঁক নগৈ শলাগিছিল । ইয়াত তেওঁৰ, তাক, তেওঁ, তাই, আৰু তেওঁক কথাবোৰ ক্ৰমে কালিৰামৰ, কিতাপখন, কালিৰাম ভনীয়েকে আৰু কালিৰামক কথাৰ সলনি ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে । ব্যাকৰণত এনেকৈ অৱস্থা কথোৰ নামৰ সলনি ব্যৱহাৰ কৰা কথা বোৰক সৰ্বনাম শব্দ বোলে ।

যি শব্দ অন্য কোনো কথাৰ নামৰ সলনি ব্যৱহাৰ কৰা যায় তাক সৰ্বনাম শব্দ বোলে । যেনে :—মই, আমি, তুমি, তেওঁ, সি, তাই, সেই, এই, বি, কোন ; ইত্যাদি ।

বিশেষণ শব্দ ।

৬ । শুদা গাত চেঁচা বতাহ লাগিলে জ্বৰ হয় । ইয়াত শুদা আৰু চেঁচা কথাই ক্ৰমে গাত আৰু বতাহ কথাৰ অৱস্থা বুজাইছে বা সিহঁতক সেই জাতীয় অন্যবিলাকৰ পৰা বেলেগকৈ দেখাইছে । ব্যাকৰণত এনেবোৰ কথাক বিশেষণ শব্দ বোলে ।

যিবোৰ কথাই অন্য বস্তুৰ অৱস্থা বুজায় বা এটাক সেই জাতীয় অন্যবিলাকৰ পৰা বেলেগকৈ দেখায় তাক বিশেষণ শব্দ বোলে । যেনে :—ভাল, বেয়া, ডাঙ্গৰ, সৰু, বগা, বগী, সাধু, গুণী, জ্ঞানী ; ইত্যাদি ।

ক্রিয়া-বিশেষণ শব্দ ।

৭। বাম বেগাই আহিছে, তেওঁৰ সমান খৰকৈ লিখোঁতা কোনো নাই, বৰ বেগাই নেধাবা, সদায় আহিব', আৰু কলৈ যোৱা। ইয়াত 'বেগাই' কথাই আহিছে ক্রিয়া, 'খৰকৈ' কথাই লিখোঁতা কৃদন্ত শব্দ, আৰু 'বৰ' কথাই বেগাই ক্রিয়া বিশেষণৰ অৱস্থা বুজাইছে; আৰু 'সদায়' কথাই আহিব ক্রিয়াৰ কাল আৰু 'কলৈ' কথাই ক্রিয়াৰ ঠাই দেখাইছে। ব্যাকৰণত এনেবোৰ কথাক ক্রিয়াবিশেষণ শব্দ বোলে।

বিবিলাক কথাই কোনো ক্রিয়া, কৃদন্ত শব্দ বা অন্য এটা ক্রিয়া বিশেষণৰ অৱস্থা দেখায়, নাইবা ক্রিয়াৰ কাল আৰু ঠাই বুজায়, আৰু ক্রিয়া বিশেষণ বোলে। যেনে :—ভালকৈ, সদায়, নবহকৈ, ভালমতে, বেগাই, কেতিয়া, যেতিয়া ইত্যাদি।

সংখ্যাবাচক শব্দ ।

৮। চাৰিজন লৰা পঢ়ে। ইয়াত 'চাৰি' কথাই লৰাৰ লেখ বুজাইছে। ব্যাকৰণত এনে বোৰ কথাক সংখ্যাবাচক শব্দ বোলে।

যিবোৰ কথাই কোনো প্ৰাণী, বস্তু আদিৰ লেখ বুজায় তাক সংখ্যা বাচক শব্দ বোলে। যেনে :—এক, পাঁচ, সাত, হেৰাট, চতুৰ্গ, অষ্টম; ইত্যাদি।

অনুক্ৰম শব্দ ।

৯। বেল গুম-গুমাই আহিছে আৰু পানী ছব-ছবাই পৰিছে। ইয়াত বেলগাড়ী চলাত ওলোৱা শব্দৰ সলনি 'গুম-গুম' আৰু পানী স্তম্ভৰ পৰা পৰোঁতে ওলোৱা শব্দৰ সলনি 'ছব-ছব' কথা ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। ব্যাকৰণত এনেবোৰ কথাক অনুক্ৰম শব্দ বোলে।

কোনো চৰাই, পশু বা বান্দ্য আদিৰ মাত নাইবা কোনো ঠাইত কোনো বস্তু ঠেকা খালে তাৰ পৰা ওলোৱা মাতক যেতিয়া মানুহে মুখেৰে সেইকৰূপে উচ্চাৰণ কৰে, তাক অহুকাৰ শব্দ বোলে। যেনে :—কা-কা, টং-টং, হব্-হব্, মব্-মব্ ; ইত্যাদি।

উপশব্দ ।

১০। লব্ধজনে চাৰিটা অংগ থাকে। ইয়াত ‘লব্ধ’ কথাৰ পাঁচত ‘জন’ কথা যোগ হৈ সেই লব্ধক বিশেষকৈ বুজাইছে, আৰু চাৰি কথাৰ পাঁচত ‘টা’ কথা যোগ হৈ অংগৰ পৰিমাণ দেখাইছে। ব্যাকৰণত এনেবোৰ কথাক উপশব্দ বোলে।

যিবোৰ কথা কোনো মানুহ বা বস্তু আদিক বিশেষকৈ দেখুওৱাৰ, নাইবা কোনো বস্তুৰ আকৃতি বা পৰিমাণ বুজাবৰ কাৰণে সংজ্ঞা শব্দ, সংখ্যাবাচক শব্দ, বা বিশেষণ সৰ্বনামৰ পাঁচত যোগ কৰা হয় তাক উপশব্দ বোলে। যেনে :—ট, টী, জন, জনা, জনী, খন, ডাল, ছোপা ; ইত্যাদি।

অনুরূপ শব্দ ।

১১। মাছ-ছাছ নহলে তেওঁ ভাত-ছাত একো খাব নোৱাৰে। ইয়াত মাছৰ পাঁচত ‘ছাছ’ যোগ হৈ মাছৰ নিচিনা তেনে অন্য এবিধ ভাতৰ লগত খোৱা বস্তু, আৰু ভাতৰ পাঁচত ‘ছাত’ যোগ হৈ ভাতৰ নিচিনা তেনে এবিধ খোৱা বস্তু বুজাইছে। ব্যাকৰণত এনে বোৰ কথাক অনুরূপ শব্দ বোলে।

কোনো এটা সংজ্ঞা শব্দেৰে সৈতে তাৰ নিচিনা অন্য কোনো এটা বস্তু বুজাবৰ নিমিত্তে নি কথাক ব্যৱহাৰ কৰা হয় তাক অনুরূপ শব্দ বোলে। যেনে :—গানী-ছানী, গাখীৰ-ছাখীৰ, চাউল-টৌল ; ইত্যাদি।

অব্যয় শব্দ।

১২। বাম আৰু হৰি আহিছিল, কিন্তু মই সিহঁতক লগ নেপালোঁ। ইয়াত ‘আৰু’ কথাই দুটা বেলেগ শব্দক আৰু ‘কিন্তু’ কথাই দুফাঁকি বেলেগ কথাৰ পৃথক কৰি ভিন্ন ভিন্ন ভাব প্ৰকাশ কৰিছে। ব্যাকৰণত এনেবোৰ কথাৰ অব্যয় শব্দ বোলে।

যিবোৰ শব্দ বেলেগ বেলেগ ভাব বুজাবৰ নিমিত্তে অন্য দুটা শব্দ বা বাঁকাক যোগ বা পৃথক আদি কৰে তাক অব্যয় শব্দ বোলে। আৰু, বা, এতেকে, যে ইত্যাদি।

ক্ৰদন্ত শব্দ।

১৩। উপকাৰ কৰোঁতাজনৰ শলাগ লোৱা উচিত। ইয়াত কৰ্-ধাতুত ওঁতা যোগ হৈ ‘কৰোঁতা’ আৰু ল-ধাতুত ওৱা যোগ হৈ ‘লোৱা’ কথা যুগুত হৈছে। ব্যাকৰণত এনেকৈ যুগুত হোৱা কথা-বোৰক ক্ৰদন্ত শব্দ বোলে।

ধাতুৰ পাচত কেতবোৰ আখৰ যোগ হৈ যুগুত হোৱা কথা-বোৰক ক্ৰদন্ত শব্দ বোলে। কৰোঁতা, খাওঁতা, কৰা, ধৰা, কৰণ ইত্যাদি।

(২) সংজ্ঞা-শব্দৰ বিশেষ্য বৰণ।

১৪। কলিকতা এখন ডাঙ্গৰ নগৰ। ইয়াত ‘কলিকতা’ ক স্তত্ব ঠাই এখনৰ নামৰ সলনি ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে, কিন্তু তাক তেনে ঠাইৰ নামৰ সলনি ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰি; আৰু ‘নগৰ’ কথাৰ কলিকতা বা কলিকতাৰ নিচিনা অন্য ঠাইৰ নামৰ সলনি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। ‘কলিকতা’ বিশেষ ঠাইৰ নাম আৰু ‘নগৰ’ সেই-সেই তেনে ঠাইৰ নাম। এতেকে সংজ্ঞা শব্দ দুই প্ৰকাৰ—বিশেষ সংজ্ঞা আৰু সামান্য সংজ্ঞা শব্দ।

১৫ । মানুষ আটাই প্রাণীতকৈ বুদ্ধিমান । ইয়াত ‘মানুষ’ কথাই গোটেই মানুষ জাতিক আৰু ‘প্রাণী’ কথাই প্রাণ থকা আটাই-বোৰক বুজাইছে । মানুষজন নাহিল । ইয়াত ‘মানুষ’ কথাই কোনো এটা নিৰ্দিষ্ট মানুষক বুজাইছে । এনেকৈ একেটা শব্দই গোটেই জাতি বা সেই জাতিৰ এটা মাথোন বুজালে তাক সামান্য সংজ্ঞা শব্দ বোলে ।

যিবোৰ সংজ্ঞা শব্দ এক জাতিৰ সকলো প্রাণী বা বস্তুৰ নামত ব্যৱহাৰ কৰা হয় আৰু সেই সেই জাতীয় প্রাণী বা বস্তুৰ প্ৰত্যেকটোৰ নামতো ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়, তাক সামান্য সংজ্ঞা শব্দ বোলে ।

১৬ । মণিৰাম তেজপুৰত আছে । ইয়াত ‘মণিৰাম’ কথাই এজন নিৰ্দিষ্ট মানুষ আৰু ‘তেজপুৰ’ কথাই এখন নিৰ্দিষ্ট ঠাই বুজাইছে । এনেবোৰ সংজ্ঞা শব্দই বিশেষ সংজ্ঞা শব্দ ।

যিবোৰ কথাই এটা নিৰ্দিষ্ট মানুষ, জন্তু, ঠাই, বস্তু আদিৰ নাম বুজায় তাক বিশেষ সংজ্ঞা শব্দ বোলে । যেনে :—গুৱাহাটী, তিমালয়, গঙ্গা, কাৰ্লিৰাম ; ইত্যাদি ।

১৭ । সংজ্ঞা শব্দৰ বিভক্তি, বচন, লিঙ্গ, পুৰুষ আৰু কাৰক আছে ।

(৩) বিভক্তি ।

১৮ । যিবোৰ আখৰ যোগৰ পৰা শব্দৰ বচন আৰু কাৰক, আৰু ক্ৰিয়াৰ কাল আৰু পুৰুষৰ বোধ জনে তাক বিভক্তি বোলে (১)

১৯ । বিভক্তি দুবিধ :—শব্দ-বিভক্তি আৰু ক্ৰিয়া-বিভক্তি ।
বচন আৰু কাৰকৰ বোধৰ নিমিত্তে শব্দৰ পাঁচত যি আখৰ যোগ

(১) সংজ্ঞা, গুণবোধক আৰু সৰ্বনাম শব্দ, আৰু ধাতুত বিভক্তি মুক্ত হলে সিহঁতক তেতিয়া পদ বোলা যায় । আনবিলাক শব্দ বিভক্তি নোলোৱাকৈ ব্যৱহাৰ কৰিলে পদ নাম পায় ।

কৰা বাত, তাক শব্দ বিভক্তি বোলে। ক্ৰিয়া বিভক্তিৰ বিষয় পাঁচত কোৱা যাব।

২০। শব্দৰ বিভক্তি সাতোটা ; যেনে প্ৰথম, দ্বিতীয়া, তৃতীয়া, চতুৰ্থী, পঞ্চমী, ষষ্ঠী আৰু সপ্তমী ;

২১। প্ৰত্যেক বিভক্তিয়ে দুটাকৈ বচন (১) ; এক বচন আৰু বহু বচন। এটা বস্তু বুজালে এক বচন আৰু এটাতকৈ অধিক বস্তু বুজালে বহু বচন হয়।

২২।

বিভক্তিৰ আকৃতি।

বিভক্তি।	একবচন।	বহু বচন।
প্ৰথম	ই, এ,	বহু বচনতো একে বিভক্তি। কেৱল
দ্বিতীয়া	অক্	শব্দৰ পাঁচত এক বচনৰ বিভক্তিৰ
তৃতীয়া	এন	আগত মান্য লোকক বুজাবলৈ
চতুৰ্থী	লৈ	সকল, বিলাক (২) আৰু নীহ
পঞ্চমী	পৰা	মানুহক বুজাবলৈ বোব, ইত শব্দৰ
ষষ্ঠী	অব্	যোগ কৰা যায়। ইতৰ প্ৰাণী
সপ্তমী	অত্	আৰু অচেতন বস্তুত বোব আৰু
		বিলাক শব্দ যোগ কৰে।

জীৱা জন্তুৰ সমূহ বুজাবলৈ শব্দৰ পাঁচত প্ৰায় মপা শব্দ যোগ দিয়া হয়। যেনে গৰুমপা, পাৰমপা ইত্যাদি ; কিছু সময়ৰ বাবে, পানিবোৰ এনেও হয়। ব্যবসায়, জাতি আৰু সম্বন্ধ বুজোঁৱম বস্তুত 'ইত' কথা যুক্ত হয়। যেনে :—কমৰইত, ছাত্ৰইত, ভাইইত ইত্যাদি (৩)।

(১) বস্তুৰ এক বা অধিক বোধক বুজক বচন বোলে।

(২) কোনো কোনো সৰ্বনাম শব্দৰ বহু বচনত 'লোক' কথাৰ যোগ হয়।

(৩) সাধাৰণ শ্ৰেণী বুজোৱা শব্দৰ বহু বচনত 'ইত' কথাৰ যোগ হয়।

নিৰ্কাৰিত মানুহ বুজাবলৈ গৰু, গাধ আদি শব্দ প্ৰয়োগ কৰিলে
বহুবচনত 'ইত' যোগ কৰা হয়। যেনেগ কহঁত, গাধইত ইত্যাদি।

(৪) শব্দৰ ৰূপ।

২৩।

বাঞ্ছনাস্ত 'মানুহ' শব্দ।

একবচন।

বহু বচন।

প্ৰথম	মানুহে	মানুহবিলাকৈ
দ্বিতীয়া	মানুহক	মানুহবিলাকক
তৃতীয়া	মানুহেৰে	মানুহবিলাকৈৰে
চতুৰ্থী	মানুহলৈ (১)	মানুহবিলাকলৈ
পঞ্চমী	মানুহৰপৰা (২)	মানুহবিলাকৰপৰা
ষষ্ঠী	মানুহৰ	মানুহবিলাকৰ
সপ্তমী	মানুহত	মানুহবিলাকত

অকাৰান্ত 'পাৰ' শব্দ (৩)।

১ মা পাৰই

পাৰবোৰে

২ য়া পাৰ, পাৰক (৪)

পাৰবোৰক

(১) লৈ আৰু পৰা বিভক্তি যোগ হলে একবচনত বাঞ্ছনাস্ত শব্দ
অকাৰান্ত হয়।

(২) সকলো শব্দৰ পাঁচত পৰা বিভক্তিৰ আগত ন হয়।

(৩) অৰ্ণাৎ বা আৰ্ণাৎ অন্তত থকা পদৰ এক বচনৰ 'এ' বিভক্তিৰ
হাইত 'ই' হয়। কিন্তু প্ৰাণী বুজোৱা অকাৰান্ত বচনৰ
আপৰ শব্দত থকা শব্দৰ পাঁচত বিকল্পে 'ই' হয়। যেনে—
কুৰাই আৰু কুৰাই: ইত্যাদি। আৰু তাত 'এং' বিভক্তিৰ এ,
আৰু 'অক্' 'অং' 'অত' বিভক্তিৰ 'অ' ওতে।

(৪) দ্বিতীয়া বিভক্তিৰ 'ক' বিকল্পে লোপ হয়।

এক বচন।

- ৩ ঙ্গা পাংবৈ
৪ ঙ্গী পাংবলৈ
৫ ঙ্গী পাংবৰ পৰা
৬ ঙ্গী পাংব
৭ ঙ্গী পাংত

বহু বচন।

- পাংবোবৈবে
পাংবোবলৈ
পাংববোবৰ পৰা
পাংবোব
পাংবোবত।

আকাৰান্ত 'ঘোৰা' শব্দ।

- ১ ঙ্গা ঘোৰাই
২ ঙ্গা ঘোৰা, ঘোৰাক
৩ ঙ্গা ঘোৰালে
৪ ঙ্গী ঘোৰালৈ
৫ ঙ্গী ঘোৰাপৰা
৬ ঙ্গী ঘোৰ
৭ ঙ্গী ঘোৰত

- ঘোৰাঘোৰে
ঘোৰাঘোৰক
ঘোৰাঘোৰেবে
ঘোৰাঘোৰলৈ
ঘোৰাঘোৰপৰা
ঘোৰাঘোৰ
ঘোৰাঘোৰত

ইকবাক্ত 'নিগনি' শব্দ (১)।

- ১ ঙ্গা নিগনিয়ে
২ ঙ্গা নিগনিক
৩ ঙ্গা নিগনিৰে, নিগনিৰেবে (২)
৪ ঙ্গী নিগনিলৈ
৫ ঙ্গী নিগনিপৰা
৬ ঙ্গী নিগনি
৭ ঙ্গী নিগনিত

- নিগনিবিলাকে
নিগনিবিলাকক
নিগনিবিলাকেবে
নিগনিবিলাকলৈ
নিগনিবিলাকপৰা
নিগনিবিলাক
নিগনিবিলাকত

(১) ই, ঈ, বা ঐ শব্দৰ শেষত থাকিলে বিভক্তিব এ-ৰ ঠাইত য়ে হয়।

(২) অ আ ভিন্ন স্বৰ শেষত থাকিলে এৰে বিভক্তিব এ বিকল্পে হুচে।

উকারান্ত 'গক' শব্দ (১) ।

এক বচন ।		বহু বচন ।
১ মা	গকরে (২)	গকবোবে
২ দ্বা	গকক	গকবোবক
৩ ত্রা	গকরে, গকরেবে	গকবোবেবে
৪ খৌ	গকলৈ	গকবোনলৈ
৫ নী	গকবগবা	গকবোবগবা
৬ স্রী	গকব	গকবোব
৭ নী	গকত	গকবোবত

ঐকারান্ত 'জাটেক' শব্দ ।

১ মা	জাটেকরে	জাটেকবোবে
২ দ্বা	জাটেকক	জাটেকবোবক
৩ ত্রা	জাটেকরে, জাটেকরেবে	জাটেকবোবেবে
৪ খৌ	জাটেকলৈ	জাটেকবোনলৈ
৫ নী	জাটেকবগবা	জাটেকবোবগবা
৬ স্রী	জাটেকব	জাটেকবোব
৭ নী	জাটেকত	জাটেকবোবত

ওকারান্ত 'লোক' শব্দ ।

১ মা	লোকে	লোকোবে
২ দ্বা	লোক	লোকোবক

- (১) শব্দর অন্তর্গত উ, ঊ, ও বা ঐ থাকিলে তাহা পাঠ্য শব্দ। অ-ক
 চাহিত হ, ঙ-ব চাহিত বা। আদি এ-ব চাহিত হে ইয়।
- (২) উকারান্ত শব্দর রূপ উকারান্ত শব্দ নিচিনা ।

এক বচন ।		বহু বচন ।
৩ রা	লোবে, লোবোবে	লোবোবোবে
৪ থা	লোলৈ	লোলোবলৈ
৫ মী	লোবপবা	লোবোবপবা
৬ টী	লোব	লোবোব
৭ নী	লোত	লোবোবত

‘গাওঁ’ শব্দ (১) ।

১ মা	গারেঁ	গাওঁবোবে
২ গা	গাওঁক, গারঁক	গাওঁবোবক
৩ রা	গাওঁবে, গারঁবে	গাওঁবোবোবে
৪ থা	গাওঁলৈ, গারঁলৈ	গাওঁবোবলৈ
৫ মী	গাওঁপবা, গারঁপবা	গাওঁবোবপবা
৬ টী	গাওঁব, গারঁব	গাওঁবোব
৭ নী	গাওঁত, গারঁত	গাওঁবোবত

উকারান্ত ‘মৌ’ শব্দ ।

১ মা	মৌবে	মৌবোবে
২ গা	মৌক	মৌবোবক
৩ রা	মৌবে, মৌবোবে	মৌবোবোবে
৪ থা	মৌলৈ	মৌবোবলৈ
৫ মী	মৌপবা	মৌবোবপবা
৬ টী	মৌব	মৌবোব
৭ নী	মৌত	মৌবোবত

(১) উদা ‘ও’ শেহত থকা শব্দৰ ৰূপ এনে হয় ।

অনুস্বাৰান্ত 'ঠেং' শব্দ (১) ।

১ মা	ঠেং	ঠেংবোৰে
২ ঙা	ঠেংক	ঠেংবোৰক
৩ ঙা	ঠেংকে	ঠেংবোৰকে
৪ ঙী	ঠেংলৈ	ঠেংবোৰলৈ
৫ ঙী	ঠেংবপৰা	ঠেংবোৰবপৰা
৬ ঙা	ঠেংব	ঠেংবোৰব
৭ ঙী	ঠেংত	ঠেংবোৰত

২৪ । বহুত বুজোৱা সংখ্যা বাচক শব্দ, বিশেষণ শব্দ বা বিশেষণ
সকলোম শব্দ আগত থকা সংখ্যাশব্দ বহু বচনৰ চিন নোলোৱাকৈয়ে
বহু বচন হয় । যেনে :—চাৰিটা ঘোৰা, তিনিফুটি মাগুহ, দশই লগা,
বেছি গৰু, সকলো ছোৱালী, ইত্যাদি । ছবাব উক্তি হোৱা
বিশেষণ শব্দ আগত বহু সংখ্যা শব্দে বহু বচনৰ চিন নোলোৱাকৈ
বহু বচন হয় । যেনে :—কোন কোন ছোৱালী, সৰু সৰু চৰাই :
ইত্যাদি । ইয়াত ছোৱালী আৰু চৰাই বহু বচন ।

২৫ । সমূহ বা জাতি বুজোৱা শব্দবোৰ এক বচনত থাকিও
বহু বচনৰ ভাব বুজায় । যেনে :—সেই সময়ত ইংৰাজ জিকিছিল ।

২৬ । এক বচনৰ পদ এটাতকৈ অধিক একেলগে থাকিলে
এই দৰে লিখা যায় । যেনে :—

বাম আৰু গোপালে (দুয়োজনে) তাক মাৰিছিল । বামহঁতে
(দুয়োজনে) তাক মাৰিছিল । বাম বা গোপালে (কোনো এজনে)
তাক মাৰিছিল ।

(১) অনুস্বাৰান্ত শব্দৰ এক বচনৰ সকলো বিভক্তিতে
অনুস্বাৰৰ ঠাইত ঙু হয় ।

২৭। বহু বচনত পদ এটাতকৈ অধিক একেলগে থাকিলে এই দবে লিখা যায় যেনে :—

লরা (বিলাকে) আর ছোৱালী বিলাকে ইয়াক ভাল পায় ।

লনা (বিলাকে) বা ছোৱালী বিলাকে ইয়াক ভাল পায় ।

২৮। সংজ্ঞা শব্দ দবে ব্যৱহৃত হোৱা বিশেষণ শব্দ, সংখ্যা-বাচক শব্দ আদিৰ কপো ঠিক সংজ্ঞা শব্দৰ নিচিনা। যেনে :—

ধনী শব্দ ।

	এক বচন	বহু বচন ।
১ম।	ধনীয়ে	ধনীবিলাকে ।
২য়।	ধনীক	ধনীবিলাকক । ইত্যাদি

(৫) লিঙ্গ ।

২৯। লিঙ্গ শব্দৰ অৰ্থ চিন । স্বভাৱতে বস্তু বিলাকৰ তিনিটা ভাগ আছে, যেনে :— মতা, মাইকী আৰু জীউনথকা বা মতা কি মাইকী চিনিব নোৱাৰা বস্তু । ব্যাকৰণত এই তিনিৰ প্ৰত্যেক ভাগক একো বিধ লিঙ্গ বোলে । এতেকে লিঙ্গ তিনি প্ৰকাৰ পুংলিঙ্গ, স্ত্ৰী লিঙ্গ আৰু ক্লীবলিঙ্গ ।

(১) যিবিলাক শব্দে মতাক বুজায় তাক পুংলিঙ্গ বোলে । যেনে :— মুনিহ, বলদ, ঘোৰা, ছাগ, ভাই ; ইত্যাদি ।

(২) যিবোৰ শব্দে মাইকীক বুজায় তাক স্ত্ৰী লিঙ্গ বোলে । যেনে :— চিকতা, গাহি, ছাগলী, বাঘিনী, ভনী ; ইত্যাদি ।

(৩) যিবোৰ শব্দে জীউ নোহোৱা বস্তু বুজায় বা মতা কি মাইকী চিন ধৰিব নোৱাৰা ইতৰ প্ৰাণীক বুজায়, তাক ক্লীবলিঙ্গ বোলে । যেনে :— পানী, হাবি, চাউল, ফৰিং, কেঁচু ইত্যাদি ।

৩০। পুংলিঙ্গ বা স্ত্রীলিঙ্গ কবিরূপে তিনিটা নিয়ম আছে :—

(১) পুংলিঙ্গ আক স্ত্রী লিঙ্গ বুজাবটল বেলেগ বেলেগ শব্দ ব্যবহার হয়।

(২) পুংলিঙ্গ শব্দ পাছত বেলেগ বেলেগ আখর যোগ কবি স্ত্রী লিঙ্গ কবা হয়।

(৩) শব্দ আগত বা পাছত বেলেগ বেলেগ শব্দ যোগ কবি পুংলিঙ্গ আক স্ত্রী লিঙ্গ কবা যায়।

(১) পুংলিঙ্গ আক স্ত্রীলিঙ্গর বেলেগ বেলেগ শব্দ ।

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
ককাই,	বো,	গেবা,	চেউবী।
কোরা,	কাউবী	গোছাই,	{ গাতক, আইদেও।
পৈ,	বৈনো,	ছাগ,	
ডেকা,	ডেকেরী	ছাগল,	{ ছাগলী।
		ছাগলি,	
মিঠাল,	মাখুদী	বাণা,	{ ফাইটি
মখনা,		বোপ,	
		বোপাই,	আট
মহরা,	কাটলী	মতা	মাইকী
পো, ভাই	মোহাণী	মুনিহ	তিমোতা
			(তিকতা)
প্রকর	স্ত্রী	মজা	বাণী
বন্দী	বেদী		
উলঙ্গ	গাই	শব	ভেবেঙ্গী
পাক			

২৭। বহু বচনৰ পদ এটাতকৈ অধিক একেলগে থাকিলে এই দৰে লিখা যায় যেনে :—

লৱা (বিলাকে) আৰু ছোৱালী বিলাকে ইয়াক ভাল পায়।

লৱা (বিলাকে) বা ছোৱালী বিলাকে ইয়াক ভাল পায়।

২৮। সংজ্ঞা শব্দৰ দ্বাৰে ব্যৱহৃত হোৱা বিশেষণ শব্দ, সংখ্যা-সূচক শব্দ আদিৰ কোনো ঠিক সংজ্ঞা শব্দৰ নিচিনা। যেনে :—

ধনী শব্দ।

	এক বচন	বহু বচন।
১ম।	ধনীয়ে	ধনীবিলাকে।
২য়।	ধনীক	ধনীবিলাকক। ইত্যাদি

(৫) লিঙ্গ।

২৯। লিঙ্গ শব্দৰ অৰ্থ চিন। স্বভাৱতে বস্তু বিলাকৰ তিনিটা ভাগ আছে, যেনে :— মতা, মাইকী আৰু জীউনথকা বা মতা কি মাইকী চিনিব নোৱাৰা বস্তু। ব্যাকৰণত এই তিনিও প্ৰত্যেক ভাগক একো বিধ লিঙ্গ বোলে। এতেকে লিঙ্গ তিনি প্ৰকাৰ পুংলিঙ্গ, স্ত্ৰী লিঙ্গ আৰু ক্লীবলিঙ্গ।

(১) যিবিলাক শব্দে মতাক বুজায় তাক পুংলিঙ্গ বোলে। যেনে :— মুনিহ, বলদ, ঘোৱা, ছাগ, ডাই; ইত্যাদি।

(২) যিবোৰ শব্দে মাইকীক বুজায় তাক স্ত্ৰী লিঙ্গ বোলে। যেনে :— চিকতা, গাহি, ছাগলী, বাঘিনী, ভনী; ইত্যাদি।

(৩) যিবোৰ শব্দে জীউ নোহোৱা বস্তু বুজায় বা মতা কি মাইকী চিন ধৰি নোৱাৰা ইতৰ প্ৰাণীক বুজায়, তাক ক্লীবলিঙ্গ বোলে। যেনে :— পানী, হাবি, চাউল, ফৰিং, কেঁচু ইত্যাদি।

৩০। পুংলিঙ্গ বা স্ত্রীলিঙ্গ কবিরূপে তিনটি নিয়ম আছে :—

(১) পুংলিঙ্গ আক স্ত্রী লিঙ্গ বুঝাবদৈ বেলেগ বেলেগ শব্দ ব্যবহার হয় ।

(২) পুংলিঙ্গ শব্দ পাছত বেলেগ বেলেগ আখর যোগ করি স্ত্রী লিঙ্গ করা হয় ।

(৩) শব্দ আগত বা পাছত বেলেগ বেলেগ শব্দ যোগ করি পুংলিঙ্গ আক স্ত্রী লিঙ্গ করা যায় ।

(১) পুংলিঙ্গ আক স্ত্রীলিঙ্গর বেলেগ বেলেগ শব্দ ।

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
ককাই,	বো,	গেবা,	চেউবো ।
কোরা,	কাউবো	গোহাই,	{ গাভক, আইদেও ।
পৈ,	পৈনো	ছাগ,	
ডেকা,	ডেকেবী	ছাগল,	{ ছাগনী ।
		ছাগনি,	
{ দিভাল, মথনা,	মাখুদী	বাপা,	{ ছাউটি
		বোপ,	
		বোপাই,	আই
দমরা,	কাড়লী	মতা	মাইকা
পো, ভাই	বোরাগী	মুনিহ	ভিমোতা (ভিকতা)
পুকর	স্ত্রী	রজা	বাণী
বন্দী	বেদী		
বলদ }	গাই	শব	ডেবেঙ্গী
গাক }			

কমা	কানরী	শব্দ	শাক
			ইত্যাদি

(২) পুংলিঙ্গ শব্দ পাঠ্য বেলগে আখর যোগে স্ত্রীলিঙ্গ করা যায়

(ক) কাজনাত্ত পুংলিঙ্গ প্রায় শব্দ পাঠ্য স্ত্রীলিঙ্গত অন্য যোগ করা হয়। যেনে,—

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
কমান	কমানী	বঙ্গাল	বঙ্গালী
কুমান	কুমানী	মান	মানী
কেউট	কেউটী	মদান	মদানী
নাপিত,	নাপিতী	ইত্যাদি	

(খ) শিরাগ আদি কেউনোব কাজনাত্ত শব্দ পাঠ্য অন্য বা ই যোগ করা হয়। যেনে,—

শিরাগ	শিরাগী	শিরাগী	
পিশাচ	পিশাচী	পিশাচী	
বামুন	বামুনী	বামুনী	ইত্যাদি

(৩) অকান বা অকানাত্ত শব্দ শেহত স্ত্রীলিঙ্গত নো যোগ হয়।

যেনে—

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
কলিতা	কলিতানী	বকরা	বকরানী
ভূঞা	ভূঞানী	ভূঞা	ভূঞানী
অসমীয়া	অসমীয়ানী	গদীয়া	গদীয়ানী
গৃহস্থ	গৃহস্থী	মদীয়া	মদীয়ানী
বদীয়া	বদীয়ানী	হুদুয়া	হুদুয়ানী

ইত্যাদি ।

(৪) সিংহ বাঘ আদি কেতবোব শব্দর শেহত নী যোগ করিলে শব্দর অন্তর আধবত ই যোগ হয় । যেনে :—

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
বাঘ	বাঘিনী	গোপ	গোপিনী
সিংহ	সিংহিনী, সিংহী	বাকল	(বাকসিনী)
হাঁচ	হাঁচিনী		(বাকসী)

ইত্যাদি

(৫) কোচ, ডোম আদি কেতবিনাক শব্দর পাছত নী যোগ করিলে শব্দর আদি ঙ্কার আক শেহর আকার জুটি ছয়ো ঠাইতে ঙ্কার হয় । যেনে :—

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
কোচ (১)	কুচুনী	চোব	চুকণী
ডোম	ডুমুনী	ধোবা	ধুবুনী, ধোবানী

(৬) বিড়াল শব্দর শেহত 'লী' যোগে স্ত্রীলিঙ্গ হয় আক তেতিয়া 'লা'র আকার বিকসে লোপ হয় । যেনে :—বিড়াল—বিড়লী বা বিড়ালী । কিন্তু বোল্য বিয়ালিটো এনেও হয় ।

(৭) পেহা আদি কেতবোব শব্দর শেহর আকার ঠাইতে ঙ্কার হৈ স্ত্রীলিঙ্গ হয় । যেনে :—

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
পেহা	পেহী	বগা	বগী
চেঠা	চেঠী, চেঠাই	কুঁজা	কুঁজী
খুবা	খুবী	পঠা	পাঠী

(৮) বিবর বা পদবা বুজোবা শব্দর নী, অনী আদি যোগে আতাক বুজাও, আক জাত বা শেখী বুজোবা শব্দর শেহত কহিবের যোগে ভাঙ্গা বা সেই শেখীর অন্ত ঙ্কার আক বুজাও :

(২)

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
বহা	বাহী	কঁজা	কঁজলী
নাকলা	নাকলী	নাককটা	নাককাটী
বুড়া	বুড়ী	বেদা	বেদী
মুগা	মুগী		ইত্যাদি ।

(১) ঘোরা আদি কেতবোব আকারান্ত শব্দর শেষত ই যোগ হলে আদির ওকার গুচি উকার হয়। যেনে :—ঘোরা ঘুরী
ঘোরা খুরী ; ইত্যাদি ।

(২) মিঠা শব্দর শেষত নী যোগ হলে শেষর আকার গুচি ইকার হয়। যেনে মিঠা, মিঠিনী ।

(৩) ইকারান্ত আক ঙ্গিকারান্ত শব্দর কিছুমানর শেষত না আক কিছুমানর শেষত অনী যোগ করিলে দ্ব্যলিঙ্গ হয়। ইকার অকলে শেষত থাকিলে তাব লোপ হয় আক ঙ্গিকারান্ত শব্দর ঙ্গিকার গুচি ইকার হয়। যেনে :—

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
গরাকী	গরাকিয়নী	বগিকী	বগিকিয়নী
	গরাকিনী (১)	নাতি	নাতিনী
গোসাঁই	গোসাঁনী	ভাবানী	ভাবানিনী
গোহাঁই	গোহায়নী	হাবি	হানিনী

ইত্যাদি ।

(৪) বাকনি আদি কেতবোব ইকারান্ত শব্দ দ্ব্যলিঙ্গত দীর্ঘ ঙ্গিকারান্ত হয়। যেনে :—বাকনি বাকনী ; ইত্যাদি ।

(৫) উকারান্ত শব্দর শেষত রনী যোগ করিলে দ্ব্যলিঙ্গ হয়। যেনে :—বন্ধ বন্ধরনী, হিন্দু হিন্দুরনী ; ইত্যাদি ।

(৬) গরাকিয়নী শব্দে ভাগ্যাক আক গরাকিনী শব্দে কোনো বস্তুর অধিকারিনী তিকতা বুঝায় ।

(১৩) ঐক্যবাক্ত শব্দ শেহত বনৌ যোগে স্ত্রীলিঙ্গ হয় । যেনে
বাড়ি বাড়িবনৌ ; ইত্যাদি ।

(১৪) শব্দ আগত বা গাহত বেলেগ বেলেগ শব্দ যোগ হলে
পুংলিঙ্গ আক স্ত্রীলিঙ্গ হয় ।

(ক) কেতবোব শব্দ আগত “মতা” শব্দ বহুতানে পুংলিঙ্গ
আক “মাইকী” শব্দ বহুতানে স্ত্রীলিঙ্গ হয় । যেনে :—

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
মতাকুকুর	মাইকী-কুকুর	মতা নদা	মাইকী নদা
মতামুহ	মাইকীমুহ	মতাহাতী	মাইকীহাতী ; ইত্যাদি ।

(খ) জন্তু বুজোরা শব্দ শেহত টৌ যোগে পুংলিঙ্গ আক
জনা যোগে স্ত্রীলিঙ্গ কথা হয় । যেনে :—

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
গকটৌ	গকজনী	মাকুজটৌ	মাকুজজনী
মোবাটৌ	মোবাজনী	মহটৌ	মহজনী ইত্যাদি ।

২১। অসমীয়া ভাষাত স্ত্রীলিঙ্গ শব্দ বেলেগ কপ নাই,
পুংলিঙ্গর দবেই ব্যবহার হয় । জীউ নথকা, আক মাটিব পদা
অ’জ হোনারা উদ্ভববোব আক ভাব বা জন্তু বুজোরা শব্দ বিনাক
স্ত্রীলিঙ্গ । মাই, কীউ, পতঙ্গ, পোক, পকরা আদি যিবোব
প্রাণী মৃত্যানে মাইকী চিনিব নোহাবি সেইবিনাককো স্ত্রীলিঙ্গ
বুলি ধরিব লাগে ।

২২। কোনো এক জাতিৰ মতা বা মাইকী বেলেগকৈ
উল্লেখ নকৰি কেৱল জাতি মাথোন বুজাব নাগিলে, তাত পুংলিঙ্গ
শব্দ ব্যবহার কৰে । যেনে :—মাটিৰ, প্রাণীৰ ভিতৰত মাকুই

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
বঙ্গা	বঙ্গী	কঁজনা	কঁজনী
নাকগা	নাকনী	নাককটা	নাককটী
বুঢ়া	বুঢ়ী	বেঙ্গা	বেঙ্গী
মুগা	মুগী		ইত্যাদি ।

(৩) ঘোনা আদি কেতবোৰ আকাৰান্ত শব্দৰ শেষত ঐ যোগ হলে আদিৰ ওকাৰ গুটি উকাৰ হয়। যেনে :—ঘোনা ঘুনী
ঘোবা ঘুনী ; ইত্যাদি।

(৪) মিঠা শব্দৰ শেষত নী যোগ হলে শব্দৰ আকাৰ গুটি ইকাৰ হয়। যেনে মিঠা, মিঠিনী।

(৫) ইকাৰান্ত আৰু ঐকাৰান্ত শব্দৰ কিছুমানৰ শেষত না আৰু কিছুমানৰ শেষত অনী যোগ কৰিলে স্ত্রীলিঙ্গ হয়। ইকাৰ অকলে শেষত থাকিলে তাৰ লোপ হয় আৰু ঐকাৰান্ত শব্দৰ ঐকাৰ গুটি ইকাৰ হয়। যেনে :—

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
গৰাকী	গৰাকিয়নী	ঘৰগিৰী	ঘৰগিয়নী
	গৰাকিনী (১)	নাতি	নাতিনী
গোসাঁই	গোসাঁনী	ভঁৰানী	ভঁৰালিনী
গোহাঁই	গোহাঁয়নী	হাৰি	হাৰিনী

ইত্যাদি।

(৬) বাকনি আদি কেতবোৰ ইকাৰান্ত শব্দ স্ত্রীলিঙ্গত দীৰ্ঘ ঐকাৰান্ত হয়। যেনে :—বাকনি বাকনী ; ইত্যাদি।

(৭) উকাৰান্ত শব্দৰ শেষত রনী যোগ কৰিলে স্ত্রীলিঙ্গ হয়। যেনে :—বন্ধু বন্ধুরনী, হিন্দু হিন্দুরনী ; ইত্যাদি।

(১) গৰাকিয়নী শব্দে ভাৰ্য্যক আৰু গৰাকিনী শব্দে কোনো বন্ধুৰ অধিকাৰিণী ত্বকতা বুজায়।

(১৩) ঐক্যবাস্ত শব্দ শেহত জনী যোগে স্ত্রীলিঙ্গ হয় । যেনে
বাটে বাটেবনী ; ইত্যাদি ।

(১৪) শব্দ আগত বা পাইত বেলেগ বেলেগ শব্দ যোগ হলে
পুংলিঙ্গ আক স্ত্রীলিঙ্গ হয় ।

(ক) কেতবোব শব্দ আগত “মতা” শব্দ বহুতানে পুংলিঙ্গ,
আক “মাইকী” শব্দ বহুতানে স্ত্রীলিঙ্গ হয় । যেনে :—

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
মতাকুকুৰ	মাইকী-কুকুৰ	মতা মরা	মাইকী মরা
মতামহ	মাইকীমহ	মতাহাটী	মাইকীহাটী : ইত্যাদি ।

(খ) কষ্ট বুজোরা শব্দ শেহত টৌ যোগে পুংলিঙ্গ আক
জনী যোগে স্ত্রীলিঙ্গ করা হয় । যেনে :—

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
গকটৌ	গকজনী	মাহুটৌ	মাহুজনী
মোবাটৌ	মোবাজনী	মহটৌ	মহজনী ইত্যাদি ।

১১। অবনীরা ভাবাত স্ত্রীলিঙ্গ শব্দ বেলেগ লগ নাই,
পুংলিঙ্গর দবেই ব্যবহার হয় । জীউ মগকা, আক মাটিব পকা
যাঙ্গ ভানোরা উদ্ভববোব আক ভাব বা জুন বুজোরা শব্দ লিঙ্গ
স্ত্রীলিঙ্গ । মাহু, কাঁট, পতঙ্গ, পোক, পকরা আদি লিঙ্গের
প্রাণী মতানে মাইকী চিনিব মোহা বি ধৈবিবাক্যে স্ত্রীলিঙ্গ
বুলি ধরিল লাগে ।

১২। কোনো এক জাতিয় মতা বা মাইকী বেলেগের
উল্লেখ নকরি কেবল জাতি মাতোব বুজাব লাগিলে, তাত পুংলিঙ্গ
শব্দ ব্যবহার করে । যেনে :—মাঠাই প্রাণীও ভিতরত মাহুই

বৈছি বুদ্ধিমান। ইয়াত 'মানুহ' পদে গোটেই মানুহ জাতিকে বুজাইছে। এনেকুৱাত কাউৰী, ছাগলী, বগলী, চিলনী আদি কেতবোৰ স্ত্ৰীলিঙ্গ শব্দকো ব্যৱহাৰ কৰা যায়। চব্বাইৰ ভিতৰত কাউৰী অধিক ধূৱ। ইয়াত 'কাউৰী' পদে কোৱা কাউৰী উভয় লিঙ্গৰ বা গোটেই জাতিটোকে বুজাইছে।

৩৩। অসমীয়া ভাষাত বিবোৰ সংস্কৃত শব্দৰ ব্যৱহাৰ প্ৰাৰম্ভ হৈছে। তাৰে কেতবোৰ উদাহৰণ তলত দিয়া হ'ল। যেনে :—

পুং	স্ত্ৰী	পুং	স্ত্ৰী
আচাৰ্য্য	{ আচাৰ্য্য আচাৰ্য্যানী	বন	কনা
ঈশ্বৰ	ঈশ্বৰী	বাগক	বাগিনী
গণেশ	গণেশী	বুদ্ধিমান	বুদ্ধিমতী
জ্ঞানবন্ত	জ্ঞানবতী	ব্ৰাহ্মণ	ব্ৰাহ্মণী
দয়াময়	দয়াময়ী	বৈষ্ণৱ	বৈষ্ণৱী
দায়ক	দায়িকা	ভদ্ৰ	ভদ্ৰা
দীৰ্ঘকেশ	দীৰ্ঘকেশী	মল্লিকা	মল্লিকী
মনোহৰ	মনোহৰী	মাতুল	{ মাতুলী মাতুলনী
নদী	নদী	ব্ৰহ্মা	ব্ৰহ্মাণী
নাৰ	নাৰী	কদ	কদাণী
নৰ্ত্তক	নৰ্ত্তকী	শিৱ	শিৱা
নাগিক	নাগিকা	শূদ্ৰ	শূদ্ৰা
নেত্ৰ	নেত্ৰী	শিক্ষক	{ শিক্ষকনী শিক্ষয়িত্ৰী
মাত্ৰ	মাত্ৰী		

পুং	স্ত্রী	পুং	স্ত্রী
শক্তি	পত্নী	মৎ	মতী
পিপ্ব	মাতা	মিং	মিং
		মুন্দ	মুন্দ
কক	ককী	মাধু	মাধু

৩৪ : মতা, ভাষা, মতা, কথা, শক্তি, মতি, বিদ্যা, বুদ্ধি, অগ্নি, নৌকা, শ্রেণী, বজ্রনী, ছবী, আপদ আদি কেতবোর শব্দ সংস্কৃতত সদায় স্ত্রীলিঙ্গত, আক নাশ, পাক, তাপ, কক, কক, শাল, তাল আদি শব্দ সংস্কৃতত সদায় পুংলিঙ্গত ব্যবহার হয়, কিন্তু অসমীয়া ভাষাত ইহঁতক স্ত্রীলিঙ্গ বুলি ধরা হয় আক ইহঁতক মগনি ব্যবহার কৰা মৰ্ত্তনাম শব্দও স্ত্রীলিঙ্গ নহয়। যেনে :—বিদ্যা মানুহক অসম্ভাব আক ই মানুহক নহ কৰে। কিন্তু গঙ্গা, যমুনা, সবহতী, পৃথিবী আদি কেতবোর শব্দ অসমীয়া ভাষাতো সদায় স্ত্রীলিঙ্গত, আক ব্রহ্মপুত্র, সিঙ্গু আদি শব্দ সদায় পুংলিঙ্গত ব্যবহার কৰা যায়।

(৬) পুরুষ ।

৩৫ : মই তোমাক হৰিক দেখুৱাইছিনোঁ। ইয়াত 'মই'পদে স্বয়ং কথা কোৱাজনক, 'তোমাক' পদে আগতে থকা মুখা-মুখিতক লগতে কথা কোৱা জনক, আক 'হৰিক' পদে ভূমি আক মই যাব বিষয়ে কথা কৈছো এনে এজনক বুজাইছে। ব্যাকৰণত এই তিনি শব্দৰ পদৰ একোটিক একোবিধ পুরুষ বোলে। এতেকে পুরুষ তিনি প্রকার :—প্রথম পুরুষ, দ্বিতীয় পুরুষ, আক তৃতীয় পুরুষ। মত প্রথম পুরুষ, ভূমি বা তই দ্বিতীয় পুরুষ, আক ইয়াত বাজে অন্য মৰ্ত্তনামবিলাক আক আটাই সংজ্ঞা আক গুণাবোধক শব্দ তৃতীয় পুরুষ।

৩৬। তবিরে বাকচত পোরা সমনগবা নিজ হাতেবে দুটা টকা আনি নবীনগে পয়াইছে। ইয়াত ইবিধে প্রথম বিভক্তি, বাকচত সপ্তমী, সমনগবা পঞ্চমী, হাতেবে তৃতীয়া, টকা বিত্তীয়্য আদি নবীনগে চতুর্থী বিভক্তি যুক্ত হৈ ক্রিয়াণে গৈতে সম্বন্ধ বাধি একোটা একোটা পদ হৈছে। ব্যাকরণত এই প্রত্যেক পদক একোবিধ কারক বোলে, অর্থাৎ শব্দত বিভক্তি যুক্ত হৈ ক্রিয়াব লগত সম্বন্ধ থকা দেখুওলে তাক কারক বোলা যায়।

৩৭। বিভক্তি সাত বিধ বুলি কারকো সাত বিধ। যেন :—
কর্তা, কর্ম, করণ, সম্প্রদান, অপাদান, সম্বন্ধ আদি অধিকরণ কারক।

• (৭) কারক ।

কর্তা কারক ।

৩৮। যিহে কার্য্য করে বা বি হয় তাক কর্তা কারক বোলে। কর্তাকারকত প্রথম বিভক্তি যুক্ত হয়। যেন :—
বাধে গফ যায়। ইয়াত 'বাধে' নিজে 'খোয়া' কাম কর; বুঝাইছে।
এতেকে 'বাধে' কর্তা কারক। এইদবে মই যাওঁ, তুমি আদিবা-
বামে ভাত বান্ধিছে : ইত্যাদি।

৩৯। কার্য্য ক্রিয়াক কোন বা কি বুলি প্রশ্ন করিলে, কর্তা কারক উল্লেখ পবে। যেন :—বামে ভাত খাব, বধবুজ আনিছে :
কোনে খাব আদি কি আহিছে? উত্তরত 'বামে' আদি 'করমু' আদি ইহঁত দুয়ো কর্তাকারক।

কর্ম কারক ।

৪০। কর্তাই কি করে তাক কর্ম কারক বোলে। কর্ম কারকত দ্বিতীয়া বিভক্তি যোগ হয়। যেন :—ইবিধে কর্ম করণ। ইয়াত 'তাবিয়ে' কি করে? উত্তরত কাম করে। এতেকে 'কাম' কর্মকারক। এই দবে, যাহায়ে কিতাপ পড়ে, নবীন

বৃহৎ মাঝিছিল ।

৪১। বাক্যের ক্রিয়াক কাক, কিহক বা কি বুলি প্রশ্ন কবিলে কর্মকাবক থাকিলে ওলাই পবে । তুমি হবিক মাঝিছা, বামে মাখৌব পি খাব । কাক মাঝিছা আক কি পি খাব ? উত্তরত ‘হবিক’ আক ‘মাখৌব’ আক ইহত কর্মকাবক ।

করণ কাবক ।

৪২। কর্তাই যাব সহায়্যে কাম কবে, তাক করণ কাবক বোলে । করণ কাবকত তৃতীয়া বিভক্তি যোগ হয় । যেনে :— বামে লাঠীবে সাপ মাঝিছিল । বামে কিহেবে মাঝিছিল ? উত্তরত ‘লাঠীবে’ । এতেকে ‘লাঠীবে’ করণ কাবক ।

৪৩। বাক্যের ক্রিয়াক কিহেবে বুলি প্রশ্ন কবিলে করণ কাবক থাকিলে ওলাই পবে । বাইধে জানেবে পছ ধবে । কিহেবে ধবে ? উত্তরত ‘জানেবে,’ আক এইটোয়েই করণ কাবক ।

সম্প্রদান কাবক ।

৪৪। যাব উদ্দেশে ক্রিয়া কবা ইহু তাক সম্প্রদান কাবক বোলে । সম্প্রদান কাবকত চতুর্থ বিভক্তি যুক্ত হয় । যেনে ত’ব বিলাতলৈ গল । ইহু ত হ’ব বিলাতল উদ্দেশে যোরা যুজাইছে । এতেকে ‘বিলাতলৈ’ পর সম্প্রদান কাবক । এই যেনে ঘরলৈ যোরা, ভোজলৈ মাতিছে ; ইত্যাদি ।

৪৫। বাক্যের ক্রিয়াক কিহেলে, কলে বা কালে বুলি প্রশ্ন কবিলে সম্প্রদান কাবক থাকিলে ওলাই পবে । যেনে :—বজা নগবলৈ আহিছিল আক হলিয়ে বায়বলৈ ধন পঠাইছিল । কিহেলে আহিছিল আক কালে ধন পঠাইছিল ? উত্তরত ‘নগবলৈ’

আর 'বায়ুশব্দ' আর ইহঁত সম্ভ্রাম কারক।

অপাদান কারক।

৪৬। যাবপবা কোনো বস্তু বা প্রাণী অন্য ঠাইলৈ বোহা, কোনো ঠাইব পবা পনি যোঁহা, কানোপবা ভয় পোতা বা ওপজা আদি অর্ধ বুজায় তাক অপাদান কারক বোলে। অপাদান কারকত পঞ্চমী বিভক্তি যুক্ত হয়। যেনেঃ—গহবপবা পাত মনিদ। ইহঁত গহব পাত 'গহ' ঠাইব পবা আনি ঠাই মাটিত পবা বুজাইছে। এতেকে 'গহবপবা' অপাদান কারক। এইদবে, বাববপবা ভয় খালে, বববপবা বাহিব হল, ধুণিবপবা ওপজে; ইত্যাদি।

৪৭। ব্যাক্য ক্রিয়া কহিব পবা, কবপবা বা কারপবা কুলি প্রস্তু কবিলে অপাদান কারক থাকিলে ওলাই পবে। যেনেঃ—বাম ঘববপবা আহিল আর হলিয়ে বাববপবা ভয় খালে। কবপবা আহিল আর কহিব পবা ভয় খালে? উত্তরত 'ঘববপবা' আর 'বাববপবা' আর ইহঁত অপাদান কারক।

সম্বন্ধ কারক।

৪৮। আনি এটা শব্দব লগত যি শব্দ সম্বন্ধ থকা বুজায় তাক সম্বন্ধ কারক বোলে। সম্বন্ধ কারকত ষষ্ঠী বিভক্তি বোহা হয়। যেনেঃ—হবিব কাপোব আনিহা? ইহঁত কাপোবব লগত হবিব সম্বন্ধ থকা বুজাইছে। এতেকে 'হবিব' পদটো সম্বন্ধ কারক। এইদবে বায়ুশব্দ লবা, ছাপনী পোকানি, মাটি চফ, ইত্যাদি।

৪৯। কহিব, কব বা কার কুলি প্রস্তু কবিলে সম্বন্ধ কারক থাকিলে ওলাই পবে। যেনেঃ—বজাব ঘব আর নগবব সোনা। কার ঘব আর কহিব সোনা? উত্তরত, 'বজাব' আর 'নগবব' আর

হেঁত সম্বন্ধ কারক ।

অধিকরণ কারক ।

৫০ । যিয়ে ক্রিয়াব আধাররূপে কোনো এটা বস্তু দাঁড় থাকে, অর্থাৎ যিহঁত কোনো এটা বস্তু থিতাপি হৈ থকা অর্গ হয় তাক অধিকরণ কারক বোলে । অধিকরণ কারকত সম্বন্ধী বিভক্তি যোগ হয় । যেনে:—পানীত মাছ থাকে, ইয়াত মাছ পানীত থিতাপি হৈ থকা অর্থ বুজাইছে । এতেকে 'পানীত' পদটো অধিকরণ কারক । এইদবে, সি মদত আছে, নগনত বাঁঘ নাই, সি গহত উঠিছে ; ইত্যাদি ।

৫১ । বাক্যের ক্রিয়াক কিহঁত, কত, বা কাত বুলি সুধলে অধিকরণ কারক থাকিলে বুজাই পাবে । যেনে :—চলিত ধান আছে আক বাঁমত দোষ নাই । কিহঁত ধান আছে আক কাত দোষ নাই ? উক্তবত 'চলিত' আক 'বাঁমত,' আক উহঁত অধিকরণ কারক ।

সম্বোধন পদ ।

৫২ । যি পদে কাকো মতা বুজায়, তাক সম্বোধন পদ বোলে । অনমীয়া ভাষাত সম্বোধন পদত যেনে শব্দ তেনে থাকে, তাহা কোনো বিভক্তি যোগ নহয় । যেনে :—হে তুগী, হে হুদি, হেবা নোপাটি, হে প্রভু, হে পিতা ; ইত্যাদি । কিন্তু কেতিয়ানো কেতিয়াবা পদুব বাক্য লিখাত সংস্কৃত শব্দ অথবা আকার আক ইকার ওঁচ এ, ঈকার ওঁচি ই, উকার ওঁচি ও, আক ওঁকার ওঁচি অঃ হয় । যেনে :—(তুগী) হে তুর্গে, হে হুর্গে (হুর্গী) হে দেবি (দেবী) হে মাতার (মাতৃ) ; ইত্যাদি ।

(৮) গুণবোধক শব্দর বিশেষ বিবরণ ।

৫৩ । সংজ্ঞা শব্দর দ্বারা গুণ-বোধক শব্দর বিশেষ, বিভক্তি, বচন, পুরুষ আদি কথক আছে, কিন্তু ইহঁত সদায় ক্রীড়ানন্দ, আদি ইত্যাদি কথো সংজ্ঞা শব্দর দ্বারা । যেনে :—বিনয়েবে তুষ্টিমিক বেগাই হন কবির পারি ।

৫৪ । কোনো কোনো সংস্কৃত সংজ্ঞা শব্দ, বিশেষণ শব্দ আদি সংখ্যা-বাচক শব্দর পিচত, তা বা ত্ত যোগ করিলে গুণ-বোধক শব্দ হয় । যেনে :—

মহত্ব	মহত্বা,	
শুক	শুকতা,	শুকত্ব
ভদ্র	ভদ্রতা,	ভদ্রত্ব
লঘু	লঘুতা,	লঘুত্ব
সবু	সাবুতা,	সাবুত্ব
পক্ষ	পক্ষত্ব,	ইত্যাদি ।

৫৫ । কেহিহা ৷ সংজ্ঞা শব্দর পিচত অ-যোগে দ্বিগেত গুণ-বোধক শব্দ হয় । যেনে :— (পুরুষ) পৌকন, (শুক) গৌকন ; ইত্যাদি ।

৫৬ । কেহিহা ৷ বিশেষণ শব্দর পিচত যকার যোগেও গুণ-বোধক শব্দ হয় । যেনে :— (শুক) প্রাচুর্য্য, (লুট) দাঢ্য ; ইত্যাদি ।

৫৭ । সংজ্ঞা শব্দ আদি বিশেষণ শব্দর পিচত 'আদি' যোগ করিলে অসংখ্য গুণ-বোধক শব্দ হয় । যেনে :— বান্ধবাণি, গন্ধবাণি, তুষ্টিবাণি, বহিষ্কাণি ; ইত্যাদি ।

৫৮ । কেহিহা ৷ তাত 'আদি' যোগেও গুণ-বোধক শব্দ হয় । যেনে :— উল্লসিত, উল্লসিতা ; ইত্যাদি ।

৫২। দু' বা ততো শেহত থকা এটা অনুবাদক শব্দ একদেশ 'চাঙেবে' বগ লাগিলে শেহত শব্দত আপোন হ'বাকৈ হ'বাকৈ । মেনেঃ—
লম্বতা সাধুতা = লম্বু-সাধুতা ; ইত্যাদি ।

(৯) সৰ্বনাম শব্দৰ বিশেষ বিবরণ

৫৩। তেওঁ সেই কাপোৰখন লৈ তালৈ গৈছিল, কিন্তু এতিয়া
দৈকে উলটি অহা নাই । ইয়াত 'তেওঁ' পদ কোনো মানুহ, 'তালৈ'
কোনো ঠাই আৰু 'এতিয়ালৈ' সময়ৰ নামৰ সৰ্বনি ব্যৱহাৰ হৈছে,
আৰু 'সেই' পদে কাপোৰখনক বিশেষকৈ বুজাইছে । ব্যাকরণত
এই চাৰি বিধৰ প্ৰত্যেক বিধক একো প্ৰকাৰ সৰ্বনাম বোলে ।
একে সৰ্বনাম চাৰি প্ৰকাৰ—ব্যক্তি বোধক সৰ্বনাম, বিশেষণ
সৰ্বনাম, কাল-বোধক সৰ্বনাম আৰু স্থান-বোধক সৰ্বনাম ।

ব্যক্তি-বোধক সৰ্বনাম ।

৫৪। যিদোধ সৰ্বনাম শব্দ কোনো মানুহ, জন্তু বা বস্তুৰ নামৰ
সৰ্বনি ব্যৱহাৰ কৰা যায়, তাক ব্যক্তি-বোধক সৰ্বনাম বোলে
আৰু ইয়াৰ কিছু, বিভক্তি, বচন প্ৰকৰ আৰু কাৰক আছে ।
ব্যক্তি-বোধক সৰ্বনাম নামৰ ।

মূল শব্দত থকা অসংখ্য শব্দ তিনিও বিহীন	পুং	স্ত্ৰী	স্ত্ৰী
অসংখ্য	মই		
সংখ্য	তুমি, তই		
যন	মি		বিহ
তদ	তেওঁ	নি	তাই
এওঁদ বা ইদম	এওঁ	ই	এই
কিম	কে ন, কে জনা কে দেশা, কে ড		কিত
আপোন	আপোন		

ব্যক্তিবোধক সকলনামের রূপ ।

‘মই’ শব্দ (তিনিও লিঙ্গত) ।

এক বচন	বহুবচন ।
১ম। মই	আমি (১)
২য়। মোক	আমাক
৩য়। মোবে	আমানবে
৪র্থ। মোটেল	আমানৈল
৫ম। মোবপবা	আমানপবা
৬ষ্ঠ। মোব	আমাব
৭ম। মোত	আমাত

তুমি (মান্যার্থে তিনিও লিঙ্গত) ।

১ম। তুমি	তোমাগোকে
২য়। তোমাক	তোমালোকক
৩য়। তোমানাবে	তোমালোকেবে
৪র্থ। তোমালৈল	তোমালোকলৈ
৫ম। তোমাবপবা	তোমালোকবপবা
৬ষ্ঠ। তোমাব	তোমালোকব
৭ম। তোমাত	তোমালোকত

‘তই’ (সামান্যার্থে তিনিও লিঙ্গত) ।

১ম। তই	তইতে
২য়। তোক	তইতক
৩য়। তোবে	তইতেবে

(২) বজা, লাহরি কাকতর সম্পদক, সত্রাধিগাঁও, সুখগাঁও, মগুচ আদিয়ে এক বচনের মই আদি শব্দসকলনি বহুবচনের আমি আদি রূপা ব্যবহার করে। যেনঃ—বজাই কৈছিল, “প্রজা তুনে খাবতে আমার তুমি তাক খেড়ার ধুইয়ে, আমি তুমি পাড়, বিপড়ি মতামতগে আমি জগণীয়া নইউ।

এক বচন	বহু বচন ।
৪র্থী তোমৈ	তহঁতলৈ
৫মী তোবপবা	তহঁতবপবা
৬ষ্ঠী তোব	তহঁতব
৭মী তোত	তহঁতত

‘বি’ শব্দ (তিনিও লিঙ্গত ।)

১মী বি, যিহে, বোনে	বিবিলাকে (১)
২য়ী থাক	বিবিলাকক
৩য়ী যাবে	বিবিলাকেবে
৪র্থী যালৈ	বিবিলাকলৈ
৫মী যাবপবা	বিবিলাকবপবা
৬ষ্ঠী যাব	বিবিলাকব
৭মী যাত	বিবিলাকত

‘তেওঁ’ শব্দ (যাক্ষার্থে তিনিও লিঙ্গত ।)

১মী তেওঁ	তেওঁবিলাকে (২)
২য়ী তেওঁক	তেওঁবিলাকক
৩য়ী তেওঁবে	তেওঁবিলাকেবে
৪র্থী তেওঁলৈ	তেওঁবিলাকলৈ
৫মী তেওঁবপবা	তেওঁবিলাকবপবা
৬ষ্ঠী তেওঁব	তেওঁবিলাকব
৭মী তেওঁত	তেওঁবিলাকত

‘সি’ শব্দ (সামান্তার্থে তিনিও লিঙ্গত ।)

১মী সি	সিহঁতে, তাহঁতে (৩)
--------	----------------------

- (১) এইদবে লোক, মোর আক ইত কথাত্ত যোগ কর ইত
আক ইত যোগ হলে নীহলোকক বুজায় ।
- (২) এইদবে লোক কথাত্ত যোগ হয় ।
- (৩) এইদবে বিলাক বা সকল কথাত্ত যোগ হয় আক তেহঁত
মাহলোকক বুজায় ।

এক বচন	বহুবচন ।
১ম। তাক	সিহঁতক, তাইহঁক
২য়। তাবৈ	সিহঁতেরে, তাইহঁতেরে
৪র্থ। তাইলৈ	সিহঁতলৈ, তাইহঁতলৈ
৫ম। তাবপবা	সিহঁতবপবা, তাইহঁতবপবা
৬ষ্ঠ। তাব	সিহঁতব, তাইহঁতব
৭ম। তাত	সিহঁতত, তাইহঁতত
তাই শব্দ (সামান্যার্থে স্বীলিঙ্গত ।)	
১ম। তাই	তাইহঁতে
২য়। তাইক	তাইহঁতক
৩য়। তাইবৈ	তাইহঁতেরে
৪র্থ। তাইলৈ	তাইহঁতলৈ
৫ম। তাইবপবা	তাইহঁতবপবা
৬ষ্ঠ। তাইব	তাইহঁতব
৭ম। তাইত	তাইহঁতত
এওঁ শব্দ (নাত্তার্থে তিনিও লিঙ্গত ।)	
১ম। এওঁ	এওঁবিলাকে (১)
২য়। এওঁক	এওঁবিলাকক
৩য়। এওঁবৈ	এওঁবিলাকেরে
৪র্থ। এওঁলৈ	এওঁবিলাকলৈ
৫ম। এওঁবপবা	এওঁবিলাকবপবা
৬ষ্ঠ। এওঁব	এওঁবিলাকব
৭ম। এওঁত	এওঁবিলাকত
ই শব্দ (সামান্যার্থে পুং লিঙ্গত ।)	
১ম। ই	ইহঁতে (২)
২য়। ইহঁক	ইহঁতক

(১) এওঁদেবে লোক কথাবো যোগ হয় ।

(২) এওঁদেবে বিলাক ছাক বকল কথাও যোগ হয় আক তেঁতিয়া
সাত্তলোকক বুজায় ।

	একবচন	বহুবচন ।
৩য়	ইয়াবে	ইইহেবে
৪র্থ	ইয়ালৈ	ইইতলৈ
৫ম	ইয়াবপবা	ইইতবপবা
৬ষ্ঠ	ইয়াব	ইইতব
৭ম	ইয়াত	ইইতত

এই শব্দ (সমান্তার্যে স্ত্রী লিঙ্গত ।)

১ম	এই	এইহেতে
২য়	এইক	এইহৈতক
৩য়	এইবে	এইহেতেবে
৪র্থ	এইলৈ	এইহৈতলৈ
৫ম	এইবপবা	এইহৈতবপবা
৬ষ্ঠ	এইব	এইহৈতব
৭ম	এইত	এইহৈতত

'কোনো' শব্দ (যাত্য়ার্যে ত্রিনিও লিঙ্গত ।) (২)

১ম	কোন	কোনবিলাকে (২)
২য়	কাক	কোনবিলাকক
৩য়	কাবে, কোনোবে	কোনবিলাকেবে
৪র্থ	কালৈ	কোনবিলাকলৈ
৫ম	কাবপবা	কোনবিলাকবপবা
৬ষ্ঠ	কাব	কোনবিলাকব
৭ম	কাত	কোনবিলাকত

'কোনো' শব্দ (ত্রিনিও লিঙ্গত)

১ম	কোনোবে	কোনোবিলাকে
২য়	কোনোক	কোনোবিলাকক
৩য়	কোনোবে, কোনোবেবে	কোনোবিলাকেবে

(১) কেউশব্দক কপো কোনো শব্দক পবে ; কেবল প্রথমার একবচনত কেউবে, কেউই হয় ।

(২) এই দবে বোঝা হইত কথাও যোগ হয় আক ইত যোগ হলে নীচ লোকক বুঝাই ।

একবচন	বহুবচন ।
১মী কোনো	কোনোবিলাক
২য়ী কোনোবপরা	কোনোবিলাকবপরা
৩য়ী কোনোব	কোনোবিলাকব
৪মী কোনোত	কোনোবিলাকত

‘কোনোবা’ শব্দ (তিনিও লিখিত ।)

১মী কোনোবাই	কোনোবাবিলাকে
২য়ী কোনোবাক	কোনোবাবিলাকক
৩য়ী কোনোবাবে	কোনোবাবিলাকেবে
৪য়ী কোনোবালৈ	কোনোবাবিলাকলৈ
৫মী কোনোবাবপরা	কোনোবাবিলাকবপরা
৬য়ী কোনোবাব	কোনোবাবিলাকব
৭মী কোনোবাত	কোনোবাবিলাকত

‘যিহ’ আক ‘কিহ’ শব্দ ।

১ম যিহে, কিহে	বহুবচন নাই ।
২য় যিহক, কিহক	
৩য় যিহেবে, কিহেবে	
৪য়ী যিহলৈ, কিহলৈ	
৫মী যিহবপরা, কিহবপরা	
৬য়ী যিহব, কিহব	
৭মী যিহত, কিহত	

‘আপোনি’ শব্দ (মাক্ষর্যে তিনিও লিখিত ।)

১মী আপুনি	আপোনাসকলে (১)
২য়ী আপোনাক	আপোনাসকলক
৩য়ী আপোনানে	আপোনাসকলেবে

(১) এইদবে লোক কথানো যোগ হয় ।

এক বচন	বহু বচন
৪গী আপোনালৈ	আপোনাসকললৈ
৫নী আপোনাবপৰা	আপোনাসকলবপৰা
৬লী আপোনালি	আপোনাসকললি
৭মী আপোনাত	আপোনাসকলত

৬২। যি শব্দৰ সলনি বাক্তিবোধক সৰ্বনাম ব্যৱহাৰ কৰা যায়, সি তাৰ লিঙ্গ আৰু বচন লয়। যেনে :—এই ভিকতা জনীয়ে কণা বুঢ়াটোক হাতত ধৰি সদায় লৈ ফুৰে, কাৰণ তাই তাৰ ঘৈণীয়েক।

৬৩। একদেশ চিহ্নৰ দ্বাৰা লগ-লগা একবচনৰ দুই বা অধিক শব্দৰ সলনি একবচনৰ সৰ্বনাম ব্যৱহাৰ কৰে। যেনে গৰু-ছাগলী আমাৰ বৰ উপকাৰী দেখি মানুহে 'তাক' যতনেৰে পোহে।

৬৪। কেতিয়াবা কেতিয়াবা এটা সম্পূৰ্ণ বাক্য বা এটা খণ্ড বাক্যৰ সলনি বাক্তিবোধক সৰ্বনাম ব্যৱহাৰ কৰে। যেনে :—মানুহ মাত্ৰেই যে এদিন মৰিব তাক সকলোৱে জানে। ছুলি নকটা মানুহ তুমি ভাল পোৱানে? মই হলে 'তাক' ভাল নেপাওঁ। উদ্ধাত 'তাক' সৰ্বনাম পদ, 'মানুহ মাত্ৰেই যে এদিন মৰিব' এই সম্পূৰ্ণ বাক্য, আৰু 'তাক' সৰ্বনাম 'ছুলি নকটা মানুহ' এই খণ্ড বাক্যৰ সলনি ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।

৬৫। আগতে থকা কোনো ভাগৰ মানুহৰ বিষয় অতিটক মাত্ৰ কৰি কোৱাত এওঁ, এওঁৰে, এওঁলৈ, এওঁৰ পৰা, এওঁৰ—এইবোৰ সৰ্বনামৰ সলনি ক্ৰমে এখেত, এখেৰে, এখেতলৈ, এখেতৰপৰা, এখেতৰ এইবোৰ পদ ব্যৱহাৰ কৰা যায়। যেনে :—এখেত আমাৰ গুৰু, এখেতৰ কাৰণেই আসামত অসমীয়া ভাষাই ঠাই পাইছে।

এইদৰে তেওঁ, তেওঁৰ, তেওঁলৈ, তেওঁৰপৰা, তেওঁৰ—এইবিলাকৰ ঠাইত তেখেত, তেখেৰে, তেখেলৈ, তেখেৰপৰা, তেখেৰ—এইবোৰ পদ ব্যৱহাৰ কৰে। যেনে :—তেখেত কিম্ব আহি নেপালে, কৰ নোবাৰোঁ।

বিশেষণ সৰ্বনাম।

৬৬। যিবোৰ সৰ্বনাম শব্দ সম্ভা বা গুণবোধক শব্দৰ আগত থাকি তাক বিশেষকৈ বুজায়, তাক বিশেষণ সৰ্বনাম বোলে। বিশেষণ সৰ্বনামৰ লিঙ্গ নাই।

উদাহৰণ দিয়া বোৰ বিশেষণ সৰ্বনাম।

কোন কোনো যি সি কোনোবা সেই কি এই।

এইয়া সেইয়া সোৱা সোঁ যেই ই কেই ॥

এনে তেনে যেনে কেনে যেনেবা যিমান।

এনেকুৱা তেনেকুৱা কেনেবা কিমান ॥

যেনেকুৱা কেনেকুৱা ইমান সিমান।

সকলো সকল স্বয়ং আপোন তিমান ॥

আন অন্য কিছুমান এতেক কেতেক।

আটাই এটাই কিছু যেতেক তেতেক ॥ ইত্যাদি।

৬৭। আপোন আৰু স্বয়ং শব্দত বাজে আনবিলাক বিশেষণ সৰ্বনামৰ সন্ধান তৃতীয় পুৰুষৰ। আপোন আৰু স্বয়ং যাব বিশেষণ হয়, তাৰে পুৰুষ লয়। যেনে :—মই আপুনি গৈছলোঁ (১ম পুৰুষ,) তুমি স্বয়ং আহিছিলি (২য় পুৰুষ,) তেওঁলোকৰ আপোন দেশ (৩য় পুৰুষ;) ইত্যাদি।

৬৮। বিশেষণ সৰ্বনাম বহুবচনৰ হলে নাইবা এক বচনৰ এটা বিশেষণ শব্দই ছবান উক্ত হলে তাৰ পাচত থকা শব্দ এক বচনত থাকিও বহুবচনৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে। যেনে :—যিবিলাক লগাই, সেইবোৰ গকৰে, যি যি ছাত্ৰৰে; ইত্যাদি। আৰু

কিছু, কিছুমান আক কিঞ্চিৎ শব্দ বহুবচন নাই, তথাপি মিহিতে বহুবচনের অর্থ প্রকাশ করে। যেনে :—কিছুঘর মাল্লুহ, কিছুমান মাড়; ইত্যাদি।

৬৯। কেতেক শব্দ বহুবচনত কেত হয়, আক তাত আক কি শব্দও বিলাক বা বোব শব্দ যোগ হয়। যেনে :—কেতবোব, কিবিলাক, কিবোব; ইত্যাদি। ৪২০৪/অ:

৭০। সি, ই, 'ঘ, কোনো, কোনো, কোনোবা, সকলো—এই বোব বিশেষণ সর্জনাম অকলে থাকিলে ব্যক্তিবোবক সর্জনাম হয়। আক এইয়া, সেইয়া, সোরা—এইবোবক পাচত থকা সংজ্ঞা শব্দ লুকাই থাকে। ২০৬৬/অ:

৭১। ইমান, কিনান, 'সমান, বিনান, কিছুমান, কিঞ্চিৎমান, অজ্ঞ, আন, এই, সেই, যি, কি, এই, কোনোবা—এইবোবক পাচত থকা শব্দ কদাচিত লুকাই থাকে আক বিভিন্ন যুক্ত হৈ মিহত সংজ্ঞা শব্দ দবে ব্যবহৃত হয়। যেনে :—ইয়াক কিনানেবে কিনিছিলো? ইমানত নেপাবা; ইত্যাদি।

৭২। এইবিলাক আক এইসকলো শব্দ কেইবাটাও সংজ্ঞা শব্দ পাচত থাকি বিভিন্ন গৈ নিজে সংজ্ঞা শব্দ দবে ব্যবহৃত হয় যেনে :—বাম, হবি, যত আক গোপাল এই সকলোকে মাড়ব লাগে।

৭৩। অকল, আপোন, এইয়া, কিছু, কিছুমান, কিঞ্চিৎ, কিঞ্চিৎমান, সেইয়া, সোরা—এই বোবত বাক্যে অন্য বিশেষণ সর্জনাম শব্দ পিছত এক বচনত উপশব্দ যোগ হয়। যেনে :—কানটো মাল্লুহ, যিটি লবাই; ইত্যাদি।

৭৪। কেতেক, এতেক, তেতেক, যেতেক আদি বিশেষণ সৰ্বনাম সংজ্ঞা শব্দ বা উপশব্দর আগত থাকিলে, সিহঁতর শেহর ক গুটে। যেনে :—কেতেটা, এতেটি, যেতেটকা, তেতেটি : ইত্যাদি।

কাল-বোধক সৰ্বনাম ।

৭৫। সময় বুজোৱা শব্দৰ সলনি ব্যৱহৃত হোৱা সৰ্বনাম বোধক কাল-বোধক সৰ্বনাম বোলে। যেনে :—এতিয়ালৈ, কেতিয়াৰপৰা, তেতিয়াৰপৰা : ইত্যাদি। এতিয়া, কাহানি, কেতিয়া, অগনি, তাহানি, তেতিয়া, যেতিয়া, আদি কাল-বোধক সৰ্বনামবোৰ কৌশলিঙ্গ আৰু তৃতীয় পুৰুষ।

৭৬। কাল-বোধক সৰ্বনামবোৰ দ্বিতীয়া, তৃতীয়া, চতুৰ্থী, পঞ্চমী, আৰু ষষ্ঠী বিভক্তিৰ এক বচনত ব্যৱহাৰ কৰে। যেনে :—এতিয়াক, এতিয়াৰে, এতিয়ালৈ, এতিয়াৰপৰা, এতিয়ান, ইত্যাদি।

৭৭। বিভক্তি যুক্ত নহলে কাল-বোধক সৰ্বনামবোৰ ক্ৰিয়া বিশেষণ হয়। যেনে :—এতিয়া বাম : ইত্যাদি।

স্থান-বোধক সৰ্বনাম ।

৭৮। ঠাইৰ নামৰ সলনি ব্যৱহাৰ কৰা সৰ্বনাম বোৰেই স্থান-বোধক সৰ্বনাম। যেনে :—ইয়াৰপৰা, তালৈ : ইত্যাদি।

৭৯। যদু, তদু, ইদম্, আৰু কিম্ শব্দৰ পৰা ওলোৱা শব্দবোৰ স্থান-বোধক সৰ্বনাম হলে সিহঁতৰ ঠাইত ৪থী, ৫মী, ৬ষ্ঠী আৰু ৭মী বিভক্তিৰ একবচনত ক্ৰমে য, ত, অ আৰু ক যোগন হয়। যেনে :—যলৈ, যৰপৰা, যৰ, যত, কলৈ, কৰপৰা, কৰ, কত, ইত্যাদি।

(১০) বিশেষণের বিশেষ বিবরণ ।

৮০। বন দীঘল গছ। ইয়াত 'দীঘল' পদে 'গছ' আৰু 'বন' পদে 'দীঘল' শব্দক বিশেষ্য কৰিছে। 'গছ' সংজ্ঞা শব্দ বুলি 'দীঘল' পদ বিশেষ্য্যৰ বিশেষণ আৰু 'দীঘল' বিশেষণ বুলি 'বন' পদ বিশেষ্য্যনীয় বিশেষণ। এতেকে বিশেষণ দুই প্ৰকাৰ : যেনে :—বিশেষ্য্যৰ বিশেষণ আৰু বিশেষ্য্যনীয় বিশেষণ। প্ৰাণী বা বস্তুৰ অৱস্থা বুজোৱা বিশেষণ বোৰ বিশেষ্য্যৰ বিশেষণ আৰু অন্য বিশেষ্য্যক বিশেষ্য্য কৰি দেখুৱা বিশেষণবোৰ বিশেষ্য্যনীয় বিশেষণ।

৮১। বিশেষণ শব্দৰ নিভুক্তি আৰু বচন নাষ্ট, কেৱল লিঙ্গ আছে আৰু যি শব্দৰ অৱস্থা বুজায়, তাৰ যি লিঙ্গ তাক বিশেষ্য্য কৰা বিশেষণবোৰ লিঙ্গ সেয়ে। যেনে :—মুগা বলদ, মুগী গাই ; ইত্যাদি।

৮২। দুৰ্ব্ব উকাবান্ধ বিশেষণ শব্দবোৰ স্ত্ৰীলিঙ্গত দীঘ উকাবান্ধ হয়। যেনে :—জুৱনি ডেকা, জুৱনী গাভৰু ; ইত্যাদি।

৮৩। ক্ৰীৰ্লিঙ্গ শব্দ বিশেষ্য্য কৰা বিশেষণবোৰৰ কৃৎ পুৰ্লিঙ্গ শব্দৰ দৰে হয়। যেনে :—জুন্দৰ বন, বড়া কাপোৰ ; ইত্যাদি।

৮৪। কোন কোনো বিশেষণ শব্দৰ কৃৎ উভয় লিঙ্গত (পুৰ্লিঙ্গী) একেদৰে থাকে। যেনে :—ডাঙৰ বলদ, ডাঙৰ গাই ; বন পুতেক, বন জীৱেক ; ইত্যাদি।

৮৫। কোনো সংজ্ঞা শব্দৰ আগত সংখ্যাবাচক বা বিশেষণ শব্দ আৰু পাচত অন্য এটা সংজ্ঞা শব্দ থাকিলে, মাজত থকা সংজ্ঞা শব্দটো বিশেষণৰ দৰে ব্যৱহৃত হয়। যেনে :—তিনিহাল

শব্দ, এখন মানুষ, সমস্ত ভাগ বস্তু । ইয়াত হাল, বন, আঁক ভাগ বিশেষণ হৈছে ।

৮০ । আগত বিশেষণ শব্দ থকা জাতি, ব্যৱসায় আৰু শ্ৰেণী বুজোৱা সংজ্ঞা শব্দ লুকাই থাকিলে তাৰ বিশেষণেই সংজ্ঞা শব্দৰ দৰে ব্যৱহৃত হয় আৰু লুকাই থকা শব্দৰ বিভক্ত, বচন আদি লয় । যেনে :—ধনীয়ে তথীচাক সহায় কৰা উচিত, নাৱৰীয়াইত আহিছিল, ইংৰাজৰ সদায় গুৱ ; ইত্যাদি ।

৮১ । বিশেষণ শব্দৰে সৈতে উপশব্দ যোগ হলে সি বিশেষ কৰা বিশেষ্য কেতিয়াবা লুকাই থাকে আৰু তাকে সংজ্ঞা শব্দৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে । যেনে :—ভাগটি (আগৈয়ে জনা শুনা ভাল বস্তুটি) আনিবা ; ইত্যাদি ।

৮৮ । জাতি, ব্যৱসায়, উপাধি আদি বুজোৱা সংজ্ঞা শব্দৰ পাচত শ্ৰেণী বুজোৱা অন্য সংজ্ঞা শব্দ থাকিলে, আগত বহা সংজ্ঞা শব্দ বিশেষণ হয় । যেনে :—কলিতা জাতি, নাপিত মানুহ, কমাৰ মানুহ, বামুন সমাজ ; ইত্যাদি ।

৮৯ । ঠাই বুজোৱা সামান্য সংজ্ঞা শব্দৰ আগত থকা বিশেষ সংজ্ঞা শব্দ বিশেষণৰ দৰে ব্যৱহৃত হয় । যেনে :—বংপুৰ নগৰ, আশাম ৰাজ্য, ভাৰতবৰ্ষ দেশ ; ইত্যাদি ।

৯০ । কেতিয়াবা গোটেই এটা শব্দ বাক্য এটা বিশেষণৰ দৰে ব্যৱহৃত হয় ।—যেনে :—মোক দেখিবলৈ অহা মানুহ জন কেতিয়াই ওচি গৈছে । ইয়াত ‘ মোক দেখিবলৈ অহা ’ এই শব্দ বাক্যটো একেটা বিশেষণ পদ মাগোন ।

৯১ । যেতিয়া দুই বা অধিক বিশেষণে কেৱল এটা শব্দ

বিশেষ কৰে, তেতিয়া এজন, এটা, বা এডাল আদি শব্দ প্ৰথমটো বিশেষণৰ আগত বহে ; কিন্তু যেতিয়া বেলেগ বেলেগ বিশেষণে বেলেগ বেলেগ শব্দ বিশেষ কৰে, তেতিয়া এজন, এটা, বা এডাল আদি শব্দ প্ৰত্যেক বিশেষণৰ আগত বহে । যেনে :—
এজন বিনয়ী আৰু জ্ঞানী লৰা (এজন লৰাই বিনয়ী আৰু জ্ঞানী)
এজন বিনয়ী আৰু এজন জ্ঞানী লৰা (এজন লৰা বিনয়ী আৰু অন্য এজন জ্ঞানী লৰা) ।

২২ । অলপমান, ভালেমান আদি কেতবোৰ বিশেষণৰ পাচত থকা সংজ্ঞা শব্দ লুকাই থাকে আৰু তেতিয়া বিশেষণবোৰ সংজ্ঞা শব্দৰ দৰে ব্যৱহাৰ হয় । যেনে :—ভালেমান পাইছিলোঁ, কিছুমান তেওঁকদি মই অলপমানহে বাখিছিলোঁ ; ইত্যাদি ।

২৩ । সাধাৰণতঃ বিশেষণ বিশেষ্যৰ আগত বহে । যেনে :—
বগা গৰু, দীঘল গছ ; ইত্যাদি ।

২৪ । কোনো বস্তুৰ গুণটো বিশেষকৈ বুজাব লাগিলে বিশেষণ বিশেষ্যৰ পাচত বহে । যেনে :—জুই গুপ্ত, মাগৰ দ, বৰফ শীতল ; ইত্যাদি ।

২৫ । সকলো শব্দক বিশেষ কৰা বিশেষণ তাৰ পাচত থাকে । যেনে :—সিহঁত ভাল নহয় ; ইত্যাদি ।

২৬ ।—অসমীয়া সংজ্ঞা শব্দৰ পাচত দ্বীয়া, উৱা, আল, উৱাল, তীয়া, অতী, অতীয়া, কি, যক, উৰা, অনীয়া আদি কথা যোগ কৰিলে বিশেষণ হয় । যেনে :—

সংজ্ঞা	বিশেষণ	সংজ্ঞা	বিশেষণ
গুটি,	গুটীয়া	ঘৰ,	ঘৰীয়া

শব্দ, এবং মানুষ, সবই লাগ বস্তু । ইয়াত হাল, ঘন, আক
ভাগ বিশেষণ হৈছে ।

৮৩। আগত বিশেষণ শব্দ থকা জাতি, ব্যবসায় আক শ্রেণী
বুজোৱা সংজ্ঞা শব্দ লুকাই থাকিলে তাৰ বিশেষণেই সংজ্ঞা
শব্দৰ দৰে ব্যৱহৃত হয় আক লুকাই থকা শব্দৰ বিভক্ত,
বচন আদি লয় । যেনে :— বনোয়ে তথাক সহায় কৰা উচিত,
নাৱবোয়াইত আহিছিল, ইংৰাজৰ সদায় জয় ; ইত্যাদি ।

৮৪। বিশেষণ শব্দৰে সৈতে উপশব্দ বোগ হলে সি বিশেষ
কৰা বিশেষ্য কেতিয়াবা লুকাই থাকে অক তাকে সংজ্ঞা শব্দৰ
দৰে ব্যৱহাৰ কৰে । যেনে :— ভাগটি (আগৈয়ে জনা শুনা ভাল
বস্তুটি) আনিবা ; ইত্যাদি ।

৮৫। জাতি, ব্যবসায়, উপাধি আদি বুজোৱা সংজ্ঞা শব্দৰ
পাচত শ্রেণী বুজোৱা অন্য সংজ্ঞা শব্দ থাকিলে, আগত বহা
সংজ্ঞা শব্দ বিশেষণ হয় । যেনে :— কলিতা জাতি, নাপিত মানুহ,
কমাৰ মানুহ, বামুণ সমাজ ; ইত্যাদি ।

৮৬। ঠাই বুজোৱা সামান্য সংজ্ঞা শব্দৰ আগত থকা
বিশেষ সংজ্ঞা শব্দ বিশেষণৰ দৰে ব্যৱহৃত হয় । যেনে :—
বংপুৰ নগৰ, আসাম ৰাজ্য, ভাৰতবৰ্ষ দেশ ; ইত্যাদি ।

৮৭। কেতিয়াবা গোটেই এটা বস্তু বাক্য এটা বিশেষণৰ
দৰে ব্যৱহৃত হয় । — যেনে :— মোক দেখিবলৈ অহা মানুহ জন
কেতিয়াই গুচি গৈছে । ইয়াত ‘ মোক দেখিবলৈ অহা ’ এই
বস্তু বাক্যটো একেটা বিশেষণ পদ মাগোন ।

৮৮। যেতিয়া দুই বা অধিক বিশেষণে কেৱল এটা শব্দ

বিশেষ কৰে, তেতিয়া এজন, এটা, বা এডাল আদি শব্দ প্ৰথমটো বিশেষণৰ আগত বহে ; কিন্তু বেতিয়া বেলেগ বেলেগ বিশেষণে বেলেগ বেলেগ শব্দ বিশেষ কৰে, তেতিয়া এজন, এটা, বা এডাল আদি শব্দ প্ৰত্যেক বিশেষণৰ আগত বহে । যেনে :—
এজন বিনয়ী আৰু জ্ঞানী ল'ৰা (এজন ল'ৰাই বিনয়ী আৰু জ্ঞানী)
এজন বিনয়ী আৰু এজন জ্ঞানী ল'ৰা (এজন ল'ৰা বিনয়ী আৰু অন্য এজন জ্ঞানী ল'ৰা) ।

৯২ । অলপমান, ভালেমান আদি কেতবোৰ বিশেষণৰ পাচত থকা সংজ্ঞা শব্দ লুকাই থাকে আৰু তেতিয়া বিশেষণবোৰ সংজ্ঞা শব্দৰ দৰে ব্যৱহাৰ হয় । যেনে :—ভালেমান পাইছিলোঁ, কিছুমান তেওঁকদি মই অলপমানহে ৰাখিছিলোঁ ; ইত্যাদি ।

৯৩ । সাধাৰণতঃ বিশেষণ বিশেষ্যৰ আগত বহে । যেনে :—
বগা গৰু, দীঘল গছ ; ইত্যাদি ।

৯৪ । কোনো বস্তুৰ গুণটো বিশেষকৈ বুজাব লাগিলে বিশেষণ বিশেষ্যৰ পাচত বহে । যেনে :—জুই তপ্ত, সাগৰ দ, বৰফ শীতল ; ইত্যাদি ।

৯৫ । সৰ্বনাম শব্দক বিশেষ কৰা বিশেষণ তাৰ পাচত থাকে । যেনে :—সিহঁত ভাল নহয় ; ইত্যাদি ।

৯৬ .—অসমীয়া সংজ্ঞা শব্দৰ পাচত ঈয়া, উৰা, আল, উৱাল, তীয়া, অতী, অতীয়া, কি, যক, উৰা, অনীয়া আদি কথা যোগ কৰিলে বিশেষণ হয় । যেনে :—

সংজ্ঞা	বিশেষণ	সংজ্ঞা	বিশেষণ
গুটি,	গুটীয়া	ঘৰ,	ঘৰুৱা

সংজ্ঞা	বিশেষণ	সংজ্ঞা	বিশেষণ
তেজপূব,	তেজপূরীয়া	পর (অন্য),	পরকবা
মাটি,	মটীয়া মাটিয়া	বন,	বনুবা
গোঁচর,	গুচবীয়া	হাল,	হালোয়া
সুখ,	সুখী, সুখীয়া	জাল,	জালোয়া
ভুখ,	ভুখী, ভুখীয়া	ভাদ,	ভাদীয়া
আঁঠ,	আঁঠিয়া	জেঠ,	জেঠবা
মৌ,	মৌরা	কানি,	কানীয়া
গাঁত,	গঁতুবা	বালি,	বালীয়া
পাত,	পতুবা	কালি,	কালীয়া
সাব,	সাকুয়া	বিব,	বিবান
কাজ,	কাছুবা		
হাবি,	হাবিরাল	ভিতব,	ভিতকয়াল
পেট,	পেটাল	গাওঁ,	গাওঁনীয়া
			গাওঁ
নোম,	নোমাল	আগ,	আগতীয়া
খা,	খয়াল	তল,	তলতীয়া
বাপ,	বাপতীয়া, বাপতী	মাহ,	মাহিলী
			মাহেকীয়া
কণা,	কথাক	মবম,	মবাময়াল
খেতি,	খেতিয়ক	ভাও,	ভাবনীয়া
বুদি,	বুদিয়ক	দাঁত,	দাঁতাল
দল,	দলুবা	ধপাত	ধপতুবা
জাপর,	জাপবা	নাল,	নগীয়া
নাও,	নারবীয়া	নেজ,	নেজাল
			নেজীয়া

সংজ্ঞা	বিশেষণ	সংজ্ঞা	বিশেষণ
এলাহ,	এলেক্‌হা,	জোন,	জুনীয়া
আলাক্‌,	এলেক্‌হা আলাক্‌হা বিলাত,		বিলাতী
কাম,	কাগিনা	কপাহ,	কপাহী
			কপহরা
লোণ,	লুণীয়া		

৯৭। ধাতুর পাচত কেতবোব কথা যোগ করিলেও বিশেষণ হয়। যেনে বনকবোঁতা কোনো নাই, এই খনেই পড়া কিতাপ : ইত্যাদি।

৯৮। দুটাব ভিতরত এটাতকৈ আনটোব গুণ বা দোষ বড়া বা টুটা বুঝাবলৈ সংস্কৃত বিশেষণ শব্দর পাচত 'তম,' আক অনেকর ভিতরত এটা'র গুণ বা দোষ বড়া বা টুটা বুঝাবলৈ 'তম' যুক্ত হয়। যেনে :—এটাতকৈ যি সুন্দর সি সুন্দরতম, অনেকতকৈ যি সুন্দর সি সুন্দরতম ; ইত্যাদি।

(১১) সংখ্যাবাচক শব্দর বিশেষ বিবরণ।

৯৯। বিশেষণর দবে সংখ্যাবাচক শব্দবোব সংজ্ঞা শব্দর আগত বহে। সংখ্যাবাচক শব্দর বিভক্তি, বচন, লিঙ্গ আক কারক নাই।

১০০। আদিত বাঞ্জন বর্ণ থকা কোনো অসমীয়া শব্দর অগম এক, দুই, আক ছয় থাকিলে ইহঁত। শেহর আগর লোপ হয়। যেনে :—এতাল, এডাল, উডাল, তভাগ, উজোব, উখন ; ইত্যাদি। কিন্তু আদিতে অস বর্ণ থকা কোনো অসমীয়া শব্দর আগত বা আদিতে বাঞ্জনবর্ণ থকা পরিমাণ আন বুজোৱা শব্দ আগত থাকি নগ লাগিলে ইহঁতর শেহর আগর লোপ

নয়। যেনে :—এক অনা, দুই অনা, এক আঁটি, ছয় মাইল, দুই গজ, ইত্যাদি। সংস্কৃত শব্দের যোগ হলে ইহঁতের শেহর আখর কদাচিত্ত গুচেও। যেনে :—তবান, ভেহজান, এহেজান, ইত্যাদি।

১০১। ট, ড বা দ আদিত থকা শব্দ আগত তিনি কথা থাকিলে ইয়ার শেহর ইকার গুচে। যেনে :—তিন টকা, তিন ডাল, তিন দিন; ইত্যাদি।

১০২। আগত সংখ্যাবাচক শব্দ থকা কোনো এটা সংজ্ঞা শব্দ ওচর ওচরকৈ তবান উল্লেখ কবির লাগিলে, শেহর বাবত ই লোপ হয় আক তার আগত থকা সংখ্যাবাচক শব্দটোরে সংজ্ঞা শব্দ দবে বারঙ্গত হয়। যেনে :—আঠোটা আম আনি-ছির্নৌ, তাহে চাবিটা বেয়া আছিল। কওঁতার জনা থাকিলেও সংখ্যাবাচক শব্দ পাচত থকা সংজ্ঞা শব্দ লুকাই থাকে যেনে :—চাবিটা পানৌ; ইত্যাদি।

১০৩। দুই বা অধিক সংজ্ঞা বা সর্বনাম শব্দ পাচত মিহঁতক বুজোরা সংখ্যাবাচক শব্দ থাকিলে, ই নিজে সংজ্ঞা শব্দর দবে বারঙ্গত হয়। যেনে :—গাম, হবি আক গোপাল তিনিকো দেখিছির্নৌ, তোমাক আক মোক ছয়োকো মাতিছিল; ইত্যাদি।

(১২) ক্রিয়াবিশেষণর বিশেষ বিবরণ।

১০৪। ক্রিয়া বিশেষণে :—

(১) ক্রিয়া অবস্থা প্রকাশ করে। যেনে :—ততালিকে আচিরা, সোনকালে যাবা; ইত্যাদি।

(২) ক্রিয় শব্দ অবস্থা প্রকাশ করে। যেনে :—থবকৈ

লিখা চিঠি, চাকরে কৰা কাম ; ইত্যাদি ।

(৩) অন্য ক্রিয়াবিশেষণের অরুহা প্রকাশ করে। যেনে :—
অতি সোনকালে আছিবা, বৎ বেগাই যাবা ; ইত্যাদি ।

(৪) ক্রিয়ায় কাল বুজায়। যেনে :—নিত্যে আছিবা, সত্যে
সত্যে চলিবা ; ইত্যাদি ।

(৫) ক্রিয়ায় ঠাই দেখায়। যেনে :—বামে যাবা, ইত্যাদি ।

(৬) নাম দাতৃর অরুহা বুজায়। যেনে :—সোনকালে
আছিবলৈ কবা ; ইত্যাদি ।

১০৫। বিশেষণ শব্দের পাঁচত ই, এ, কনি, কৈ, দবে, ভাবে,
মতে, রূপে আদি কথার যোগ হলে ক্রিয়া বিশেষণ হয়।
যেনে :—বেগাইক, ভাগ দবে, বামে, শুদাই, বিনয় ভাবে, ভাগ-
মতে, সজরূপে ; ইত্যাদি ।

১০৬। ভাল, বেয়া, সবহ আদি কেতবোর বিশেষণ শব্দ
বারম্বার অনুসারে ক্রিয়া বিশেষণ হয়। যেনে :—ভাল বাউ,
সবহ ভাউ ; ইয়াত 'ভাল' আক 'সবহ' বিশেষণ। আক, 'দিনে
ত্রিশ নাটিকটৈ ভাগ গৈতা, জব সংহ পনিছে। ইয়াত 'ভাগ'
আক 'সবহ' ক্রিয়াবিশেষণ।

১০৭। সংজ্ঞা শব্দের পাঁচত পতি শব্দ যোগহলে আক
কদাচিত্তে, কৈ, এ, ই আদি শব্দ যোগে ক্রিয়া বিশেষণ
হয়। যেন লবাইপতি, মাহুঃহপতি, আনন্দতে, স্বভাবতে, মাইগটৈ,
দিনে, রাতিয়ে, গাই শকত ; ইত্যাদি ।

১০৮। এই, সেই আদি বিশেষণ দর্শনায়ের পাঁচত থকা
পরিমিত শব্দ ক্রিয়া বিশেষণ হয়। যেনে :—সেই পাবানত

নয়। যেনে :—এক অন্য, দুই অন্য, এক আঁটি, ছয় মাইল, দুই গজ, ইত্যাদি। সংস্কৃত শব্দেবে যোগ হলে ইহঁতর শেহর আপন কদাচিত্ত গুচেও। যেনে :—তদান, তহেজান, এহেজাব, ইত্যাদি।

১০১। ট, ড বা দ আদিত থকা শব্দর আগত তিনি কথা থাকিলে ইহান শেহর ইকান গুচে। যেনে :—তিন টকা, তিন ডাল, তিন দিন ; ইত্যাদি।

১০২। আগত সংখ্যাবাচক শব্দ থকা কোনো এটা সংজ্ঞা শব্দ গুচনা গুচবকৈ তদান উল্লেখ কবির লাগিলে, শেহর বারত ই লোব হয় আকি তার আগত থকা সংখ্যাবাচক শব্দটোরে সংজ্ঞা শব্দ দবে বারদত হয়। যেনে :—আঠোটা আম আনি-
ভিনো, তাবে চাবিটা বেয়া আছিল। কওঁতার জনা থাকিলেও সংখ্যাবাচক শব্দর পাচত থকা সংজ্ঞা শব্দ লুকাই থাকে যেনে :—চাবিটা পানো ; ইত্যাদি।

১০৩। দুই বা অধিক সংজ্ঞা বা সর্বনাম শব্দর পাচত সিহঁতক বুজোরা সংখ্যাবাচক শব্দ থাকিলে, ই নিজে সংজ্ঞা শব্দর দবে বারদত হয়। যেনে :—বাম, হবি আক গোপাল তিনিকো দেখিভিনো, তোমাক আক মোক ছয়োকো খাতিছিল ; ইত্যাদি।

(১২) ক্রিয়াবিশেষণর বিশেষ বিবরণ।

১০৪। ক্রিয়া বিশেষণে :—

(১) ক্রিয়ায় অরহা প্রকাশ কবে। যেনে :—ততালিকে আছিবা, সোনকালে যাবা ; ইত্যাদি।

(২) কৃদন্ত শব্দর অরহা প্রকাশ কবে। যেনে :—থবকৈ

লিখা চিহ্ন, চাকরে কবা কাম ; ইত্যাদি ।

(৩) অন্য ক্রিয়াবিশেষণের অরুড়া প্রকাশ করে। যেনে :—
অতি সোনকালে আছিল, এবং বেগাই যাবা ; ইত্যাদি ।

(৪) ক্রিয়ার কাল বুঝায়। যেনে :—নিজের আছিল, সত্যে
সত্যে চ'লিবা ; ইত্যাদি ।

(৫) ক্রিয়ার ঠাই দেখায়। যেনে :—বামে যাবা, ইত্যাদি ।

(৬) নাম ধাতুর অরুড়া বুঝায়। যেনে :—সোনকালে
আহিবলৈ কবা ; ইত্যাদি ।

১০৫। বিশেষণ শব্দের পাঁচতাই, এ, কনি, কৈ, দনে, ভাবে,
মতে, কপে' আদি কথার যোগ হলে ক্রিয়া বিশেষণ হয়।
যেনে :—বেগাকৈ, ভাগ দনে, বামে, শুদাই, বিনয় ভাবে, ভাল-
মতে, সজকপে ; ইত্যাদি ।

১০৬। ভাল, বেয়া, সবহ আদি কেতবোৰ বিশেষণ শব্দ
ব্যৱহাৰ অৰুসাবে ক্রিয়া বিশেষণ হয়। যেনে :—ভাল বাট,
সবহ ভাত ; ইয়াত 'ভাল' আৰু 'সবহ' বিশেষণ। আৰু, 'দনে
বিশ মাইলকৈ ভাগ গৈছা, জব সহ পনিছে। ইয়াত 'ভাগ'
আৰু 'সহ' ক্রিয়াবিশেষণ।

১০৭। সংজ্ঞা শব্দের পাঁচত পতি শব্দ যোগহলে আৰু
কদাচিত্ত তে, কৈ, এ, ই আদি শব্দ যোগে ক্রিয়া বিশেষণ
হয়। যেন লবাইপতি, মালুহপতি, আনন্দতে, স্বভাবতে, মাইলকৈ,
দিনে, রাত্তিরে, গাই শকত ; ইত্যাদি ।

১০৮। এই, সেই আদি বিশেষণ সৰ্ব্বনামৰ পাঁচত থকা
পৰিমিত শব্দ ক্রিয়া বিশেষণ হয়। যেনে :—সেই পৰিমিত

নাছিল। আন চাইত বিশেষণ হয় : যেনে :—পরিমিত ভোজন ; ইত্যাদি ।

১০৯। বিনা শব্দ ক্রিয়া বিশেষণর আগত থাকিলে সি নিজে ক্রিয়া বিশেষণ হয় : যেনে :—বিনাশ্রমে ; ইত্যাদি ।

১১০। তেনে, এনে, যেনে, কেনেবা, ইমান, যিমান, সিমান, আদি কথা সমস্তা না শুণবোধক শব্দর আগত থাকিলে বিশেষণ সর্জনাম আক আন চাইত থাকিলে ক্রিয়া বিশেষণ হয় : যেনে :—
তেনে মাগুই, এনে গাধুতা ; ইয়াত তেনে, এনে বিশেষণ সর্জনাম ।
তেনে নকবিবা, এনে থবটেক নকবা, সিমান নাযাবা ; ইয়াত তেনে, এনে আক সিমান ক্রিয়া বিশেষণ ।

১১১। সময় বুজাবা শব্দদিনাকত বিভক্তি যোগ নোপাকিলে, ইহঁত ক্রিয়া বিশেষণ হয় : যেনে :—কালি আছিলো, আজি যায় ; ইত্যাদি ।

১১২। মারি শব্দ বিশেষণ আক ক্রিয়া বিশেষণ উভয়ো হয়। বিশেষণ হলে ইরা। অর্থ আটাইবলাক, আক ক্রিয়া বিশেষণ হলে মাগোন বা মূঠে হয়। যেনে :—

(১) বিশেষণ : বাবে জন্তু মারকে ছিঙ্গা করে = বাবে সকলো জন্তুকে ছিঙ্গা করে ।

(২) ক্রিয়া বিশেষণ :—মোর হাতত তিন টকা মাত্র আছে = মোর হাতত তিন টকা মাগোন আছে ।

(১৬) উপশব্দ বিশেষ্য বিহীন ।

১১৩। টা, টি, টী, থন, থান, থান, গছ, গছি, জোপা, ডাল, ডালি, জন, জনা, জনা, পাউ, পাটি আদিবোব উপ শব্দ ।

ইয়াৰে টা আৰু জনী জীলিঙ্গ শব্দসৈতে আৰু আনবোৰ পুংলিঙ্গ আৰু ক্ৰীড়লিঙ্গ শব্দসৈতে লগ লাগে। যেনে :—
মানুহজন, তিকতাজনী, বাঘটো ; ইত্যাদি।

১১৪। এক বচনৰ সংজ্ঞা শব্দৰ পাচত উপশব্দ লগ লাগে।
যেনে :—গৰুটো, ভালখন ; ইত্যাদি। বহুত বুজালেও সংখ্যা-
বাচক শব্দৰ পাচত উপশব্দ জোৰা যায়। যেনে :—হাজাৰটি,
হালখন ; ইত্যাদি।

১১৫। এক, দুই আৰু ছয়ৰ লগত উপশব্দ যোগ হলে ইয়াৰ
শেষৰ আধৰ গুচে। যেনে :—এটা দুখন, তুডাল, ছটা ;
ইত্যাদি। টা উপশব্দৰ যোগত পাঁচ, সাত, আঠ, আৰু দহ শব্দ
ওকাৰান্ত আৰু টিৰ যোগত উকাৰান্ত হয়। যেনে :—পাঁচোটা,
দহোটা, সাতুটি, আঠটি ; ইত্যাদি। আৰু সাতোটি, আঠোটি
এনেও হয়।

১১৬। এই, সেই আদি বিশেষণ সৰ্বনাম আৰু সংখ্যা-বাচক
শব্দসৈতে উপশব্দ যোগ হলে তাৰ পাচত থকা সংজ্ঞা শব্দ
কেতিয়াবা কেতিয়াবা লুকাই থাকে। যেনে :—এইটো দেখিছোঁ,
পাঁচোটা আহিছোঁ ; ইত্যাদি।

(১৪) অণ্য শব্দৰ বিশেষ বিবৰণ ।

১১৭। হেৰা লালত, এতিয়া লৰাটিনো কেনে আছে ?
হায় হায়, তাক মাৰি পেলাবা, দেখিছোঁ। হৰি বা যত্নৰ লগত
যদি তাক কলিকতালৈ পঠালা হেঁতেন, তেন্তে সি এতিয়ালৈ ভাল
হল হেঁতেন। ইয়াত 'হেৰা' সম্বোধন কৰাত, 'নো' প্ৰশ্ন কৰাত,
'হায় হায়,' বেজাৰ প্ৰকাশত, 'বা' বেলেগ কণা অৰ্হত, 'যদি'

সন্দেহ থকা অর্থাৎ, 'লগত' লগণীয়া ভারত, আক 'ভেঙে' সম্বন্ধ থকা অর্থাৎ ব্যবহার হৈ একো একোটা অব্যয় পদ হৈছে ।
ব্যাকরণত ইহঁতর প্রত্যেকটোরে একো একোবিধ অব্যয় । এতেকে অব্যয় শব্দ সাত প্রকার । যেনে :—যোজক, যোগক-বোধক, সন্দেহ-বোধক, ভারবোধক, অনুবঙ্গিক, সম্বোধনার্থক, আক প্রশ্ন-বোধক অব্যয় ।

যোজক অব্যয় ।

১১৮। যিবোব আগর শব্দ দুটা পদ বা বাক্যর মাজত থাকি সেই দুটা পদ বা বাক্যর ইটোর লগত সটোর সম্বন্ধ থকা বুজায়, তাক যোজক অব্যয় বোলে । যেনে বাম আক হরি যাবা আক তেওঁক লগতে লৈ আহিবা । ইয়াত আক পদে হরির লগত বামর আক দ্বিতীয় 'আক' পদে 'তেওঁক লগতে লৈ আহিবা' বাক্যর লগত 'বাম আক হরি যাবা' বাক্যর সম্বন্ধ থকা বুজাইছে । অর্থাৎ, অপব, অতএব আক এতকে, এবং, কারণ, কারণে, কিয়নো, 'তথ', ভেঙে, দেখি, নিমিত্তে, যথ', যেনে, হেতু, হেনে ইত্যাদি । যোজক অব্যয় ।

১১৯। 'ও' শব্দ যোজক অব্যয়, কিন্তু বেলেগে নৈখানি কি পদক ই অন্য পদে সৈতে লগ লগায়, তাব পাচত ই যোগ হয় । যেনে :—মই তোমার দরলৈ যাম আক 'থামো' ; ইত্যাদি ।

১২০। কারণ, কারণে, নিমিত্তে, হেতু, দেখি আদি অব্যয় শব্দর আগত এই, সেই, ক, সি আদি বিশেষণ সর্বনাম থাকে । যেনে :—সেই দেখি, এই কারণে, সি হেতু কি নিমিত্তে ; ইত্যাদি । কারণ আক হেতু শব্দ ব্যবহার অনুসারে সংজ্ঞা শব্দও হয় । যেনে :—ইয়াব কারণ আছে, তাব হেতু এই ইত্যাদি যোজক অব্যয় ।

পৃথক-বোধক বা বিয়োজক অব্যয় ।

১২১। যিবোধক অব্যয় শব্দ দুটা পদ বা দুটা বাক্যের মাজত থাকি মিহিত দুটার অর্থ বেলেগ করে, তাক পৃথক-বোধক অব্যয় বোলে। যেনে :—বাম বা ডব্বি আঠিব লাগে, বাম স্কুলতে পঢ়িব নাইবা ঘবলৈ গুচি বাব। ইয়াত ‘বা’ পদে ডব্বির পৰা বামক, আক ‘নাইবা’ পদে ‘বাম ঘবলৈ গুচি বাব’ বাক্যের পৰা ‘বাম স্কুলতে পঢ়িব’ বাক্যক বেলেগ ক’ৰছে। অথবা, কি, কিন্তু, কিম্বা, তথাপি, তথাচ, যদিচ, যদিপি, তেও, নহুবা, নাইবা, বা, বিশেষ; ইত্যাদি বিয়োজক অব্যয়।

সন্দেহ-বোধক অব্যয় ।

১২২। যিবোধক অব্যয় শব্দ দুটা পদ বা দুটা বাক্যের মাজত থাকি মিহিত দুটার অর্থত আশঙ্কা থকা বুজায়, তাক সন্দেহ-বোধক অব্যয় বোলে। যেনে :—যদি তেও আজি নাহে তেনে মোর কালি যোরা নহব হবলা। ইয়াত ‘যদি’ পদের ব্যবহারের পৰা তেওঁর অগা আক মোর যোরাব সন্দেহ থকা বুজাইছে। যদি, যদিও, যদিস্যাং আদি সন্দেহ বোধক অব্যয়।

ভাব-বোধক অব্যয় ।

১২৩। যিবোধক অব্যয় শব্দে মনঃস্থ, বেজান, যিগ, লাজ, ভয়, বিশ্বয় আদি ভাব প্রকাশ করে, তাক ভাব-বোধক অব্যয় বোলে। যেনে :—হায়-হায়! তেওঁ অকালতে স্বর্গী হল! ইয়াত ‘হায়, হায়’ অব্যয় পদে মনঃস্থ ভাব প্রকাশ ক’ৰছে। আহি, আঃ, ইচ্, ইঃ, ঈন্, উঃ, উস্, ওঁ, ছিছি, ছিঃ, হায়, হায়-হায় আদি ভাব-বোধক অব্যয়।

১২৪ । কোনো কোনো সংজ্ঞা শব্দও ভাব-বোধক অব্যয় দ্বয়ে ব্যৱহৃত হয় । যেনে :—বাম বাম ! ই কেনে বেয়া গোকার , ইত্যাদি ।

আনুবঙ্গিক অব্যয় ।

১২৫ । যিবোৰ অব্যয় শব্দৰ যোগত সংজ্ঞা বা সৰ্বনাম শব্দে বেলেগ বেলেগ অর্থ প্রকাশ কৰে, তাক আনুবঙ্গিক অব্যয় শব্দ বোলে । আনুবঙ্গিক অব্যয় শব্দ বিলাকে নিজে কোনো সম্পূর্ণ অর্থ প্রকাশ কৰিব নোৱাৰে । সৈতে, ইতুৱাই, বাজে, বাতৰে, কি, নিচিনা, আদি, আৰ্পে, প্রতি, বিনে, বিনা, হে, তো, মতে, যেন, অনুসারে, অনুসৰি ইত্যাদি আনুবঙ্গিক অব্যয় ।

১২৬ । কাৰণে, কাৰণে, নিমিত্তে, দৰে, বাবে, হেতু আদি অব্যয় শব্দবোৰ এই সেই আদি বিশেষণ সৰ্বনামৰ পাচত থাকিলে যোজক অব্যয়, তাক সংজ্ঞা বা ব্যক্তিবোধক সৰ্বনাম শব্দৰ পাচত থাকিলে আনুবঙ্গিক অব্যয় হয় । যেনে :—এই নিমিত্তে, সেই কাৰণে । ইয়াত ‘নিমিত্তে’ আৰু ‘কাৰণে’ যোজক অব্যয় । আৰু মাতুলৰ ‘নিমিত্তে’ আৰু তোমাৰ কাৰণে ; ইয়াত ‘নিমিত্তে’ আৰু ‘কাৰণে’ আনুবঙ্গিক অব্যয় ।

১২৭ । একে ঠাইতে এটা ক্রিয়া দ্বাৰা উল্লেখ কৰি প্রথম বাৰৰ পছত ‘হে’ বোগ কৰিলে, ই যেনে যেনে উক্ত হোৱা বুজায় । যেনে :—তেওঁ কলেহে কলে ; ইত্যাদি ।

১২৮ । বিনা শব্দ ক্রিয়া-বিশেষণৰ আগত থাকিলে ই নিজে ক্রিয়া-বিশেষণ হয় । যেনে :—বিনাক্ষেপে ; ইত্যাদি । কিন্তু ‘ইবিত্ত বিনা’ এনে ঠাইত আনুবঙ্গিক অব্যয় ।

সম্বোধনার্থক অব্যয় ।

১২৯। বিবোধ অব্যয় শব্দ কোনো ঘটনাকে বাস্তবতা
কথা যায়, তাকে সম্বোধনার্থক অব্যয় বোলে। যেনে :—হে,
দয়াময়, হেথা লব। ইত্যাদি ‘হে’ আদি সম্বোধন কৰা
হৈছে। অ, ও, হে হেব, হেবা আদি সম্বোধনার্থক অব্যয়।

প্রশ্নার্থক অব্যয় ।

১৩০। বিবোধ অব্যয় শব্দ প্রশ্ন কৰাত বাস্তবতা কথা যায়,
তাকে প্রশ্নার্থক অব্যয় বোলে। যেনে :—বান আহিব নে?
ভেও নো কত আছে? ইত্যাদি ‘নে’ আদি যোগব পৰা প্রশ্ন
কৰা বুজাইছে। নে, নো, আদি জানো প্রশ্নার্থক অব্যয়।

(১৫) অনুলকার আদি অনুরূপ শব্দ ।

১৩১। অনুলকার আদি অনুরূপ শব্দৰ বিশেষ বিবরণ দিয়া
নহল। অনুলকার শব্দৰ কোনো বিভক্তি, বচনাদি নাই, (১)
আদি যি সংজ্ঞা শব্দে সৈতে অনুরূপ শব্দ বাস্তবতা কৰা হয়, ই তাৰে
সৈতে একে পদ হয়। কৃৎসন শব্দৰ বিবরণ ধাতু প্রকরণত লিখা হই।

(১৬) উপসর্গ ।

১৩২। প্র, পৰা, অপ, সং, নি, অন্, অন্ত, নিহ, হব্, বি,
অধি, স্ত, উৎ, পনি, প্রতি, অভি, অপি, অতি, উপ, আ—এই
কতিটা উপসর্গ। উপসর্গবোধ শব্দৰ আগত থাকি তাৰে বৃদ্ধ

(১) অনুলকার শব্দত অনি যোগে সংজ্ঞা শব্দ হয়। যেনে :—
তব্, তবনি, তন্, তবনি; ইত্যাদি।

হয় আৰু তাৰ অৰ্থ লব-চৰ কৰে। যেনে :—প্ৰণাম, আগমন, প্ৰতিগমন ; ইত্যাদি।

১৩৩। উপসৰ্গ দি শব্দে নৈতে বুদ্ধ হয়, সিহঁত ছয়ো মিলি একেটা শব্দ হয় আৰু এনেকৈ সিক্ত হোৱা কথাবোৰ সংজ্ঞা বা বিশেষণ শব্দ হয়।

১৩৪। উপসৰ্গবোৰ সংস্কৃত ; এতেকে ইহঁত সংস্কৃত শব্দে নৈতে মাথোন লগ লাগে। 'নি' আৰু 'বি' অসমীয়া শব্দৰ লগতো যোগ হয়। যেনে :—নিবল, নিগল, বিজ্ঞোৰ, বিজ্ঞোথ ; ইত্যাদি।

৩। ধাতু প্ৰকৰণ।

(১) ধাতু।

১। হ, ল, থা, যা, কৰ, ধৰ্ আদি যি বিলাক মাতে কোনো কাৰ্য্য কৰা বুজায়, তাক ধাতু বোলে।

২। চাৰিবিধ অসমীয়া ধাতুৰে ক্ৰিয়াপদ ৰচিত হয়। যেনে :—মূল ধাতু, আনুষঙ্গিক ধাতু, নিজন্তু ধাতু, আৰু বিজ্ঞাতাৰ্থক ধাতু।

৩। হ, ল, থা, যা, আদি অসমীয়া মূল ধাতু।

৪। অক্লক পৰ্টা অৰ্থত অসমীয়া মূল ধাতুৰ পাঁচত আ বা ঙ্গা যোগ কৰিলে যি ধাতু যুগ্ত হয়, তাক নিজন্তু বা প্ৰত্যয়ান্ত ধাতু বোলে। যেনে :—বখা, কৰা, দিৱা, লোৱা ; ইত্যাদি।

৫। এটা ধাতুৰ ই ভাগান্ত সিক্তা ক্ৰিয়াৰে নৈতে কোনো কোনো মূল ধাতুৰ যোগত যি ধাতু যুগ্ত হয়, তাক আনুষঙ্গিক বা লগবীয়া ধাতু বোলে। যেনে :—খাই-ল, আহি-বা, শুই-ল; ইত্যাদি।

৬। অসমীয়া ভাষাত সংজ্ঞা আৰু অক্লকৰ শব্দৰ পৰা হোৱা ধাতু বিলাকক বিজ্ঞাতাৰ্থক ধাতু বোলে। যেনে :—মৰিৱা, শুলিয়া, হুৰু-হুৰা, হুগ-হুপা ; ইত্যাদি।

সকর্মক আক অকর্মক ধাতু ।

৭। হলি নামে কালিক মাতিছিল। ইয়াত হলি নামের মত।
কার্য্যের ভিন্ন কালিত পরি কালিক কর্মকাবক কবিছে। এতেকে মাত
ধাতু সকর্মক। মাত্, মান্, ধব্, কব্, খা আদি সকর্মক ধাতু।

যিবোর ধাতুর ক্রিয়ায় এটাকৈ কর্মকাবক থাকে তাক স-
কর্মক ধাতু বোলে।

হলি নাম আহিছে। ইয়াত হলি নামের অহা কার্য্যের ভিন্ন কতো
পরা নাই। এতেকে আহ্ ধাতু অকর্মক। আহ্, বা, লব্,
শো আদি ধাতু অকর্মক।

যিবোর ধাতুর ক্রিয়ায় কর্মকাবক নাথাকে তাক অকর্মক
ধাতু বোলে।

৮। ধাতুর ক্রিয়াক কাক, কিহক, বা কি বুলি প্রশ্ন কবিলে
যদি উত্তর দিব পাৰি তেন্তে তাক সকর্মক ধাতু বুলি জানিব
লাগে, কিন্তু উত্তর দিব নোৱাৰিলে সেই ক্রিয়ায় ধাতু অকর্মক।

৯। হলি নামে কালিক এখন কিতাপ দিছিল। ইয়াত 'দিয়া'
ক্রিয়ায় কার্য্যের ভিন্ন 'কালি' আক 'কিতাপ' ছয়োতো পবিছে; এতেকে
উইত ছয়ো দিছিল ক্রিয়ায় কর্ম।

যিবোর ধাতুর উটাকৈ কর্ম কাবক থাকে, তাক দ্বিকর্মক ধাতু
বোলে। দ্বিকর্মক ধাতুর ক্রিয়ায় যিটি কর্ম প্রধান ভাবে অবলম্বন
করে তাক মুখ্য কর্ম আক আনটোক গৌণ কর্ম বোলা যায়।
সাধারণতে মুখ্য কর্ম বস্তুবোধক আক গৌণ কর্ম ব্যক্তি-বোধক
হয়। পণ্ডিতে ছাতবক বাকরণ শিকায়। ইয়াত 'ছাতবক'
গৌণকর্ম আক 'বাকরণ' মুখ্য কর্ম।

১০। কেতিয়াবা কেতিয়াবা সকর্মক ধাতুর কর্মকাবক

সুখাই থাকে । যেনে:—নবাইতে (পাঠ) পড়িছে, তেওঁ খাইছে ।

১১। পঢ়া অর্গত অকর্ম্মক ধাতু সকর্ম্মক আক সকর্ম্মক ধাতু দ্বিকর্ম্মক হয় । যেনে:—

অকর্ম্মক	{ ছাতবইত বহিছে । লগা শুইছে ।
সকর্ম্মক	{ পড়িতে ছাতবইতক বহরাইছে । মাকে লগাক শুরাইছে ।
দ্বিকর্ম্মক	{ পড়িতে ছাতবক ভূগোল শিকাইছে । মাকে লগাক ভাত খুলাইছে ।

(২) ক্রিয়া পদ ।

১২। নাম বহি ভাত খাইছে । ইয়াত 'বহ' ধাতুত 'ই' যোগ হৈ বহি, আক 'খা' ধাতুত 'ইছে' যোগ হৈ খাইছে পদ সিদ্ধ হৈছে । ব্যাকরণত এনেকৈ যুগুত হোয়া পদ বিলাকক ক্রিয়া বোলে ।

ধাতুবে সৈতে কিছুমান চিহ্ন যুক্ত হৈ কার্য্য করা বুঝালে তাক ক্রিয়া পদ বোলে । যেনে:—কবে, খাইছে, আহি, খাই, কবোতে, ধবিলত, ইত্যাদি ।

১৩। ক্রিয়াপদ দুই প্রকার ; যথা :—সাধা আক দ্বিভা ।

(১) সাধ আহিছে । ইয়াত 'আহিছে' ক্রিয়া যোগ হৈ বাক্য-টোব সম্পূর্ণ অর্থ প্রকাশ করিছে । ব্যাকরণত এনেকৈ সম্পূর্ণ অর্থ প্রকাশ করি বুজোরা ক্রিয়া বিলাকক সাধা ক্রিয়া বোলা যায় ।

বাক্যব সম্পূর্ণ অর্থ প্রকাশ করি বুজোরা ক্রিয়া পদ বোবক সাধা (সমাপিকা) ক্রিয়া বোলে । যেনে:—কবো, কবিছে, ধবিছিনা, আশিহেঁতেন, খাম; ইত্যাদি ।

(১) বাম আছি । ইয়াত 'আছি' ক্রিয়া-পদ যোগ পক্ষান্তে বাক্যটোর সম্পূর্ণ অর্থ প্রকাশ হোৱা নাই অর্থাৎ অসম্পূর্ণই আছে । বাক্যবদ্ধত এনেকুৱা ক্রিয়া পদবোৰক সিদ্ধা ক্রিয়া বোলে ।

বাক্যৰ সম্পূৰ্ণ অর্থ প্রকাশ কৰিব মোৱৰা ক্রিয়াপদ বিলাকক সিদ্ধা (অসমাপিকা) ক্রিয়া বোলে । যেনে:—আছি, খাই, কনি, নি, লৈ; ইত্যাদি ।

১৪ । সাধা ক্রিয়াৰ নিভক্তি, বচন, পুৰুষ আৰু কাল আছে, আৰু এইবোৰ যোগত ই বেলেগ বেলেগ আকাৰ ধৰে ।

ক্রিয়াৰ পুৰুষ ।

১৫ । ক্রিয়াৰ পুৰুষ তিনি প্রকাৰ; যথা—প্রথম পুৰুষ, দ্বিতীয় পুৰুষ, আৰু তৃতীয় পুৰুষ । কৰ্ত্তা কানক অনুসৰি ক্রিয়াৰ পুৰুষ হয় অর্থাৎ কৰ্ত্তা কানক প্রথম পুৰুষৰ হলে তাৰ ক্রিয়াও প্রথম পুৰুষ, দ্বিতীয় পুৰুষৰ হলে দ্বিতীয় পুৰুষ আৰু তৃতীয় পুৰুষৰ হলে তৃতীয় পুৰুষৰ হয় । যেনে:—

(১ম পুৰুষ) মই বহিছোঁ—১ম পুৰুষৰ ক্রিয়া ।

(২য় পুৰুষ) তুমি বহিছা—২য় পুৰুষৰ ক্রিয়া ।

(৩য় পুৰুষ) তেওঁ বহিছে—৩য় পুৰুষৰ ক্রিয়া ।

(৩) কাল ।

১৬ । (১) মই ভাত খাওঁ ।

(২) মই ভাত খাইছিলোঁ ।

(৩) মই ভাত খাম ।

ইয়াত প্রতিটা ক্রিয়াপদে কাৰ্য্যৰ সময় প্রকাশ কৰিছে । “খাওঁ” ক্রিয়াই বৰ্ত্তমান সময়, “খাইছিলোঁ” ক্রিয়াই অতীত সময়, আৰু “খাম” ক্রিয়াই ভবিষ্যৎ সময় প্রকাশ কৰিছে । বাক্যবদ্ধত

ক্রিয়াব সময়ক কাল বোলে। এতেকে কাল তিনি প্রকারঃ—
বর্তমান কাল, ভূত (অতীত) কাল, আক ভবিষ্যৎ কাল।

বর্তমান কাল।

১৭। নাম গুরাহাটীলৈ আহিছে, বেলিয়ে পোহব দিয়ো।
ইয়াত “আহিছে” ক্রিয়াই নাম কোনো কাৰণে গুরাহাটীলৈ
সম্প্রতি অহা আক ‘দিয়ো’ ক্রিয়াই বেলিয়ে সদায় পোহব দিয়া
বুজাইছে। এতেকে বর্তমান কাল দুই প্রকারঃ—স্বরূপ বর্তমান
আক নিত্য বর্তমান।

(১) যি ক্রিয়া সম্প্রতি কৰি থকা বুজায়, তাৰ কালক স্বরূপ
বর্তমান কাল বোলে (১)

(২) যি ক্রিয়া সদায় চলি থকা বুজায়, তাৰ কালক নিত্য-
বর্তমান কাল বোলে।

ভূত কাল।

১৮। (১) মই আহিলোঁ।।

(২) তুমি থাই থাকোঁতে মই আহিছিলোঁ। বা তুমি
খোঁৱাব আগেয়ে মই আহিছিলোঁ।।

(৩) তুমি যোৱা হলে মই আহিলোঁহেঁতেন।

ইয়াত আহিলোঁ ক্রিয়াই অহা কাম একেবাৰে শেষ হৈ
যোৱা “আহিছিলোঁ” ক্রিয়াই অল্প এজনে কাম কৰি থাকোঁতে
বা কখন আগেয়ে অহা আক “আহিলোঁহেঁতেন” ক্রিয়াই অতীত
কালত অহাৰ সম্ভাবনা থকা কিন্তু অহাৰ আগেয়ে অহাৰ সময়
অতীত হৈ বোকা বুজাইছে।

* (১) লাগ ধাতুৰ স্বরূপ বর্তমান কালক ক্রিয়াৰ আগত
কোনো নাম ধাতু দিলে, সেই ক্রিয়া কালক মূল বর্তমান কাল
বোলে।

এতেকে ভূত কাল তিনি প্রকাৰঃ—স্বৰূপ ভূত, অপূৰ্ণভূত, আৰু সম্ভাব্যভূত ।

(১) যি ক্ৰিয়াই একেবাৰে শেষ হৈ যোৱা বুজায়, সেই-ক্ৰিয়াৰ কালক স্বৰূপভূত কাল বোলে ।

(২) যি ক্ৰিয়া অতীত কালত কোনো এটা কাম কৰি থাকোঁতে বা তাৰ আগেয়ে কৰা বুজায়, তাৰ কালক অপূৰ্ণভূত কাল বোলে ।

(৩) যি ক্ৰিয়া আগেয়ে ঘটিবৰ সম্ভাৱনা আছিল কিন্তু নঘটোঁকৈ সময় অতীত হ'ল, সেইক্ৰিয়াৰ কালক সম্ভাব্যভূত কাল বোলে ।

ভবিষ্যৎ কাল ।

১৯। আগলৈ যি ক্ৰিয়া হব, তাৰ কালক ভবিষ্যৎ কাল বোলে । বেনেঃ—খাম, যাব, কৰিবা ; ইত্যাদি ।

লোট বা আদেশ ক্ৰিয়া ।

২০। ততালিকে কাৰ্য্য কৰিবলৈ আদেশ বা প্ৰাৰ্থনা কৰা অৰ্থত বৰ্ত্তমান কালত দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় পুৰুষত আৰু দুয়ো বচনত আদেশ ক্ৰিয়া ব্যৱহাৰ হয় ।

(৪) ক্ৰিয়া-বিভক্তি ।

২১। ধাতুৰেণৈতে বিবোৰ চিহ্ন যুক্ত হৈ মাধ্যা ক্ৰিয়াবোৰ বৰ্ণিত হয়, তাক ক্ৰিয়া বিভক্তি বোলে ।

২২। ক্ৰিয়া বিভক্তিবোৰ :—

এক বচন ।

১ম পুৰুষ

২য় পুৰুষ

৩য় পুৰুষ

(১)	{	স্বৰূপ বৰ্ত্তমান	ইহোঁ,	ইহা,	ইহে ।
		নিত্য বৰ্ত্তমান	ওঁ,	আঁ,	এ

এক বচন

	১ম পুরুষ	২য় পুরুষ	৩য় পুরুষ
(২) { স্বরূপ ভূত	উলোঁ,	উল,	উলোঁ ।
{ অপূর্ণভূত	উলিলোঁ,	উলিল,	উলিল ।
{ সম্ভাব্যভূত	উলোঁহেতেন,	উলোঁহেতেন,	উলোঁহেতেন ।
(৩) ভবিষ্যৎ	উম,	ইবা,	ইব ।
(৪) কোটি,	—	আঁ,	ওক, অক ।

তুচ্ছার্থে হলে দ্বিতীয় পুরুষের উলোঁ, আঁ, উলোঁ, উলিলোঁ, উলোঁহেতেন
আর উবা বিভক্তির ঠাইতে ক্রমে উম, অ, উলি, উলিলি, উলি-
হেতেন আর ইবি হয়; এবং উকাবাস্তু দাতব্য পাঠত থাকিলে
আঁ বিভক্তির ঠাইতে এ আর আনি ঠাইতে তাব লোপ হয় ।

২৩। বহু বচনত বিভক্তির রূপ পরিবর্তন নহয়, কেবল সকলো
কালত প্রথম আর দ্বিতীয় পুরুষের বিভক্তির পাঠত বিকল্পে ইক
কথার যোগ হয় ।

২৪। ধাতুর রূপ :—

(৫) মূল ধাতু ।
বাক্যনাস্ত ‘মাব’ ধাতু ।
স্বরূপ বর্তমান কাল ।

এক বচন	বহু বচন
১ পুং মই মাঝিছোঁ ।	আমি মাঝিছোঁ, মাঝিছোঁইক ।
২ পুং { তুমি মাঝিছা ।	তোমালোকে মাঝিছা, মাঝিছাটিক ।
{ তই মাঝিছ ।	তইতে মাঝিছ, মাঝিছটিক ।
৩য় পং তেওঁ, সি আদিয়ে মাঝিছে ।	তেওঁলোকে, সিহঁতে সিহঁনাকে মাঝিছে ।
নিতা বর্তমান কাল ।	
১ পুং মই মাঝোঁ ।	আমি মাঝোঁ, মাঝোঁইক ।

এক বচন

বহু বচন

২ পুং { তুমি মাঝা, তোমালোকে মাঝা, মাঝাইক ।
তই মাঝ । তইতে মাঝ, মাঝইক ।

৩ পুং তেওঁ আদিয়ে মাঝে । তেওঁলোক আদিয়ে মাঝে ।
স্বকর্ণ ভূত কাল ।

১ পুং মই মাঝিলোঁ । আমি মাঝিলোঁ, মাঝিলোঁইক ।

২ পুং { তুমি মাঝিলা, তোমালোকে মাঝিলা, মাঝিলাইক ।
তই মাঝিলি । তইতে মাঝিলি, মাঝিলইক ।

৩ পুং তেওঁ আদিয়ে মাঝিলে । তেওঁলোক আদিয়ে মাঝিলে ।

অপূর্ণ ভূত কাল ।

১ পুং মই মাঝিছিলোঁ । আমি মাঝিছিলোঁ, মাঝিছিলোঁইক ।

২ পুং { তুমি মাঝিছিল, তোমালোকে মাঝিছিল, মাঝিছিলইক ।
তই মাঝিছিলি । তইতে মাঝিছিলি, মাঝিছিলিইক ।

৩ পুং তেওঁ আদিয়ে মাঝিছিল । তেওঁলোক আদিয়ে মাঝিছিল ।

সম্ভাব্য ভূত কাল ।

১ পুং মই মাঝিলোহেঁতেন । আমি মাঝিলোঁহেঁতেন,
মাঝিলোঁহেঁতেনইক ।

২ পুং { তুমি মাঝিলোহেঁতেন, তোমালোকে মাঝিলোহেঁতেন,
মাঝিলোহেঁতেনইক ।
তই মাঝিলিহেঁতেন তইতে মাঝিলিহেঁতেন
মাঝিলিহেঁতেনইক ।

৩ পুং তেওঁ মাঝিলোহেঁতেন তেওঁলোকে মাঝিলোহেঁতেন
ভবিষ্যৎ কাল ।

১ পুং মই মাঝিম । আমি মাঝিম, মাঝিমইক ।

২ পুং { তুমি মাঝিবা, তোমালোকে মাঝিবা, মাঝিবাইক ।
তই মাঝিবি । তইতে মাঝিবি, মাঝিবিইক ।

৩ পুং তেওঁ মাঝিব । তেওঁলোকে মাঝিব ।

এক বচন

বহু বচন

লোট্ ।

২ পুং	{ তুমি মাঝা, তই মাঝ ।	তোমালোকে মাঝা, মাঝাইক, তহঁতে মাঝ, মাঝাইক ।
৩ পুং	{ আপুনি মাঝাক, 'তেওঁ মাঝক ।	আপোনালোকে মাঝাক (১) তেওঁবিলাকে মাঝক ।

অকারান্ত 'ই' ধাতু (২) ।

স্বরূপ বর্তমান কাল

১ পুং	হৈছেঁ ।	হৈছেঁ, হৈছেঁইক ।
২ পুং	{ হৈছা, হৈছ ।	হৈছা, হৈছাইক, হৈছ, হৈছাইক ।
৩ পুং	হৈছে ।	হৈছে ।

নিত্যবর্তমান কাল ।

১ পুং	হইঁ,	হইঁ, হইঁইক
২ পুং	{ হোরা (৩) হ, হোর (৪) ।	হোরাঁ, হোরাঁইক, হ, হইক, হোর, হোরইক ।

(১) সমুদায় বাহ্যবাস্তব দ্রব্য রূপ গ্রহণ করে ।

২ অকারান্ত ধাতু স্বরূপ বর্তমান আদি অপূর্ণভূত কালভ
ধাতুর 'অ' অ'ক বিভক্তির 'ই' ও 'চ' 'ঐ' হয় ।(৩) অব্যয় অমৃত পক্ষা ধাতুর পাঁচত্ব দ্বিতীয় পুরুষের তুচ্ছপঠ
অ বিভক্তির লোপ হয় আদি সমুদায়পঠ ধাতুর শেষের স্বরভুক্তি ও
হয় অ'ক আ' বিভক্তির ঠাইত রা' হয় ।(৪) 'লগ্নকর ইচ্ছা' কামুসনি কেরল হ ধাতুর গ্রহণ করে ।
বোনেঃ—এই হ বা হোরা ।

এক বচন

বহু বচন

৩ পুং হয় (১) ।

হয় ।

স্বকপভূত কাল (২) । *

১ পুং হলো ।

হলোঁ, হলোঁহঁক

২ পুং { হলোঁ,
হলি ।

হলোঁ, হলোঁহঁক,
হলি, হলিহঁক ।

৩ পুং হল ।

হল ।

অপূর্ণভূত কাল ।

১ পুং হৈছিলোঁ,

হৈছিলোঁ হৈছিলোঁহঁক ।

২ পুং { হৈছিলোঁ,
হৈছিলি ।

হৈছিলোঁ, হৈছিলোঁহঁক,
হৈছিল, হৈছিলিহঁক ।

৩ পুং হৈছিল ।

হৈছিল ।

মস্তাবাভূত কাল ।

হলোঁহেঁতেন

১ পুং হলোঁহেঁতেন ।

হলোঁহেঁতেনহঁক ।

২ পুং { হলোঁহেঁতেন,
হলিহেঁতেন ।

হলোঁহেঁতেন, হলোঁহেঁতেনহঁক
হলিহেঁতেন, হলিহেঁতেনহঁক ।

৩ পুং হলহেঁতেন ।

হলহেঁতেন ।

ভবিষ্যৎ কাল ।

১ পুং হইবে ।

হইবে, হইবেহঁক ।

২ পুং { হইবে,
হইবি ।

হইবে, হইবেহঁক,
হইবি, হইবিহঁক ।

৩ পুং হইবে ।

হইবে ।

(১) অবর্ণ অন্তত থকা ধাতুর তৃতীয় পুরুষের এই বিভক্তির

যা ।

(২) স্বকপভূত আক ভবিষ্যৎ কালত অব অন্তত থকা

ধাতুর পাচত বিভক্তিই আছে ।

এক বচন

বহু বচন

লোট্ ।

২ পুং	{ তুমি মাঝা, তই মাঝ ।	তোমালোক মাঝা, মাঝাইক, তহঁতে মাঝ, মাঝাইক ।
৩ পুং	{ আপুনি মাঝাক, তেওঁ মাঝক ।	আপোনালোক মাঝাক (১) তেওঁবিলাকে মাঝক ।

অকাৰান্ত্র 'হ' ধাতু (২) ।

স্বরূপ বর্তমান কাল

১ পুং	হৈছে।	হৈছে।, হৈছেইক ।
২ পুং	{ হৈছা, হৈছ ।	হৈছা, হৈছাইক, হৈছ, হৈছাইক ।
৩ পুং	হৈছে।	হৈছে ।

নিত্যবর্তমান কাল ।

১ পুং	হওঁ,	হওঁ, হওঁ ইক
২ পুং	{ হোবা (৩) হ, হোৱা (৪) ।	হোবাই, হোবাইক, হ, হইক, হোৱ, হোৱইক ।

(১) সমুদায় বাহ্যনাম ধাতুর রূপ এনে হয় ।

(২) অকাৰান্ত্র ধাতু স্বরূপ বর্তমান আক অপূর্ণভূত কালত বাহ্যক 'অ' আক বিভক্তির 'ই' ও 'উ' 'ঐ' হয় ।

(৩) অর্থক অমৃত পকা ধাতুর পাঁচত্ব দ্বিতীয় পুরুষক তুচ্ছপদ অ বিভক্তির লোপ হয় আক সমুদায়ক ধাতুর শেষক স্বর ও 'উ' ও হয় আক আ বিভক্তির ঠাইক বা হয় ।

(৪) 'লবক হইছে' অনুসরি কেবল হ ধাতুর এনে হয় ।
যেনেঃ—এই হ বা হোৱ ।

এক বচন	বহু বচন
৩ পুং হয় (১) ।	হয় ।
স্বকপভূত কাল (২) । *	
১ পুং হলো ।	হলোঁ, হলোঁহঁক
২ পুং { হলোঁ, হলি ।	হলোঁ, হলোঁহঁক, হলি, হলিহঁক ।
৩ পুং হল ।	হল ।

অপূর্ণভূত কাল ।

১ পুং হৈছিলোঁ,	হৈছিলোঁ হৈছিলোঁহঁক ।
২ পুং { হৈছিলোঁ, হৈছিলি ।	হৈছিলোঁ, হৈছিলোঁহঁক, হৈছিল, হৈছিলহঁক ।
৩ পুং হৈছিল ।	হৈছিল ।

সম্ভাব্যভূত কাল ।

	হলোঁহৈতেন
১ পুং হলোঁহৈতেন ।	হলোঁহৈতেনহঁক ।
২ পুং { হলোঁহৈতেন, হলিহৈতেন ।	হলোঁহৈতেন, হলোঁহৈতেনহঁক হলিহৈতেন, হলিহৈতেনহঁক ।
৩ পুং হলহৈতেন ।	হলহৈতেন ।

ভবিষ্যৎ কাল ।

১ পুং হম ।	হম, হমহঁক ।
২ পুং { হবা, হবি ।	হবা, হবাহঁক, হবি, হবিহঁক ।
৩ পুং হব ।	হব ।

(১) অর্থাৎ অতীত ধর্ম। ধাতুস্বয়ং ভূতীয় পুরুষস্বয়ং এ বিভক্তিভূত য়।

(২) স্বকপভূত আক ভবিষ্যৎ কালভূত স্বয়ং অতীত ধর্ম। ধাতুস্বয়ং পাচত বিভক্তিভূত ই ভূত।

এক বচন

বহু বচন

লোট্ ।

২পুং { হোরাঁ, -
হো, হ বা হোর ।

হোরাঁ হোরাহঁক ।
হো, হোহঁক, হ, হহঁক
হোর, হোরাহঁক ।
হওক, হক (১) ।

৩পুং, হওক, হক ।

আকারান্ত 'খা' বাহু ।

স্বকপ বর্তমান কাল ।

১পুং খাইছোঁ ।

খাইছোঁ, খাইছোঁহঁক ।

২পুং { খাইছা,
খাইছ ।

খাইছা, খাইছাহঁক
খাইছ, খাইছহঁক ।

৩পুং খাইছে ।

খাইছে ।

নিত্যবর্তমান কাল ।

১পুং খাউঁ ।

খাউঁ, খাউঁহঁক ।

২পুং { খোরাঁ (২),
খা ।

খোরাঁ, খোরাহঁক,
খা, খাহঁক ।

৩পুং খায় ।

খায় ।

স্বকপভূত কাল ।

১পুং খালোঁ ।

খালোঁ, খালোঁহঁক ।

২পুং { খাল',
খালি ।

খাল',

খালি ।

৩পুং খালেন ।

খালেন ।

(১) সম্বন্ধে অকারান্ত বাতুর কপ এনে হয় ।

(২) সাপত্য ভিন্ন সম্বন্ধে অকারান্ত বাতুর কপ এনে হয়,
কিন্তু হয় অতঃপক্ষ বাতুর যা ওতে থাকে তা বিভক্তির চাইতে
কর । হয় বোনে :--(পঠিয়া বাতু) পঠিওরা ; ইত্যাদি ।

অপূর্ণভূত কাল ।

এক বচন

বহু বচন

১পুং	থাইছিলোঁ ।	থাইছিলেন, থাইছিলেন।হঁক ।
২পুং	{ থাইছিলোঁ, থাইছিলেন ।	থাইছিলেন, থাইছিলেন।হঁক । থাইছিলেন, থাইছিলেন।হঁক ।
৩পুং	থাইছিল ।	থাইছিল ।

সম্ভাব্য ভূতকাল ।

১পুং	থালোঁহেঁতেন ।	থালোঁহেঁতেন, থালোঁহেঁতেনহঁক ।
২পুং	{ থালোঁহেঁতেন, থালিহেঁতেন ।	থালোঁহেঁতেন, থালোঁহেঁতেনহঁক । থালিহেঁতেন, থালিহেঁতেনহঁক ।
৩পুং	থালোঁহেঁতেন ।	থালোঁহেঁতেন ।

ভবিষ্যৎকাল ।

১পুং	থাম ।	থাম, থামহঁক ।
২পুং	{ থাবা, থাবি ।	থাবা, থাবাহঁক । থাবি, থাবিহঁক ।
৩পুং	থাব ।	থাব ।

লোট্ ।

২পুং	{ থোঁরাঁ, থা ।	থোঁরাঁ, থোঁরাঁহঁক, থা, থাহঁক ।
৩পুং	থাওক ।	থাওক ।

‘যা’ ধাতু (১) ।

স্বকপ বর্তমান কাল ।

১পুং	গৈছেঁ ।	গৈছেঁ, গৈছেঁহঁক ।
------	---------	-------------------

(১) স্বকপ বর্তমান আক ভূত কালিত যা ধাতুর ঠাইত
গৈছে ।

এক বচন

বহু বচন

লোট্ ।

১পুং হোৱী,
হো. হ বা হোৱ ।

হোৱী হোৱাহঁক ।
হো. হোহঁক, হ, হহঁক
হোৱ, হোৱহঁক ।
হওক, হক (১) ।

৩পুং, হওক, হক ।

অকাব্যস্ত 'খা' বাহু ।

স্বকপ বর্তমান কাল ।

১পুং খাইচৌ ।

খাইচৌ, খাইচৌহঁক

২পুং { খাইছা,
খাইছ ।

খাইছা, খাইছাহঁক,
খাইছ, খাইছহঁক ।

৩পুং খাইছে ।

খাইছে ।

নিত্যবর্তমান কাল ।

১পুং খাওঁ ।

খাওঁ, খাওঁহঁক ।

৩পুং { খোৱা (২),
খা ।

খোৱা, খোৱাহঁক,
খা, খাহঁক ।

৩পুং খায় ।

খায় ।

স্বকপভূত কাল ।

১পুং খালোঁ ।

খালোঁ, খালোঁহঁক ।

২পুং { খাল',
খালি ।

খাল',
খালি ।

৩পুং খালে ।

খালে ।

(১) সমুদয় অকাব্যস্ত বাহুর কপ এনে তথ্য ।

(২) সাপত্য ভিন্ন সমুদায় অকাব্যস্ত বাহুর কপ এনে তথ্য,
কিঞ্চিৎকাল অকৃত্য পক্ষ বাহুর যা গুণ্ডে থাকে তা নিভক্তিঃ চাইত
করা হয় । যেনেঃ—পটিয়া বাহু ; পটিওয়া ; ইত্যাদি ।

অপূর্ণভূত কাল ।

এক বচন

বহু বচন

১পুং	থাইছিগো ।	থাইছিলো, থাইছিলোহঁক ।
২পুং	{ থাইচিগা, থাইচিলি ।	থাইচিলি, থাইচিলিহঁক ।
৩পুং	থাইছিল ।	থাইছিল ।

সম্ভাব্য ভূতকাল ।

১পুং	থালোহেঁতেন ।	থালোহেঁতেন, থালোহেঁতেনহঁক ।
২পুং	{ থালোহেঁতেন, থালিহেঁতেন ।	থালোহেঁতেন, থালোহেঁতেনহঁক ।
৩পুং	থালেহেঁতেন ।	থালেহেঁতেন ।

ভবিষ্যৎকাল ।

১পুং	থাম ।	থাম, থামহঁক ।
২পুং	{ থাবা, থাবি ।	থাবা, থাবাহঁক ।
৩পুং	থাব ।	থাব ।

লোট্ ।

২পুং	{ থোরাঁ, থা ।	থোরা, থোরাহঁক, থা, থাহঁক ।
৩পুং	থাওক ।	থাওক ।

‘ঘা’ ধাতু (১) ।

স্বরূপ বর্তমান কাল ।

১পুং	গৈছে ।	গৈছে, গৈছেহঁক ।
------	--------	-----------------

(১) স্বরূপ বর্তমান আক ভূত কালত যা ধাতুব ঠাইত
গ হ্ম ।

এক বচন

বহুবচন ।

১পুং	{ গৈছা, গৈছ ।	গৈছা, গৈছাহঁক, গৈছ, গৈছহঁক ।
৩পুং	গৈছে ।	গৈছে ।

নিত্যবর্তমান কাল ।

১পুং	যাওঁ ।	যাওঁ, যাওঁহঁক ।
২পুং	{ যোৱা, যা ।	যোৱা, যোৱাহঁক, যা, যাহঁক ।
৩পুং	যায় ।	যায় ।

অকপ ভূতকাল ।

১পুং	গলোঁ ।	গলোঁ, গলোঁহঁক ।
২পুং	{ গলা, গলি ।	গলা, গলাহঁক, গলি, গলিহঁক ।
৩পুং	গল ।	গল ।

অপূৰ্ণভূত কাল ।

১পুং	গৈছিলোঁ ।	গৈছিলোঁ, গৈছিলোঁহঁক ।
২পুং	{ গৈছিলোঁ, গৈছিলি ।	গৈছিলোঁ, গৈছিলোঁহঁক, গৈছিলি, গৈছিলিহঁক ।
৩পুং	গৈছিল ।	গৈছিল ।

সম্ভাব্য ভূত কাল ।

১পুং	গলোঁহেঁ তেন ।	গলোঁহেঁ তেন, গলোঁহেঁ তেনহঁক ।
২পুং	{ গলাহেঁ তেন, গলিহেঁ তেন ।	গলাহেঁ তেন, গলাহেঁ তেনহঁক, গলিহেঁ তেন, গলিহেঁ তেনহঁক ।
৩পুং	গলহেঁ তেন ।	গলহেঁ তেন ।

ভবিষ্যৎ কাল ।

	এক বচন	বহু বচন
১পুং	যাম ।	যাম, যামহঁক ।
২পুং	{ যাবা, যাবি ।	যাবা, যাবাহঁক, যাবি, যাবিহঁক ।
৩পুং	যাব ।	যাব ।

লোট্ ।

২পুং	{ যোরাঁ, যা ।	যোরাঁ, যোরাহঁক, যা, যাহঁক ।
৩পুং	যাওক ।	যাওক ।

ইকাবান্ত 'নি' ধাতু (১) ।

স্বকণ বর্তমান কাল ।

১পুং	নিছোঁ ।	নিছোঁ, নিছোহঁক ।
২পুং	{ নিছা, নিছ ।	নিছা, নিছাহঁক । নিছ, নিছহঁক ।
৩পুং	নিছে ।	নিছে ।

নিত্য বর্তমান কাল ।

১পুং	নিওঁ ।	নিওঁ, নিওঁহঁক ।
২পুং	{ নিয়্যাঁ, নিয় ।	নিয়্যাঁ, নিয়্যাহঁক, নিয়, নিয়হঁক ।
৩পুং	নিয়্যে ।	নিয়্যে ।

(১) ই বর্ণ অন্তত ষকা ধাতুর পিচত বিভক্তির আদি
হুচে ।

অকপভূত কাল

এক বচন

বহু বচন

১ পুং	নিগোঁ।	নিগোঁ, নিগোঁহঁক।
২ পুং	{ নিগাঁ,। নিগ।	নিগা, নিগাহঁক, নিগি, নিগিহঁক।
৩ পুং	নিগে।	নিগে।

অপূর্ণভূত কাল।

১ পুং	নিহিগোঁ।	নিহিগোঁ, নিহিগোঁহঁক
২ পুং	{ নিহিগাঁ, নিহিগ।	নিহিগা, নিহিগাহঁক নিহিগি, নিহিগিহঁক
৩ পুং	নিহিগ।	নিহিগ।

সম্ভাব্যভূত কাল

১ পুং	নিগোহেতেন	নিগোহেতেন নিগোহেতেনহঁক।
২ পুং	{ নিগাহেতেন, নিগহেতেন।	নিগাহেতেন, নিগোহেতেনহঁক, নিগিহেতেন, নিগিহেতেনহঁক।
৩ পুং	নিগেহেতেন।	নিগেহেতেন।

ভবিষ্যৎ কাল।

১ পুং	নিম।	নিম, নিমহঁক।
২ পুং	{ নিবা, নিবি।	নিবা, নিবাহঁক, নিবি, নিবিহঁক।
৩ পুং	নিব।	নিব।

লোট।

২ পুং	{ নিদ্রা, নি	নিদ্রা, নিদ্রাহঁক, নি, নিহঁক।
-------	-----------------	----------------------------------

৩ পুং নিওক, নিয়ক (১) । নিওক, নিয়ক (২) ।

একবাক্ত 'শো' ধাতু (৩)

স্বরূপ বর্তমান কাল ।

একবচন

বহুবচন

১ পুং	ওইহেঁ ।।	ওইহেঁ, ওইহেঁইক ।
২ পুং	ওইহা,	ওইহা, ওইহাহঁক,
	ওইহ ।	ওইহ ওইহহঁক ।
৩ পুং	ওইহে ।	ওইহে ।

নিত্য বর্তমান কাল ।

এক বচন

বহু বচন

১ পুং	শোওঁ, শোঁ ।।	শোওঁ, শোওঁ হঁক, শোঁ, শোঁইক ।
২ পুং	শোরাঁ,	শোরাঁ, শোরাঁইক,
	শোর ।	শোর, শোরহঁক ।
৩ পুং	শোবে ।	শোরে ।

(১) মোটের তৃতীয় পুরুষত ইকবাক্ত ধাতুর পিচত ওক বা অক হয় ।

(২) সমুদায় ইকবাক্ত আক ঈকবাক্ত ধাতুর রূপ এনে হয় : কিন্তু ঈকবাক্ত ধাতুর মোটের দ্বিতীয় বিভক্তিতে ঝুজাথে ঈকবচন ঠাইত একাধ নহে ঈকায়ে থাকে ।

(৩) সোমা, ওলা ইত্যাদি কেইটা মান ধাতুর বাহিবে নিত্য-বর্তমান আক মোটের বাজে অস্ত সকলো কালত ওকবাক্ত ধাতুর ওব ঠাইত হইত হয় ।

স্বকপভূত কাল ।

	একবচন	বহুবচন
১ পুং	ভুলেঁ ।	ভুলেঁ, ভুলেঁইক ।
২ পুং	ভুলা,	ভুলা, ভুলাইক,
	ভুলি ।	ভুলি, ভুলিইক ।
৩ পুং	ভুলে ।	ভুলে ।

অপূর্ণভূত কাল ।

১ পুং	ভুইছিলেঁ ।	ভুইছিলেঁ, ভুইছিলেঁইক ।
২ পুং	ভুইছিলা,	ভুইছিলাঁ, ভুইছিলাঁইক ।
	ভুইছিলি ।	ভুইছিলি, ভুইছিলিইক ।
৩ পুং	ভুইছিল ।	ভুইছিল ।

ভবিষ্যৎ কাল ।

১ পুং	ভুম ।	ভুম, ভুমইক ।
২ পুং	ভুবা,	ভুবা, ভুবাইক,
	ভুবি ।	ভুবি, ভুবিইক ।
৩ পুং	ভুব ।	ভুব ।

লোট্ ।

২ পুং	শোরাঁ,	শোরাঁ, শোরাঁইক,
	শো ।	শো, শোইক ।
৩ পুং	শোওক, শোরক ।	শোওক, শোরক (১) ।

(১) মকলো ওকারান্ত দাত্ত্ব কপ এনে হয় ।

(৬) নিজন্তু ধাতুর কপ ।

২৫। নিজন্তু ধাতুরে যি ক্রিয়া পদ বচিত হয়, তাক নিজন্তু বা পাঁচনী ক্রিয়া বোলে। অনিজনন্তু ধাতুর যিটো কৰ্ত্তা সি পাঁচনী ক্রিয়াৰ কৰ্ম্ম হয়। এই দেখি অকৰ্ম্মক ধাতু পাঁচনী হলে স্কৰ্ম্মক আৰু স্কৰ্ম্মক ধাতু পাঁচনী হলে দ্বিকৰ্ম্মক হয়। যেনে :—মাকে পুতেকক নচুৱাইছে, মাকে পুতেকক পানী খুৱাব ইত্যাদি।

২৬। কোনো কোনো ঠাইত অনিজনন্তু ক্রিয়াৰ যিটো কৰ্ত্তা সি পাঁচনী ক্রিয়াৰ কৰ্ম্ম নহৈ তাত বষ্টী বিভক্তি যুক্ত হয় আৰু তাৰ পাচত দ্বাৰা কথা বহে। যেনে :—বাবৰ দ্বাৰা কাম কৰালো : ইত্যাদি।

ব্যঞ্জনান্ত মাৰ্' ধাতু ।

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল ।

একবচন

বহুবচন

১ পুং

মবাইছেঁ,

মবাইছেঁ, মবা'ছেঁ হ'ক,

মবোৱাইছেঁ ।

মবোৱা ছেঁ, মবাই ছেঁ হ'ক ।

১ পুং

মবাইছা,

মবাইছা, মবাইছ হ'ক,

মবোৱাইছা,

মবোৱাইছা, মবোৱাইছা হ'ক,

মবাইছ,

মবাইছ, মবাইছ হ'ক,

মবোৱাইছ ।

মবোৱাইছ, মবোৱাইছ হ'ক ।

৩ পুং

মবাইছে

মবাইছে,

মবোৱাইছে ।

মবোৱাইছে ।

নিত্য বৰ্ত্তমান কাল ।

১ পুং

মবাওঁ

মবাওঁ, মবাওঁ হ'ক,

মবোৱাওঁ ।

মবোৱাওঁ, মবোৱাওঁ হ'ক ।

একবচন

বহুবচন

২ পুং

মবোরাঁ,

মবোরাঁ মবোরাঁইঁক,

মবো,

মবা মবাইঁক,

মবোওরাঁ,

মবোওরাঁ, মবোরাঁইঁক,

মবোরা ।

মবোরা, মবে রাইঁক ।

৩ পুং

মবার,

মবার,

মবোবার ।

মবোবার ।

অকপভূত কাল ।

১ পুং

মবালোঁ,

মবালোঁ, মবালোঁইঁক,

মবোরাণোঁ ।

মবোরাণোঁ, মবোরাণোঁইঁক ।

মবালা,

মবালা, মবালাইঁক,

২ পুং

মবোরাণা,

মবে রাণা মবে রাণাইঁক,

মবালি,

মবালি, মবালিইঁক,

মবোরা'লি ।

মবোরা'লি, মবোরা'লিইঁক ।

৩ পুং

মবালে,

মবালে,

মবোরা লে ।

মবোরা'লে ।

অপূর্ণ ভূতকাল ।

১ পুং

মবাইঁছিলোঁ,

মবাইঁছিলোঁ, মবাইঁছিলোঁইঁক,

মবোরাইঁছিলোঁ ।

মবোরাইঁছিলোঁ, মবোরাইঁছিলোঁইঁক ।

মবাইঁছিল,

মবাইঁছিল, মবাইঁছিলাইঁক,

২ পুং

মবে রাইঁছিল,

মবোরাইঁছিল, মবোরাইঁছিলাইঁক,

মবাইঁছিল

মবাইঁছিলি, মবাইঁছিলিইঁক,

মবোরাইঁছিলি ।

মবোরাইঁছিলি, মবোরাইঁছিলিইঁক ।

একবচন

বহুবচন

৩ পুং

সবাইছিল,

সবইছিল,

সবোরাইছিল ।

সবোরাইছিল ।

সর্গাবাস্তুত কাল ।

১ পুং

সবালোহেঁতেন,

সবালোহেঁতেন,

সবালোহেঁতেনতঁক,

সবোরাঃলোহেঁতেন । সবোরাঃলোহেঁতেন, সবোরাঃলোহেঁতেনইক

২ পুং

সব লাহেঁতেন,

সবালাহেঁতেন,

সবাল হেঁতেনতঁক,

সবোরাঃলাহেঁতেন, সবোরাঃলাহেঁতেন, সবোরাঃলাহেঁতেনতঁক,

সবালিহেঁতেন, সবালিহেঁতেন, সবালিহেঁতেনতঁক,

সবোরাঃলিহেঁতেন । সবোরাঃলিহেঁতেন, সবোরাঃলিহেঁতেনতঁক

৩ পুং

সবালেহেঁতেন,

সবালেহেঁতেন,

সবোরাঃলেহেঁতেন । সবোরাঃলেহেঁতেন ।

অনিষ্টক কাল ।

১ পুং

সবাস,

সবাস, সবাসতঁক,

সবোরাঃস ।

সবোরাঃস, সবোরাঃসতঁক ।

২ পুং

সব বা,

সবাবা, সবাবাতঁক,

সবোরাঃবা,

সবোরাঃবা, সবোরাঃবাতঁক,

সবাবি,

সবাবি, সবাবিতঁক,

সবোরাঃবি ।

সবোরাঃবি, সবোরাঃবিতঁক ।

৩ পুং

সবাব,

সবাব

সবোরাঃব ।

সবোরাঃব ।

একবচন

বহুবচন

দোটে ।

২ পুং	মবোরী,	মবোরী, মবোরাইঁক,
	মবোওরী,	মবোওরী, মবোওরাইঁক,
	মবা,	মবা, মবাইঁক,
	মবোরা ।	মবোরা, মবোরাইঁক ।
৩ পুং	মবাওক,	মবাওক,
	মবোরাওক ।	মবোরাওক ।

অকাবান্ত 'হ' ধাতু (১) ।

স্বরূপ বর্তমান কাল ।

১ পুং	হোরাইছো ।	হোরাইছো, হোরাইছোইঁক ।
২ পুং	হোরাইছা,	হোরাইছা, হোরাইছাইঁক,
	হোরাইছ ।	হোরাইছ, হোরাইছইঁক ।
৩ পুং	হোরাইছে ।	হোরাইছে ।

নিভ্য বর্তমান কাল ।

১ পুং	হোরাওঁ ।	হোরাওঁ, হোরাওঁইঁক ।
২ পুং	হোওরী,	হোওরী, হোওরীইঁক,
	হোরা ।	হোরা, হোরাইঁক ।
৩ পুং	হোরায় ।	হোরায় ।

(১) ধা আদি কেতবেব ধাতু বাজে অন্য সকলো অব্যয় অন্তত থকা ধাতুব শেষ অকাব বা আকাবব ঠাইত ওকাব হয় । সোমা ধাতুব ঠাইত সোমা অক ওলা ধাতুব ঠাইত উলিয়া হয় । অক তিতা ধাতু বিকল্পে তিয়া হয় । যেনে :— তিতাইছো, তিতাইছো ।

স্বকপভূত কাল ।

	একবচন	বহুবচন
১ পুং	হোরালোঁ ।	হোরালোঁ, হোরালোঁহঁক ।
২ পুং	হোরানা,	হোরানা, হোরানাহঁক,
৩ পুং	হোরালি ।	হোরালি, হোরালিহঁক ।
৩ পুং	হোরালে ।	হোরালে ।

অপূর্ণভূত কাল ।

১ পুং	হোরাইছিলোঁ ।	হোরাইছিলোঁ, হোরাইছিলোঁহঁক ।
২ পুং	হোরাইছিলি ।	হোরাইছিলি, হোরাইছিলিহঁক ।
৩ পুং	হোরাইছিল ।	হোরাইছিল ।

সম্ভাব্যভূত কাল ।

১ পুং	হোরালোঁহেঁতেন ।	হোরালোঁহেঁতেন, হোরালোঁহেঁতেনহঁক ।
২ পুং	হোরানাহেঁতেন, হোরানাহেঁতেন, হোরানাহেঁতেনহঁক,	
৩ পুং	হোরালিহেঁতেন, হোরালিহেঁতেন, হোরালিহেঁতেনহঁক ।	
৩ পুং	হোরালেহেঁতেন ।	হোরালেহেঁতেন ।

ভবিষ্যৎ কাল ।

১ পুং	হোরাম ।	হোরাম, হোরামহঁক ।
২ পুং	হোরাবা,	হোরাবা, হোরাবাহঁক,
৩ পুং	হোরাবি ।	হোরাবি, হোরাবিহঁক ।
৩ পুং	হোরাব ।	হোরাব ।

লোট্।

একবচন

বহুবচন

১ পুং	হো ওরী,	হো ওরী, হো ওরী হাঁক,
২ পুং	হো রা।	হোরা, হো রাতাঁক।
৩ পুং	হোরা ওক।	হোরা ওক।

জাকবাক্ত 'খু' থাকে।

একপ বর্তমান কাল।

১ পুং	খুর উর্হে।	খুর উর্হে, খুরাউর্হে হাঁক।
২ পুং	খুরাউছা,	খুরাউছা, খুর উছ হাঁক,
	খুর উছ।	খুর উছ, খুর উছ হাঁক।
৩ পুং	খুর উছে।	খুর উছে।

নিত্য বর্তমান কাল।

১ পুং	খুরাউ।	খুরাউ, খুরাউ হাঁক।
২ পুং	খুরাউ,	খুরাউ, খুরাউ হাঁক,
	খুরা।	খুরা, খুরাইক।
৩ পুং	খুরায়।	খুরায়।

একপ ভূত কাল।

১ পুং	খুরালোঁ।	খুরালোঁ, খুরালোঁ হাঁক।
২ পুং	খুরালা,	খুরালা, খুরালাইক,
	খুরালি।	খুরালি, খুরালি হাঁক।
৩ পুং	খুরালে।	খুরালে।

অপূর্ণভূত কাল ।

	একবচন	বহুবচন
১ পুং	খুরাইছিলে ।	খুরাইছিলে, খুরাইছিলে ইক ।
২ পুং	খুরাইছিলি ।	খুরাইছিলি, খুরাইছিলি ইক ।
৩ পুং	খুরাইছিল ।	খুরাইছিল ।

সম্ভাব্যভূত কাল ।

১ পুং	খুরালে । হেঁতেন ।	খুরালে । হেঁতেন, খুরালে । হেঁতেন ইক ।
২ পুং	খুরালি হেঁতেন ।	খুরালি হেঁতেন, খুরালি হেঁতেন ইক ।
৩ পুং	খুরালে হেঁতেন ।	খুরালে হেঁতেন ।

ভবিষ্যৎ কাল ।

১ পুং	খুরাম ।	খুরাম, খুরাম ইক ।
২ পুং	খুরাবি ।	খুরাবি, খুরাবি ইক ।
৩ পুং	খুরাব ।	খুরাব ।

নোট ।

২ পুং	খুরা ।	খুরা, খুরাইক ।
৩ পুং	খুরাওক ।	খুরাওক ।

ইকারান্ত 'নি'ধাতু ।

স্বকপ বর্তমান কাল ।

১ পুং	নিয়াইছে ।	নিয়াইছে, নিয়াইছে ইক ।
-------	------------	-------------------------

একবচন

বহুবচন

২ পুং	নিয়াইছা,	নিয়াইছা, নিয়াইছাহঁক,
	নিয়াইছ ।	নিয়াইছ, নিয়াইছহঁক ।
৩ পুং	নিয়াইছে ।	নিয়াইছে ।

নিত্য বর্তমান কাল ।

১ পুং	নিয়াওঁ ।	নিয়াওঁ, নিয়াওঁহঁক ।
২ পুং	নিয়াওঁ,	নিয়াওঁ, নিয়াওঁহঁক,
	নিয়া ।	নিয়া, নিয়াহঁক ।
৩ পুং	নিয়ায় ।	নিয়ায় ।

স্বকপভূত কাল ।

১ পুং	নিয়ালেঁ ।	নিয়ালেঁ, নিয়ালেঁহঁক ।
২ পুং	নিয়ালো,	নিয়ালো, নিয়ালোহঁক,
	নিয়ালি ।	নিয়ালি, নিয়ালিহঁক ।
৩ পুং	নিয়ালে ।	নিয়ালে ।

অপূর্ণভূত কাল ।

১ পুং	নিয়াইছিলেঁ ।	নিয়াইছিলেঁ, নিয়াইছিলেঁহঁক ।
২ পুং	নিয়াইছিলো,	নিয়াইছিলো, নিয়াইছিলোহঁক,
	নিয়াইছিলি ।	নিয়াইছিলি, নিয়াইছিলিহঁক ।
৩ পুং	নিয়াইছিল ।	নিয়াইছিল ।

সম্ভাব্যভূত কাল ।

১ পুং	নিয়ালেঁ হেঁ তেন ।	নিয়ালেঁ হেঁ তেন, নিয়ালেঁ
-------	--------------------	----------------------------

হেঁ তেনহঁক

একবচন

বহুবচন

২ পুং	নিয়ালা হেতেন,	নিয়ালাহেঁ তেন, নিয়ালা হেঁ তেনহঁ ক,
	নিয়ালি হেঁ তেন ।	নিয়ালিহেঁ তেন, নিয়ালিহেঁ তেনহঁ ক ।
৩ পুং	নিয়ালে ।	নিয়ালে ।

ভবিষ্যৎ কাল ।

১ পুং	নিয়াম ।	নিয়াম, নিয়ামহঁ ক ।
২ পুং	নিয়াবা,	নিয়াগা, নিয়াগাহঁ ক,
	নিয়াবি ।	নিয়াবি, নিয়াবিহঁ ক ।
৩ পুং	নিয়াব ।	নিয়াব ।

লোট্ ।

২ পুং	নিওরাঁ,	নিওরাঁ, নিওরাঁহঁ ক,
	নিয়া ।	নিয়া নিয়াহঁ ক ।
৩ পুং	নিয়াওক ।	নিয়াত্তু ক ।

ওকাবাস্ত 'লো'ধাতু ।

স্বরূপ বর্তমান কাল ।

১ পুং	লোরাইছোঁ ।	লোরাইছোঁ, লোরাইছোঁহঁ ক ।
২ পুং	লোরাইছা,	লোরাইছা, লোরাইছাহঁ ক,
	লোরাইছ ।	লোরাইছ, লোরাইছহঁ ক ।
৩ পুং	লোরাইছে ।	লোরাইছে ।

নিত্য বর্তমান কাল ।

৪ পুং	লোরাওঁ ।	লোরাওঁ, লোরাওঁহঁ ক ।
-------	----------	----------------------

একবচন

দ্ব্যবচন

২ পুং	লোওর'।	লোওর'।, লোওর'হ'ক,
	লোরা ।	লোরা, লোরাহ'ক ।
৩ পুং	লোদার ।	লোদার ।

স্বকপভূত কাল ।

১ পুং	লোরালো'।	লোরালো'।, লোরা ল'হ'ক ।
২ পুং	লোরাল',	লোরানা, লোরানাহ'ক,
	লোরালি ।	লোরালি, লোরালিহ'ক ।
৩ পুং	লোরালে ।	লোরালে ।

অপূর্ণভূত কাল ।

১ পুং	লোরাইছিলো'।	লোরাইছিলো'।, লোরাইছিলো'।
২ পুং	লোরাইছিলা',	লোরাইছিলা', লোরাইছিলাহ'ক,
	লোরাইছিলি ।	লোরাইছিলি, লোরাইছিলিহ'ক,
৩ পুং	লোরাইছিল ।	লোরাইছিল ।

সম্ভাব্যভূত কাল ।

১ পুং	লোরালো'। হে'তেন ।	লোরালো'হে'তেন,
		লোরালো'। হে'তেনহ'ক ।
২ পুং	লোরানা হে'তেন,	লোরানাহে'তেন লোরানাহে'তেনহ'ক,
	লোরালি হে'তেন ।	লোরালিহে'তেন, লোরালিহে'তেনহ'ক ।
৩ পুং	লোরালে হে'তেন ।	লোরালে হে'তেন ।

ভবিষ্যৎ কাল ।

১ পুং	লোরাম ।	লোরাম লোরামহ'ক ।
-------	---------	------------------

	একবচন	বহুবচন
২ পুং	গোঁরাবা,	লোঁরাবা, লোঁরাবাহঁক.
	লোঁরাবি ।	লোঁরাবি, লোঁরাবিহঁক ।
৩ পুং	লোঁরাব ।	লোঁরাব ।

লোট্ ।

২ পুং	লোওঁরাঁ,	লোওঁরাঁ, লোওঁরাঁহঁক,
	লোঁরা ।	লোঁরা, লোঁরাহঁক ।
৩ পুং	লোঁরাওক ।	লোঁরাওক (১) ।

২৭। সকলো নিজন্তু ধাতুর রূপ একে নিচিনা নয় আক তাৰে কেতবিলাকৰ রূপ দুই বকমেত হয়। স্বরূপ বৰ্ত্তমান কালৰ তৃতীয় পুরুষৰ কেত বোৰ নিজন্তু ধাতুৰ রূপ তলত দিয়া হল।

অনিজন্তু	নিজন্তু	অনিজন্তু	নিজন্তু
কৰিছে	কৰাইছে,	লৈছে	লোঁরাইছে
	কাঁৱৰাইছে	গাই'ছ	গোঁৱাইছে
বাৰিছে	বাখাইছে	দিছে	দিয়াইছে
বহিছে	বহুৱাইছে	দেখিছে	দেখাইছে,
			দেখুৱাইছে
হাঁহিছে	হঁহুৱাইছে	ধুইছে	ধোঁৱাইছে,
			ধুৱাইছে

(১) শো ধাতুৰ, আক গাৰ অঙ্গ বুজোঁৱা ধোঁ ধাতুৰ ওদৰে ওচি উকাৰ হয়, আক অন্ত তকাবান্ত ধাতুৰ রূপ এনে হয়।

অনিয়ন্ত	নিয়ন্ত	অনিয়ন্ত	নিয়ন্ত
ওফন্দিছে	ওফন্দিছে,	ডুবিছে	ডুনাইছে
ওলটিছে	ওলোটাইছে,	খাইছে	খুরাইছে
পলাইছে	ওলটাইছে	ফুবিছে	ফুবাঃছে
লবিছে	পলুরাইছে	তিতিছে	তিতাইছে,
সোমাইছে	লকরাইছে	সবিছে	তিয়াইছে
ওলাইছে	সুমুরাইছে,	মাতিছে	সবাইছে,
	সুমুওরাঃছে		সকরাইছে
	উলুরাইছে,		মতাইছে
	উলিরাইছে		

(১) আনুষঙ্গিক ধাতুর রূপ ।

২৮। আনুষঙ্গিক ধাতুরে যি ক্রিয়া পদ বচিত হয় তাক আনুষঙ্গিক বা লগবীয়া ক্রিয়া বোলে। আনুষঙ্গিক ক্রিয়ার সাধ্য ক্রিয়ার অর্থ এৰি যি সিদ্ধ ক্রিয়ার পাচত থাকে তাৰে অর্থক মাথোন বলমান কৰে, আৰু সিদ্ধাক্রিয়া সৰ্বশ্ৰুত হলে আনুষঙ্গিক ক্রিয়া সৰ্বশ্ৰুত অক অকৰ্মক হলে আনুষঙ্গিক ক্রিয়া অকৰ্মক হয়। যেনে : - মই ভাত খাই পেলালোঁ, সি সাপ ধৰিছে, তেওঁ ভাল হৈ পৰিল, আমি গুই আছিলোঁ ; ইত্যাদি।

২৯। আনুষঙ্গিক ধাতুর রূপ সকলো পুৰুষ আৰু কালতে মূল ধাতুৰ নিচিনা হয়। যেনে :—

‘ধবি-মাব্’ ধাতু ।

স্বরূপ বর্তমান কাল ।

একবচন

বহুবচন

১ পুং	ধবি-মাবিহোঁ ।	ধবি-ম বিহোঁ, ধবি মাবিহোঁহঁক ।
২ পুং	ধবি-মাবিছা,	ধবি-মাবিছাঁ, ধবি-মাবিছাঁহঁক,
	ধবি ম বিহ ।	ধবি-মাবিছ, ধবি-মাবিছহঁক ।
৩ পুং	ধবি-মাবি ছ ।	ধবি-মাবিছে ; ইত্যাদি ।

৩০ । আনুষঙ্গিক ধাতুক নিজন্তু ধাতুত পৰিণত কৰিব পাৰি আৰু তেতিয়া তাৰ ৰূপো নিজন্তু মূল ধাতুৰ দৰে হয় । যেনে :—

নিজন্তু আনুষঙ্গিক ধাতুৰ ৰূপ ।

‘ধবাই-মাব্’ ধাতু ।

স্বরূপ বর্তমান কাল ।

১ পুং	ধবাই-মবাইহোঁ ।	ধবাই-মবাইহোঁ, ধবাই মবাই ছাহঁক ।
২ পুং	ধবাই-মবাইছা,	ধবাই-মবাইছাঁ, ধবাই-মবাইছাঁহঁক,
	ধবাই-মবাইছ ।	ধবাই-মবাইছ, ধবাই-মবাইছহঁক ।
৩ পুং	ধবাই-মবাইছে,	ধবাই মবাইছে ; ইত্যাদি ।

(৮) যিঙ্গন্তার্থক ধাতু ।

৩১ । যিঙ্গন্তার্থক ধাতুৰে যি ক্ৰিয়া পদ বৰ্চিত হয়, তাক যিঙ্গন্তার্থক ক্ৰিয়া বোলে । সকলো পুৰুষ আৰু কালতে যিঙ্গন্তার্থক ধাতুৰ ৰূপ হয় । তৃতীয়া পুৰুষৰ স্বরূপ বর্তমান কালৰ তাৰে কেইটা মান উদাহৰণ দিয়া হল । যেনে :—

সংজ্ঞা শব্দ।	যিগ্ৰস্তাৰ্থক ধাতু।	যিগ্ৰস্তাৰ্থক ক্ৰিয়া।
ঙলৌ।	ঙলীয়া।	ঙলিয়াইছে।
গাল।	গলিয়া।	গলিয়াইছে।
টান্নন।	টান্নিয়া।	টান্নিয়াইছে।
ডাবি।	ডবিয়া।	ডবিয়াইছে।
মাবি।	মবিয়া।	মবিয়াইছে।
ছকি।	ছকিয়া।	ছকিয়াইছে।
অনুকাৰ শব্দ।
কল্-কল্।	কল্-কলা।	কল্-কলাইছে।
গিব্-গিব্।	গিব্-গিবা।	গিব্-গিবাইছে।
মব্-মব্।	মব্-মবা।	মব্-মবাইছে।
হব্-হব্।	হব্-হবা।	হব্-হবাইছে ইত্যাদি।

(৯) অনিয়মিত ক্ৰিয়া।

৩২। বল, থাক্, আছ আদিকেইটামান ধাতুৰ ৰূপ ওলাই
দিয়া নিয়মমতে নহয়। সেই দেখি সিহঁতক অনিয়মিত ক্ৰিয়া বোলে।

(১) যাবলৈ আদেশ কৰা অৰ্থত লোট্ কালৰ সম্বন্ধাৰ্থত বাজে তৃতীয়
পুৰুষত বল ধাতুৰ অন্তৰূপ নহয়। যেনে :—

২ পুং	তুমি বলাঁ,	বলাঁ, বলাঁহঁক,
	তই বল।	বল, বলহঁক।
৩ পুং	আপুনি বা তেওঁ বলক।	বলক।

কিন্তু সি, তাই আদি বলক ব্যৱহাৰ নহয়।

(২) স্বৰূপ বৰ্ত্তমান আৰু অপূৰ্ণভূত কালত থাক্, ধাতুৰ সমানি
আছ ধাতুৰ ক্ৰিয়া বিকল্পে হয়। যেনে :—

স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল ।

একবচন

বহুবচন

১ পুং থাকিছোঁ বা আছোঁ । থাকিছোঁ, থাকিছোঁহঁক, আছোঁ, আছোঁহঁক ।

২ পুং থাকিছা বা আছা । থাকিছা থাকিছাহঁক, আছা, আছাহঁক, থাকিছ বা আছ । থাকিছ, থাকিছহঁক, আছ, আছহঁক ।

৩ পুং থাকিছে বা আছে । থাকিছে, আছে ।

একবচন

বহুবচন

অপূৰ্ণভূত কাল ।

১ পুং থাকিছিলোঁ । থাকিছিলোঁ, থাকিছিলোঁহঁক, বা আছিলোঁ । আছিলোঁ, আছিলোঁহঁক ।

২ পুং থাকিছিল বা আছিল । থাকিছিল, থাকিছিলহঁক, থাকিছিলি বা আছিলি । থাকিছিল, থাকিছিলহঁক, আছিল, আছিলহঁক ।

৩ পুং থাকিছিল বা আছিল । থাকিছিল বা আছিল (১) ।

(৩) নাই বা নাইকিয়া ক্রিয়া কেৱল নিত্য বৰ্ত্তমান কালত ব্যৱহাৰ হয়, আৰু তিনিও পুৰুষৰ ছবো বচনত তদ্বৎৰূপ একে ।
যেনে :—

(১) আছ, ধাতু কেৱল স্বৰূপ বৰ্ত্তমান আৰু অপূৰ্ণভূত কালত ব্যৱহাৰ হয় ।

	একবচন	বহুবচন
১ পুং	মই নাই।	আমি নাই।
২ পুং	তুমি নাই,	তোমালোক নাই।
	তই নাই,	তহঁত নাই।
৩ পুং	সি নাই।	সিহঁত নাই।

[১০] সিদ্ধাক্ৰিয়া, কৃদন্তক্ৰিয়া বা অসমাপিকা ক্ৰিয়া।

৩৩। ধাতুৰ পাচত ই, ইনত, লত, ইলে, লে, ওঁতে, আদি কথা যোগ হৈ সিদ্ধা ক্ৰিয়া বচিত হয়।

৩৪। অনন্তৰ অৰ্থ বুজাবলৈ সকলো কালত ধাতুৰ পাচত ই যোগ হয়। যেনে :—কৰি, ধৰি, শুনি, শুই, খাই ইত্যাদি। পঁচা অৰ্থত :—কৰাই, ধৰাই, শুনাই, শুৱাই, ইত্যাদি।

(১) ই বা ঈ অন্তত থকা ধাতুৰ পাচত প্ৰত্যয়ৰ ই 'গুচে'। যেনে :—নি, দি ইত্যাদি। অকাৰ অন্তত থকা ধাতুৰ পাচত ধাতুৰ অ আৰু প্ৰত্যয়ৰ ই দুয়ো মিলি ঐ হয়। যেনে :—হৈ, লৈ, বৈ, ইত্যাদি।

(২) ওলা, সোমা আদিকেত বোৰ ধাতুত বাঞ্জে ওকাৰ আগত থকা ধাতুৰ ওকাৰৰ ঠাইত উকাৰ হয়। যেনে : উমলি, শুই, ধুই; ইত্যাদি।

৩৫। যি ঠাইত এটা কৰ্ত্তাই কাৰ্য্য কৰা বুজায়, তাত আদি ক্ৰিয়াত ভূত আৰু স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কালত ব্যঞ্জনান্ত ধাতুৰ পাচত 'ইনত' আৰু স্বৰান্ত ধাতুৰ পাচত 'লত' কথা যোগ হয়। যেনে :—তেওঁ আহিলত মই ধুইছোঁ, সি গলত মই আহিছিলোঁ; ইত্যাদি। কিন্তু এনে বাক্যত নিত্য বৰ্ত্তমান আৰু ভবিষ্যৎ কালত অথু এটা কৰ্ত্তাই ক্ৰিয়া কৰিবৰ

ইচ্ছা বা আগন্তুক ধকা বুজালে ব্যঞ্জনান্ত ধাতুৰ পাচত 'ইলে' আৰু স্বৰান্ত ধাতুৰ পাচত 'লে' কথাৰ যোগ হয়। যেনে :—বাম গলে মই পঢ়োঁ, কালি আহিলে মই যাম ; ইত্যাদি।

(১) কোনো কোনো ঠাইত সিদ্ধা আৰু সাধ্যা ছয়ো ক্ৰিয়াৰ একেটা কৰ্ত্তা কৰক হলে তাতো 'ইলে' বা 'লে' কথাৰ যোগ হয়। যেনে :—সময় এবেলি গলে নিফিৰে ; ইত্যাদি।

৩৬। কোনো এটা ক্ৰিয়া চলি থকা কালত আন এটা কাৰ্য্য ঘটা অৰ্থ বুজাবলৈ আদি ক্ৰিয়াত 'ওঁতে' কথাৰ যোগ হয়। যেনে :—সি থাকোঁতে মই পাইছোঁ, পাইছিলোঁ। বা পাম ; ইত্যাদি।

(১) ওকাৰান্ত ধাতুৰ পাচত 'তে' মাথোন হয় আৰু তাৰ আগৰ আধৰত চক্ৰবিন্দু যোগ হয়। যেনে :—শোঁতে, ধোঁতে ; ইত্যাদি।

৩৭। পটা অৰ্থত ব্যঞ্জনান্ত ধাতুৰ পাচত 'আ', ইকাৰান্ত ধাতুৰ পাচত 'য়া,' উকাৰান্ত ধাতুৰ পাচত 'ৰা,' আৰু অকাৰান্ত আৰু আকাৰান্ত ধাতু ওকৰান্ত হয়। 'খা' ধাতুৰ আকাৰত আৰু ওকাৰান্ত ধাতুৰ ওকাৰত উকাৰ হয়। যেনে :—

সাধাৰণ সিদ্ধা ক্ৰিয়া।

কৰি।

কৰিলত।

কৰোঁতে।

ধৰি।

ধৰিলত।

ধৰোঁতে।

ধাই।

ধালন্ত।

নিজন্ত সিদ্ধা ক্ৰিয়া।

কৰাই, কৰোৱাই।

কৰালত, কৰোৱালত।

কৰাওঁতে, কৰোৱাওঁতে।

ধৰাই, ধৰোৱাই।

ধৰালত, ধৰোৱালত।

ধৰাওঁতে, ধৰোৱাওঁতে।

ধুৱাই।

ধুৱালত।

সাপ.বণ শিক্ত ত্রি য়া ।

থাওঁতে ।

ওলাই ।

ওলালত ।

ওলাওঁতে ।

গাই ।

গালত ।

গাওঁতে ।

দি ।

দিলত ।

দিওঁতে ।

নিজন্ত শিক্ত ত্রি য়া ।

খুলাওঁতে ।

উলিয়াই ।

উলিয়ালত ।

উলিয়াওঁতে ।

গোরাই ।

গোরালত ।

গোরাওঁতে ।

দিয়াই ।

দিয়ালত ।

দিয়াওঁতে ; ইত্যাদি ।

(১১) নাম ধাতু ।

৩৮। ভারি অর্থ বুজোরা স্বরান্ত ধাতুর পাচত 'ব' আক ব্যঞ্জনান্ত ধাতুর পাচত 'ইব' যোগত বি-পদ শিক্ত হয় তাক অসমীয়াত নাম ধাতু বোলে। যেনে :—(শো) শুব, (নি) নিব, (যব্) যবিব ; ইত্যাদি।

৩৯। নাম ধাতুত চতুর্থী, পঞ্চমী, আক ষষ্ঠী বিভক্তি যুক্ত হয়। যেনে :—

নিজে কবা অর্থত

কবিলৈ ।

কবিব পৰা ।

কবিবৰ ।

নিবলৈ ।

নিব পৰা ।

নিবৰ ।

আনক পঁচা অর্থত ।

কনাবলৈ ।

কনাব পৰা ।

কনাবৰ ।

নিয়াবলৈ ।

নিয়াব পৰা ।

নিয়াবৰ ; ইত্যাদি ।

(১১) ক্ৰিয়াৰ বাচ্য ।

৪০। ক্ৰিয়াৰ বাচ্য তিনি প্ৰকাৰ :—কৰ্ত্তৃবাচ্য, কৰ্ম্ম বাচ্য আৰু ভাব বাচ্য (১) ।

৪১। মই বাগৰ দেখি ছাঁ। ইয়াত যিয়ে েখিছে সিয়ে (অৰ্থাৎ মই দেখিছোঁ ২ই স্বয়ং) 'দেখিছোঁ' ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তা কাৰক হৈ উক্ত হৈছে। ব্যাকৰণত এনে ক্ৰিয়াক কৰ্ত্তৃবাচ্যৰ ক্ৰিয়া আৰু বাক্যক কৰ্ত্তৃ-বাচ্যৰ বাক্য বোলা যায়।

যি বাক্যত যিয়ে ক্ৰিয়া কৰে তাক বুজোৱা পদটো সেই ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তা কাৰক হৈ উক্ত হলে তাক কৰ্ত্তৃ বাচ্যৰ ক্ৰিয়া বোলা যায়।

৪২। কৰ্ত্তৃ বাচ্যৰ বাক্যত কৰ্ত্তাত প্ৰথমা আৰু কৰ্ম্ম থাকিলে তাত দ্বিতীয়া বিভক্তি যুক্ত হয় আৰু ক্ৰিয়াই কৰ্ত্তাৰ বচন, পুৰুষাদি লয়।

৪৩। চিকাৰীৰ দ্বাৰা সহজে বাঘ ধৰা যায়। ইয়াত 'বাঘ' পদ 'ধৰা' ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য্য, অথচ ধৰা যায় ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তা কাৰকহৈ উক্ত হৈছে, ব্যাকৰণত এনে ক্ৰিয়াক কৰ্ম্ম বাচ্যৰ ক্ৰিয়া আৰু বাক্যক কৰ্ম্ম বাচ্যৰ বাক্য বোলে।

যি বাক্যত যি কাৰ্য্য কৰা হয়, তাৰ বুজোৱা পদটো বৰ্ত্তা হৈ উক্ত হলে, তাৰ ক্ৰিয়াক কৰ্ম্ম বাচ্যৰ ক্ৰিয়া আৰু তেনে বাক্যক কৰ্ম্ম বাচ্যৰ বাক্য বোলে।

৪৪। কৰ্ম্ম বাচ্যৰ বাক্যত কৰ্ম্মত প্ৰথমা বিভক্তি আৰু বৰ্ত্তাত দ্বাৰা

(১) এই তিনি প্ৰকাৰ বাচ্যত বাজে আৰু এক প্ৰকাৰ বাচ্য আছে তাক কৰ্ম্ম-কৰ্ত্তৃ বাচ্য আৰু তাৰ ক্ৰিয়াক কৰ্ম্ম-কৰ্ত্তৃ-বাচ্যৰ ক্ৰিয়া বোলে। কৰ্ম্ম-কৰ্ত্তৃ-বাচ্যৰ বাক্যত কৰ্ম্ময়ে আপুনি আপোনাক কৰা বুজায়। যেনে :—যৰ ভাঙিছে, লটাওঁ ৷ ছিঙ্গিল ; ইত্যাদি।

শব্দৰ যোগত ষষ্ঠী বিভক্তি যুক্ত হয়, আৰু ক্ৰিয়াৰ কৃদন্ত পদ এটা 'হ' বা 'বা' ধাতুৰ সাধ্য ক্ৰিয়াৰ আগত থাকে।

(১) কেতিয়াবা 'হ' বা 'বা' ধাতুৰ সাধ্য ক্ৰিয়া নাথাকি কন্ম-বাচ্যৰ ক্ৰিয়া ইকাবান্ত হয়। যেনে :—ইয়াৰ পৰা তাৰ কথা শুনি অৰ্থাৎ শুনা যায় ; ইত্যাদি।

৪৫। কালি বামক দিয়া হৈছে। ইয়াত 'কালি বামক' পদটি আপোন (দ্বিতীয়া) বিভক্তিত আছে, আৰু 'দিয়া' পদটি 'হৈছে' ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তা হৈছে। ব্যাকৰণত এনে ক্ৰিয়াক ভাৱ-বাচ্যৰ ক্ৰিয়া আৰু বাক্যক ভাৱ-বাচ্যৰ বাক্য বোলা যায়।

যি বাক্যত কন্মপদ আপোন বিভক্তিত থাকে আৰু ক্ৰিয়াৰ কৃদন্ত পদ এটা 'হ' বা 'বা' ধাতুৰ আগত থাকি কৰ্ত্তা কাৰক হয়, তেনে ক্ৰিয়াক ভাৱ-বাচ্যৰ ক্ৰিয়া আৰু বাক্যক ভাৱ-বাচ্যৰ বাক্য বোলে।

(১২) ক্ৰিয়া পদৰ ব্যৱহাৰ।

৪৬। বাক্যৰ কৰ্ত্তাৰ যি বচন আৰু পুৰুষ, সাধ্য ক্ৰিয়াবোৰ সেই বচন আৰু পুৰুষ হয়। যেনে :—মই আছোঁ, তুমি আহা, সি আছে, আছোঁক ; ইত্যাদি।

৪৭। যোৱাক অব্যয়ৰ দ্বাৰা লগ লগা প্ৰথম দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় পুৰুষৰ তিনিটা শব্দই একেটা ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তা কাৰক হলে তাৰ ক্ৰিয় প্ৰথম পুৰুষৰ, আৰু দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় পুৰুষৰ দুটা পদ এটা ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তা কাৰক হলে তাৰ ক্ৰিয়া দ্বিতীয় পুৰুষৰ হয়। যেনে :—বাম, তুমি আৰু মই গৈছিলোঁ, তুমি আৰু মই লৰিম তেওঁ আৰু তুমি আহিবা ; ইত্যাদি।

(১) একেটা ক্ৰিয়াৰ বেলেগ পুৰুষৰ দুটা বা তিনিটা কৰ্ত্তা কাৰক পৃথক বোধক অব্যয়ৰ দ্বাৰা বেলেগ হলেও তাৰ ক্ৰিয়াতো এই নিয়ম খাটে। যেনে :—সি, তুমি বা মই ধাম, তুমি বা মই আহিম, সি বা তুমি কৰিবা ; ইত্যাদি।

৪৮। 'হ' ধাতুৰ ক্ৰিয়াৰ বেলেগ বেলেগ পুৰুষৰ দুটা কৰ্তা কাৰক থাকিলে তাৰে এটা যদি প্ৰথম পুৰুষৰ আৰু আনটো দ্বিতীয় বা তৃতীয় পুৰুষৰ হয়, তেন্তে তাৰ ক্ৰিয়াপদ প্ৰথমে উক্ত হোৱা কৰ্তা কাৰকেৰে মিলে। যেনে :—তুমি যদি মই হলাহেঁতেন, সি মই নহয়, তুমি মই হবা ; ইত্যাদি।

৪৯। 'লাগ্' ধাতু আৱশ্যক হোৱা অৰ্থ বুজালে তাৰ ক্ৰিয়াৰ কৰ্তা-কাৰক নাথাকে কিন্তু তাৰ দুটা কৰ্মকাৰক হয়। যেনে :—মোকা আৰু এটা টকা লাগে, ইত্যাদি।

৫০। পূৰ কৰা অৰ্থ বুজালে 'হ' ধাতুৰ ক্ৰিয়াপদ প্ৰায়ে লুকাই থাকে। যেনে :—সি ভাল (হয়), সিহঁত তেনে মানুহ (হয়) ; ইত্যাদি।

৫১। অনুমতি দিয়া অৰ্থ বুজোৱা 'দি,' সম্ভৱ বা উচিত বুজোৱা 'পা,' শক্তিমন্ত্ৰ অৰ্থ বুজোৱা 'পাৰ্,' আৰু 'খোজ্' ধাতুৰ ক্ৰিয়া পদে বাক্যত অকলে ব্যৱহাৰ হৈ তাৰ সম্পূৰ্ণ অৰ্থ বুজাব নোৱাৰে ; তেতিয়া তাৰ আগত একোটা নাম ধাতু ব্যৱহাৰ হয়। যেনে :—থাব দিগেঁ, পুৱাই আহিব পায়, মাৰিব না পায়, যাৰ পাৰেঁ, থাব খোজে ; ইত্যাদি।

৫২। কোনো ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য্য বিশেষকৈ উক্ত কৰিব লাগিলে তাত যাতৰ ঠেলা পৰে, তেতিয়া অকাৰ, আকাৰ বা একান্ত ধাতুৰ পাচত 'ই,' আৰু অস্ত স্বান্ত বা বাঞ্ছনান্ত ক্ৰিয়াৰ পাচত 'এই' কথাৰ যোগ দিয়া যায়। যেনে :—তুমি যাবাই, সি থাকিবই, সি শুলেই, মই যামেই ; ইত্যাদি।

৫৩। হতুৱাই, দ্বাৰা বা দ্বাবাই কথা জীয়া জন্তুবোধক শব্দৰ পাচত থাকিলে তাত পাঁচনী ক্ৰিয়া ব্যৱহৃত হয়। যেনে :—বামৰ হতুৱাই তাক দেখুৱালেঁ, তাৰ দ্বাৰা এই কাম কৰালেঁ ; ইত্যাদি।

৫৪। নিজৰ বস্তু বুজোৱা শব্দৰ পাচত সিহঁত থাকিলে সাধাৰণ

ক্রিয়া ব্যবহৃত হয় । যেনে :—নাঠির ঘাঝা তাক মাঝিলে^১ ; ইত্যাদি ।

৫৫ । ক্রিয়া মাত্র কৰা অর্থত নিত্য বৰ্ত্তমান আৰু ভবিষ্যৎ কালৰ ক্রিয়াৰ পাচত 'চোন' কথাৰ যোগ হয় । যেনে :—খাওঁচোন, যাখাচোন ; ইত্যাদি ।

৫৬ । ক্রিয়া বিশেষণ "ন" ক্রিয়াৰ আগত থাকিলে ক্রিয়াৰ আদি ব্যঞ্জনত যি স্বৰ থাকে তাতো সেই স্বৰ যুক্ত হয় ; কিন্তু আদি ব্যঞ্জনত আকাৰ থাকিলে 'ন'ত বিকল্পে একাৰ, আৰু দীৰ্ঘ ঈ বা উ থাকিলে হ্ৰস্ব ই বা উ হে যুক্ত হয় । যেনে :—নগবা, নিদিওঁ, নায়াওঁ বা নেয়াওঁ, নিজীওঁ ইত্যাদি । আদি আখৰত ঐকাৰ থাকিলে 'ন' তেনেই থাকে । যেনে :—নলৈছিল, লগৈছিলোঁ ; ইত্যাদি ।

৫৭ । এই 'ন'ৰ পাচত থকা ক্রিয়াৰ আদি আখৰ অকল স্বৰ হলে তাত সেই স্বৰ যুক্ত হয় । যেনে :—(ন+আহিম) নাহিম, (ন+এৰিবা) নেৰিবা ইত্যাদি ।

৫৮ । 'পাৰ্' ধাতুৰে সৈতে এই 'ন'ৰ যোগ হলে, 'ন' শুচি 'নো' আৰু 'পাৰ্' ধাতুৰ 'পা' শুচি 'পা' হয় । যেনে :—(ন+পাৰে) নোপাৰে^১ ; ইত্যাদি ।

৫৯ । যি ক্রিয়া সিদ্ধি হোৱাৰ আশঙ্কা থাকে তাৰ ভবিষ্যৎ কালৰ ঠাইত নিত্য বৰ্ত্তমান কাল হয় । যেনে :—তেওঁ যদি আহে তেন্তে মই যাৰ পাৰিম ; ইত্যাদি ।

৬০ । "যেতিয়া" এই কালবোধক সৰ্বনামৰ যোগত ভবিষ্যৎ কালৰ ঠাইত নিত্য বৰ্ত্তমান কাল হয় । যেনে :—তেওঁ যেতিয়া আহে তেতিয়া মোক মাতিবা ; ইত্যাদি ।

৬১ । নিজৰ মনতে প্রতিজ্ঞা বুজোৱা 'ন'ৰ যোগত ভবিষ্যৎ কালৰ

ঠাইত নিত্য বৰ্ত্তমান কাল হয় । যেনে :—মই আক কেতিয়াও এনে কাম নকৰোঁ ; ইত্যাদি ।

৬২ । সদাৰ ক্ৰিয়া চলি থকা অৰ্থ বুজালে ভূত কালৰ ঠাইত নিত্য বৰ্ত্তমান কাল হয় । যেনে :—আন বছৰ এনে সময়ত বৰ পানী হয় ; ইত্যাদি ।

৬৩ । অতীত কালৰ কোনো ঘটনা বৰ্ণনা লাগিলে নিত্য বৰ্ত্তমান কাল প্ৰায়ে ব্যৱহাৰ কৰে । যেনে :—পানীপতৰ তৃতীয় যুদ্ধৰ পৰা মহাবাট্টা বোৰ দুৰ্ব্বল হৈ পৰে, ইত্যাদি ।

৬৪ । অতি অলপ সময়ৰ আগেয়ে ক্ৰিয়া কৰা অৰ্থ ত ভূত কালৰ সলনি স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল, আৰু অতি অলপ সময়ৰ পাচত ক্ৰিয়া কৰা অৰ্থত ভবিষ্যৎ কালৰ সলনি নিত্য বৰ্ত্তমান কাল প্ৰায়ে ব্যৱহৃত হয় । যেনে :—বাম কালি গধূলি আহিছে, অ'কো আজি গধূলি যায় ; ইত্যাদি ।

৬৫ । অতীত কালৰ কোনো এক সময়ত যি ক্ৰিয়াৰ স্বৰূপ বৰ্ত্তমান, নিত্য বৰ্ত্তমান বা ভবিষ্যৎ কাল আছিল, তাৰ বহুদিন পাচতো সেই কথা কওঁতে এক কালকে ব্যৱহাৰ কৰা যায় । যেনে :—তেওঁ কৈছিল যে তুমি যদি যোৱা তেন্তে তেওঁ আহিব ; ইত্যাদি ।

৬৬ । অনেক কালৰ আগেয়ে কৰা ক্ৰিয়াৰ ফল এতিয়ালৈ থকা অৰ্থ বুজালে তাতো ভূতকালৰ সলনি স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল ব্যৱহৃত হয় । যেনে :—কালিদাসে শকুন্তলা লিখিছে ; ইত্যাদি ।

৬৭ । অনেক বাৰ কৰা অৰ্থ বুজোৱা ক্ৰিয়াৰ ভূতকালৰ ঠাইত স্বৰূপ বৰ্ত্তমান কাল হয় । যেনে :—মই এনে বহুত ডাঙ্গৰ বাঘ দেখিছোঁ ; ইত্যাদি ।

৬৮ । 'ই' শেহত থকা দিক্ৰাক্ৰিয়াৰ পাচত সকলো কালৰ সাধা ক্ৰিয়া ব্যৱহৃত হয় । যেনে :—বামে তাত খাই আহিছে, আহিছিল বা আহিব ; ইত্যাদি ।

৬৯। লত আৰু ইলত শেহত থকা সিদ্ধা ক্ৰিয়াৰ পাচত স্বৰূপ বৰ্তমান, স্বৰূপভূত, আৰু অপূৰ্ণভূত কালৰ সাধা ক্ৰিয়া মাথোন ব্যৱহৃত হয়। যেনে :—সি আহিলত মই গৈছিলোঁ, তেওঁ বহিলত তুমি মাতিছা, সি গলত মই মাতিছিলোঁ ; ইত্যাদি।

৭০। লে বা ইলে শেহত থকা সিদ্ধা ক্ৰিয়াৰ পাচত স্বৰূপ বৰ্তমান, আৰু স্বৰূপভূত কালত বাজে অল্প সকলো কালৰ সাধা ক্ৰিয়া ব্যৱহাৰ কৰা যায়। যেনে :—আদেশ পালে মই যাওঁ, বাতি হলে জোন উঠিব, বাম গলে কালি আহিব হেঁতেন ; ইত্যাদি।

৭১। ওঁতে শেহত থকা সিদ্ধা ক্ৰিয়াৰ পাচত সকলো কালৰ সাধা ক্ৰিয়া ব্যৱহৃত হয়। যেনে :—তুমি থাকোঁতে মই আহিছোঁ, আহিছিলোঁ বা আহিম ; ইত্যাদি।

৪। কাৰকৰ বিশেষ বিৱৰণ।

১। একে ব্যক্তি বা বস্তু বুজোৱা কাৰক হোৱা দুটা শব্দ ওচৰা ওচৰি হৈ থাকি একে কাৰক হলে, তাৰে প্ৰথমটোক দ্বিতীয়টোৰ সম-কাৰক বোলে। সম-কাৰকৰ বিভক্তি লুকাই থাকে। যেনে :—অযোধ্যাৰ ৰজা দশৰথৰ পুতেক ৰামচন্দ্ৰ হাতৰ অস্ত্ৰ শৰেৰে লহাৰ ৰজা ৰাৱণক বধিছিল। ইয়াত ‘ৰজা’ দশৰথৰ সম-সংস্ক, ‘পুতেক’ ৰামচন্দ্ৰৰ সমকৰ্তা, ‘অস্ত্ৰ’ শব্দৰ সম-কৰণ, আৰু ‘ৰজা’ ৰাৱণৰ সম-কৰ্ম্য কাৰক। কিন্তু সম-কাৰকটো সৰ্বনাম হলে তাৰ বিভক্তি নুগুচে। যেনে :—তেওঁ লোকৰ চাৰি ভায়েকৰ নাম ধাৰ লবা ; ইত্যাদি।

২। যেতিয়া ‘আৰু’ বা ‘এবং’ যোজক অব্যয়েৰে দুটাৰ অধিক পদ একে লগ লগোৱা হয়, নাইবা পৃথক বোধক অব্যয়ৰ দ্বাৰা তাক বেলেগ কৰা যায়, তেতিয়া শেহৰ পদটোত মাথোন কাৰকৰ চিন থাকে।

যেনে :—বাম, হৰি আৰু গোপালে খাপৰ, জাঠি আৰু কাঁৰেৰে বহুত বাধ মাৰিছিল ; বাম, হৰি বা গোপালে এইটো কৰিছিল ; ইত্যাদি ।

৩। দুটা বা অধিক পদৰ পাঁচত সিহঁতক বুজোৱা বি সংখ্যা বাচক শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা যায়, সি সেই পদবিলাকে সৈতে একে কাৰক হয়, আৰু সেই বোৰ পদৰ বিভক্তি গুচি সেই সংখ্যা বাচক শব্দত বিভক্তি আৰু ও যুক্ত হয়। যেনে :—বাম, হৰি আৰু গোপাল তিনিগো দেখিছিলোঁ ; ইত্যাদি। কিন্তু সৰ্বনামৰ পাঁচত সংখ্যা বাচক শব্দ থাকিলে সিহঁতৰ বিভক্তি নুগুচে। যেনে—তেওঁক, তোমাক আৰু মোক তিনিগো মাতিছে ; ইত্যাদি।

৪। যেতিয়া কেবাটাও সংজ্ঞা শব্দৰ পিচত এই বিলাক আৰু এই সকলো বিশেষণ সৰ্বনাম থাকে, তেতিয়া সেই সংজ্ঞা শব্দ বিলাকে সৈতে তাৰ একে কাৰক হয় আৰু সংজ্ঞা শব্দ বোৰৰ বিভক্তি গুচি সেই বিশেষণ সৰ্বনামত মাথোন বিভক্তি থাকে। যেনে :—বুদ্ধদেৱে ৰাজ্য, ধন, বস্ত্ৰ, ঘৰ-বাৰী, মাক-বাপেক, লৰা-তকত এই সকলোকে এবি বনলৈ গৈছিল ; ইত্যাদি।

৫। সংজ্ঞা শব্দ, বিশেষণ সৰ্বনামৰ বাহিৰে অন্য সৰ্বনাম শব্দ, সংজ্ঞা শব্দৰ দৰে ব্যৱহৃত হোৱা বিশেষণ, সংখ্যাবাচক আৰু অনুকাৰ শব্দ আৰু কেত বোৰ ক্ৰদন্ত শব্দ সেই সেই কাৰক হ'ব পাৰে।

কৰ্ত্তাকাৰক ।

৬। অকৰ্ম্মক ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তাত এ বা ই বিভক্তি প্ৰায়ে লুকাই থাকে। যেনে :—বাম গল, ভূবন গুইছে ; ইত্যাদি।

৭। একেটা বাক্যতে এটা বা অধিক সাকৰ্ম্মক সিদ্ধা ক্ৰিয়া আৰু এটা অকৰ্ম্মক সাধ্যা ক্ৰিয়া থাকিলে, কৰ্ত্তাপদ যদি সিদ্ধা ক্ৰিয়াৰ আগত

থাকে, তেঁতে বিভক্তি বিকল্পে লোপ হয় : কিন্তু কৰ্ত্তৃপদ সিদ্ধা ক্রিয়াৰ পাচত থাকিলে বিভক্তি সদায় লোপ হয়। যেনে :—বাম বা বামে ভাত খাই আহিছে, ভাত খাই বাম আহিছে ; ইত্যাদি।

৮। একেটা কৰ্ত্তৃৰ এটা সৰ্ব্বনাম আৰু এটা অকৰ্ম্মক ক্রিয়া থাকিলে প্ৰথমে উক্ত হোৱা ক্রিয়াটো অনুসৰি বিভক্তি থাকে বা গুচে। যেনে :—হলি বামে ভাত খাব আৰু যাব, হলি বাম যাব আৰু ভাত খাব ; ইত্যাদি।

৯। কান্দ, কাহ, গাজ, নাচ, পাদ, মৃত, লাদ, হাগ, হাঁচ, হাঁহ আদি, আৰু অনুকাৰ শব্দৰ পৰা হোৱা অকৰ্ম্মক ক্রিয়া বিলাকৰ কৰ্ত্তা কাৰকৰ এ বিভক্তি লোপ ন হয়। যেনে :—বামে কান্দে, হলিয়ে কাহিছে, মেখে গুমুগুমাইছে ; ইত্যাদি।

১০। ব্যক্তি বোধক সৰ্ব্বনামৰ পাচত থকা 'নিজে' পদ কৰ্ত্তা কাৰক হলে তাৰ বিভক্তি কেতিয়াও নুগুচে। যেনে :—মই নিজে মৰিম ; ইত্যাদি। এনে ঠাইত কৰ্ত্তা কাৰক হোৱা ব্যক্তি বোধক সৰ্ব্বনামেই লুকাই থাকে। যেনে :—নিজে আহিছিলোঁ ; ইত্যাদি।

১১। কৰ্ত্তৃপদ সকলোৰে স্বভাৱতে জনা থাকিলে বা একেটা বাক্যতে ওপৰত উক্ত হলে, এনে কৰ্ত্তৃপদ লুকাই থাকে। যেনে :—(বেলিয়ে) পোহৰ দিছে, (মেখে) বৰষুণ আনিছে, বামে চুব কৰিছিল, শান্তিও পাইছিল ; ইত্যাদি।

১২। কৰ্ত্তা পদটোক বিশেষকৈ উক্ত কৰিব খুজিলে তাৰ ওপৰত মাত্ৰ ঠেলা পৰে ; এতেকে এনে কৰ্ত্তৃপদ অকাৰ, আকাৰ বা একবান্ত হলে তাৰ পাচত 'ই', ব্যঞ্জন বা অন্য স্ববান্ত হলে তাৰ পাচত 'এই' আৰু 'ই' অকলে থাকিলে তাৰ ঠাইত য়ে হয়। যেনে :—(গাধায়া) গাধাই ধায়, (লতাই মেৰায়) লতয়ে মেৰায়, (লতা ছিগে) লতাই ছিগে,

(বাম যাব) বামেই যাব, (গাধাই খায়) গাধয়ে খায় ; ইত্যাদি । কিন্তু সৰ্বনাম শব্দ কৰ্ত্তা কৰক হলে ঠেলা পৰা কৰ্ত্তাত 'এ' বা 'এই' যোগ হয় । যেনে : ময়ে বা ময়েই, আপুনিye বা আপুনিয়েই ; ইত্যাদি ।

১৩ । যেতিয়া কৰ্ত্তাপদে কোনো সাধা ক্ৰিয়াৰ লগত সম্বন্ধ নাৰাখি কেৱল ক্ৰদন্ত ক্ৰিয়া বা নাম ধাতুৰ লগত সম্বন্ধ ৰাখে, তেতিয়া তাক কেৱলীয়া বা অক্ৰিয়া কৰ্ত্তাকাৰক বোলে । যেনে :—সি যাবলৈ লাগে, মই ধাওঁতে ভূমি আহিছিল। ইয়াত 'সি' আৰু 'মই' অক্ৰিয়া কৰ্ত্তা কাৰক ।

১৪ । কেতিয়াবা কেবাটাও পদ বা এটা খণ্ড বাক্য একেটা মাথোন কৰ্ত্তাকাৰক হয় । যেনে :—পাঠ পঢ়িবলৈ নহল, অকাৰণত জীৱ হত্যা কৰা উচিত নহয় । ইয়াত পাঠ পঢ়িবলৈ পদ দুটা হল ক্ৰিয়াৰ, আৰু অকাৰণত জীৱ হত্যা কৰা এই খণ্ড বাক্যটো নহয় ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তাকাৰক ।

কৰ্ম্মকাৰক ।

১৫ । সকৰ্ম্মক ধাতুৰ সাধা আৰু সিদ্ধা ক্ৰিয়াৰ, আৰু ক্ৰদন্ত বিশেষণ আৰু নাম ধাতুৰ কৰ্ম্মকাৰক থাকে । যেনে :—বাঘে বাঘ মাৰিলে, ভাত খাই আছিলোঁ, পূজা কৰা মানুহ, পূজা দেখিবলৈ যাব ? ইত্যাদি ।

১৬ । কৰ্, খা, চা, দেখ্, বান্ধ্, মাৰ্, শুন্ আদি কেতবোৰ সকৰ্ম্মক ধাতুৰ কৰ্ম্মকাৰকৰ অকু বিভক্তি প্ৰায়ে লুকাই থাকে । যেনে :—কাম কৰাঁ, কিতাপ দেখিলোঁ, পাঠ মাতিছে, মিঠাই খোৱাঁ ; ইত্যাদি ।

কিন্তু দেৱতা আৰু মানুহৰ নামত, আৰু সৰ্বনাম শব্দ ত এই নিয়ম নাখাটে । যেনে :—গোসাঁনীক দেখা নেপালোঁ, হৰিক মাতিছে, তাক বান্ধিম ; ইত্যাদি ।

১৭ । কৰ্ম্মকাৰকটোক বিশেষকৈ উক্ত কৰিব লাগিলে সকলো

ঠাইতে অক্ বিভক্তির পাচত ‘এ’ যোগ হয় । যেনে :—কথাকে নকল্প, তাতকে খোৱা নাই, এবোঁলি পূজাকে দেগিম ; ইত্যাদি ।

১৮ । কেতিয়াবা এটা সম্পূৰ্ণ বাক্য বা এটা খণ্ড বাক্য তেনেই কৰ্ম্মকাৰক হয় । যেনে : তেওঁ কৈছিল যে তেওঁ কালি ঘৰলৈ যাব, তেওঁ তাত খোৱা মই দেখিছোঁ । ইয়াত ‘তেওঁ কালি ঘৰলৈ যাব’ ‘কৈছিল’ ক্ৰিয়াৰ, আৰু ‘তেওঁ তাত খোৱা’ ‘দেখিছোঁ’ ক্ৰিয়াৰ কৰ্ম্ম ।

১৯ । হাতে হাতে দান কৰা অৰ্থ বুজালে সম্প্ৰদান কাৰকত কৰ্ম্মকাৰক হয় । যেনে :—কৰ্ম্মকাৰক হালিয়ে বামুণক ধন দিলে (হাতে হাতে বামুণক দিলে) । সম্প্ৰদান কাৰক—হালিয়ে বামুণলৈ ধন দিলে (বামুণৰ নিমিত্তে আনৰ হাতত ধনদি পঠালে) ।

২০ । সৰ্বকৰ্ম্মক ‘এব্’ আৰু ‘পাহব্’ ধাতুৰ ক্ৰিয়াৰ কৰ্ম্ম কাৰকটো নাম ধাতু হলে তাত চতুৰ্থী বিভক্তি যুক্ত হয় । যেনে :—আহিবলৈ এৰিলা, ধাবলৈ পাহৰিলা ; ইত্যাদি ।

২১ । অনুসৰি আৰু পৰ্য্যন্ত আগত বহা শব্দৰ ‘অক্’ বিভক্তি ওচৰে । যেনে :—নিয়ম অনুসাৰে, গুৱাহাটী পৰ্য্যন্ত ; ইত্যাদি ।

কৰণকাৰক ।

২২ সৈতে, সহিতে বা দি কথাব যোগত কৰণকাৰক হয় । দি যোগ হলে ‘এবে’ বিভক্তিব ‘বে’ আখৰ সদায়, আৰু ‘সৈতে’ বা ‘সহিতে’ কথাব যোগত লেখকৰ ইচ্ছানুসাৰে তাৰ লোপো হয় আৰু নহয়ো । যেনে : মৰহেবে বা মৰহে সৈতে, চোৰে সহিতে, মুখেদি ; ইত্যাদি ।

২৩ । অকাৰ বা আকাবান্ত শব্দৰ পাচত ‘সৈতে’ কথা যোগ হলে ‘এবে’ বিভক্তিব ‘বে’ হুওঁচে, কিন্তু সংযোগী আকাবান্ত শব্দৰ পাচত হলে ‘বে’ আখৰ বিকল্পে ওচৰে । যেনে :—বজাবে সৈতে, গাধাবে সৈতে, শব্দেৰে বা শব্দে সৈতে ; ইত্যাদি ।

২৪। 'দি' কথাৰ যোগত অকাৰ বা আকাবান্ত শব্দৰ পাচত 'এৰে' বিভক্তিৰ ঠাইত 'ই' হয়। যেনে :—ঘোঁৰাই দি আহিলোঁ, গাধাই দি কঢ়িয়ালোঁ; ইত্যাদি।

২৫। যুক্ত হোৱা অৰ্থত যি যুক্ত হয় সি কৰণকাৰক হয়। যেনে :—নোমেৰে যুক্ত পছ, নখেৰে যুক্ত ভালুক; ইত্যাদি। কিন্তু তাৰ আগত কোনো বিশেষণ থাকিলে যুক্ত কথা নে থাকে। যেনে :—দীঘল চুলিৰে মানুহ; ইত্যাদি।

২৬। কৰণকাৰক হোৱা পদটোক বিশেষকৈ উক্ত কৰিব লাগিলে তাৰ পাচত 'ই' যোগ হয়। যেনে :—হাতেৰেই মাৰিছোঁ; ইত্যাদি।

২৭। খেলা অৰ্থত কৰণকাৰকৰ 'এৰে' বিভক্তি লুপ্ত থাকে। যেনে :—তাহ খেলাইছে। গাৰ অঙ্গ বুজোৱা কোনো শব্দৰ পিচত 'এৰে' বিভক্তিৰ 'ৰে' লিখোঁতাৰ ইচ্ছা অনুসৰি শুচে বা থাকে। যেনে :—নিজ কাণে বা কাণেৰে শুনিছোঁ; ইত্যাদি।

২৮। প্ৰস্তুত কৰণকাৰকৰ এৰে বিভক্তিৰ 'ৰে' প্ৰায় লুকাই থাকে। যেনে :—কায়মনো বাক্যে তুমি বিত্তা শিক্ষা কৰা।

সম্প্ৰদান আৰু অপাদান কাৰক ।

সম্প্ৰদান কাৰক হোৱা পদটোক বিশেষকৈ উক্ত কৰিব লাগিলে তাৰ পিচত 'কে' বা 'য়ে' যোগ দিয়া যায়। যেনে :—গুৱাহাটীলৈকে বা গুৱাহাটীলৈয়ে আহিবা; ইত্যাদি।

৩০। অপাদান কাৰক হোৱা পদটোক বিশেষকৈ উক্ত কৰিব খুজিলে তাৰ পাচত 'ই' যোগ দিয়া হয়। যেনে :—কেৱল-গৰুৰ পৰাই ইমান উপকাৰ পোৱা যায়; ইত্যাদি। কদাচিত অপাদান কাৰকৰ বিভক্তিৰ আগত 'এ' যোগ দিয়া হয়। যেনে :—কেৱল গৰুৰে পৰা ইমান উপকাৰ হয়; ইত্যাদি।

ঠাইতে অক্ বিভক্তিব পাচত 'এ' যোগ হয় । যেনে :—কথাকে নকয়, তাককে খোৱা নাই, এবেলি পূজাকে দেখিম ; ইত্যাদি ।

১৮ । কেতিয়াবা এটা সম্পূৰ্ণ বাক্য বা এটা খণ্ড বাক্য তেনেই কৰ্মকাৰক হয় । যেনে :—তেওঁ কৈছিল যে তেওঁ কালি ঘৰলৈ যাব, তেওঁ ভাত খোৱা মই দেখিছোঁ । ইয়াত 'তেওঁ কালি ঘৰলৈ যাব' 'কৈছিল' ক্ৰিয়াৰ, আৰু 'তেওঁ ভাত খোৱা' 'দেখিছোঁ' ক্ৰিয়াৰ কৰ্ম ।

১৯ । হাতে হাতে দান কথা অৰ্থ বুজালে সম্প্ৰদান কাৰকত কৰ্মকাৰক হয় । যেনে :—কৰ্মকাৰক হিনিয়ে বামুণক ধন দিলে (হাতে হাতে বামুণক দিলে) । সম্প্ৰদান কাৰক—হিনিয়ে বামুণলৈ ধন দিলে (বামুণৰ নিমিটে আনৰ হাতত ধনদি পঠালে) ।

২০ । সকৰ্মক 'এব্' আৰু 'পাহিব্' ধাতুৰ ক্ৰিয়াৰ কৰ্ম কাৰকটো নাম ধাতু হলে তাত চতুৰ্থী বিভক্তি বুদ্ধ হয় । যেনে :—আহিবলৈ এৰিলা, ধাবলৈ পাহৰিলা ; ইত্যাদি ।

২১ । অনুসৰি আৰু পৰ্য্যন্ত আগত বহা শব্দৰ 'অক্' বিভক্তি ওচৰে । যেনে :—নিয়ম অনুসাৰে, গুৱাহাটী পৰ্য্যন্ত ; ইত্যাদি ।

কৰণকাৰক ।

২২ । সৈতে, সহিতে বা দি কথাৰ যোগত কৰণকাৰক হয় । দি যোগ হলে 'এবে' বিভক্তিব 'বে' আখৰ সদায়, আৰু 'সৈতে' বা 'সহিতে' কথাৰ যোগত লেখকৰ ইচ্ছানুসাৰে তাৰ লোপো হয় আৰু নহয়ো । যেনে :—মৰহেবে বা মৰহে সৈতে, চোৰে সহিতে, মুখেদি ; ইত্যাদি ।

২৩ । অকাৰ বা আকাৰান্ত শব্দৰ পাচত 'সৈতে' কথা যোগ হলে 'এবে' বিভক্তিব 'বে' নুওচ, কিন্তু সংযোগী আকাৰান্ত শব্দৰ পাচত হলে 'বে' আখৰ বিকল্পে ওচৰে । যেনে :—বজাবে সৈতে, গাধাবে সৈতে, শাকেৰে বা শকে সৈতে ; ইত্যাদি ।

২৪। 'দি' কথাৰ যোগত অকাৰ বা আকাৰান্ত শব্দৰ পাচত 'এৰে' বিভক্তিৰ ঠাইত 'ই' হয়। যেনে :—ঘোঁৰাই দি আহিলেঁ, গাধই দি কঢ়িয়ালোঁ ; ইত্যাদি।

২৫। যুক্ত হোৱা অৰ্থত যি যুক্ত হয় সি কৰণকাৰক হয়। যেনে :—নোমেৰে যুক্ত পহু, নখেৰে যুক্ত ভালুক ; ইত্যাদি। কিন্তু তাৰ আগত কোনো বিশেষণ থাকিলে যুক্ত কথা নে থাকে। যেনে :—দীঘল চুলিৰে মানুহ ; ইত্যাদি।

২৬। কৰণকাৰক হোৱা পদটোক বিশেষকৈ উক্ত কৰিব লাগিলে তাৰ পাচত 'ই' যোগ হয়। যেনে :—হাতেৰেই মাৰিছোঁ ; ইত্যাদি।

২৭। খেলা অৰ্থত কৰণকাৰকৰ 'এৰে' বিভক্তি লুপ্ত থাকে। যেনে :—তাছ খেলাইছে। গাৰ অঙ্গ বুজোৱা কোনো শব্দৰ পিচত 'এৰে' বিভক্তিৰ 'ৰে' লিখোঁ তাৰ ইচ্ছা অনুদৰি শুচে বা থাকে। যেনে :—নিজ কাণে বা কাণেৰে শুনিছোঁ ; ইত্যাদি।

২৮। প্ৰাপ্ত কৰণকাৰকৰ এৰে বিভক্তিৰ 'ৰে' প্ৰায় লুকাই থাকে। যেনে :—কামমনো বাক্যে তুমি বিষ্ঠা শিক্ষা কৰা।

সম্প্ৰদান আৰু অপাদান কাৰক।

সম্প্ৰদান কাৰক হোৱা পদটোক বিশেষকৈ উক্ত কৰিব লাগিলে তাৰ পিচত 'কে' বা 'য়ে' যোগ দিয়া যায়। যেনে :—গুৱাহাটীলৈকে বা গুৱাহাটীলৈয়ে আহিবা ; ইত্যাদি।

৩০। অপাদান কাৰক হোৱা পদটোক বিশেষকৈ উক্ত কৰিব খুজিলে তাৰ পাচত 'ই' যোগ দিয়া হয়। যেনে :—কেৱল গৰুৰ পৰাই ইমান উপকাৰ পোৱা যায় ; ইত্যাদি। কদাচিত অপাদান কাৰকৰ বিভক্তিৰ আগত 'এ' যোগ দিয়া হয়। যেনে :—কেৱল গৰুৰে পৰা ইমান উপকাৰ হয় ; ইত্যাদি।

৩১। অৱধি বা অপেক্ষা শব্দৰ যোগে অপাদান কাৰক হয়। যেনে :—
সিদিনাৱধি মোৰ জৰ হৈছে, ধন অপেক্ষা গুণ ভাল; ইত্যাদি।

৩২। তুলনা অৰ্থত সপ্তমী বিভক্তি বুল্ল পদৰ পাচত 'কৈ' যোগ
দিলে অপাদান কাৰক হয়। যেনে :—ৰামতকৈ হৰি ডাঙ্গৰ, কপতকৈ
গুণ ভাল; ইত্যাদি।

৩৩। 'জ্ঞ' ধাতুৰ ক্ৰিয়াৰ লগত 'মুখ' আৰু 'পা' ধাতুৰ ক্ৰিয়াৰ লগত
'হাত' শব্দৰ সম্পৰ্ক থাকিলে 'পৰা' বিভক্তিৰ ঠাইত 'এ' হয়। যেনে :—
তোমাৰ হাতে (হাতৰ পৰা) পালোঁ, তেওঁৰ মুখে (মুখৰ পৰা)
শুনিছিলোঁ; ইত্যাদি। ইয়াত 'মুখে' আৰু 'হাতে' পদ অপাদান
কাৰক।

৩৪। নাম ধাতুৰ সম্প্ৰদান আৰু অপাদান কাৰক হয়। যেনে :—
ভাত খাবলৈ আহিবা, তেওঁ আহিবৰ পৰা জৰ হৈছে; ইত্যাদি।

সম্বন্ধকাৰক।

৩৫। সম্বন্ধ কাৰকৰ সম্বন্ধী পদটো সংজ্ঞা শব্দ, গুণবোধক শব্দ,
অনুক্ৰম শব্দ, ক্ৰদন্ত শব্দ বা নাম ধাতু হ'ব পাৰে। যেনে :—তেওঁ
ঘৰত, ঘৰৰ দীৰ্ঘতা, বেলৰ গুম্ গুমনি, মোৰ খোৱা পানী, তেওঁৰ
ঘাৰৰ সময়; ইত্যাদি।

৩৬। কেতিয়াবা কোতিয়াবা সম্বন্ধ কাৰকৰ সম্বন্ধী পদও সম্বন্ধ কাৰক
হ'ব পাৰে। যেনে :—তোমাৰ ঘৰৰ মানুহ, কালিৰ দোকানৰ বস্তু;
ইত্যাদি।

৩৭। নাম ধাতুৰ সম্বন্ধ কাৰকৰ আগত অন্য এটা সম্বন্ধ কাৰক
থাকিব লাগে। যেনে :—তেওঁৰ যাবৰ সময়; ইত্যাদি।

৩৮। কেতিয়াবা সম্বন্ধ কাৰকৰ সম্বন্ধী পদ ক্ৰিয়া বিশেষণ হয়।
যেনে :—হাবিৰ মাজে মাজে আহিছোঁ; ইত্যাদি।

৩৯। অৰ্থে, বাবে, কাৰণে, দৰে, দ্বাৰা নিচিনা, নিমিত্তে, প্ৰতি, বাহিৰে, হতুৱাই আদি আনুৰূপিক অব্যয় শব্দৰ আগত থকা শব্দ বোৰ সম্বন্ধ কাৰক হয়। যেনে :—তেওঁৰ অৰ্থে, ধনৰ বাবে, তাৰ কাৰণে, বামৰ দৰে, হৰিৰ নিচিনা, তাৰ নিমিত্তে : ইত্যাদি।

৪০। অনুসাৰে আৰু মতে শব্দৰ আগত থকা সম্বন্ধ কাৰকৰ বিভক্তি শুভে। যেনে :—বল অনুসাৰে, নিয়ম মতে : ইত্যাদি। কিন্তু মতে শব্দৰ পাচত থকা সম্বন্ধ কাৰক হোৱা পদটো ব্যক্তিবোধক সৰ্বনাম হলে তাৰ বিভক্তি থাকে। যেনে :—মোৰ মতে, সিহঁতৰমতে : ইত্যাদি।

৪১। সম্বন্ধ কাৰকৰ পদটোক বিশেষকৈ উক্ত কৰিব লাগিলে তাৰ পাচত 'এ' যোগ দিয়ে। যেনে :—মাগুহৰে ধোজ : ইত্যাদি।

৪২। নাম ধাতুৰ সম্বন্ধ কাৰক হয়। যেনে :—থাবৰ সময় : ইত্যাদি।

অধিকৰণ কাৰক।

৪৩। বিনা, বিনে, বাঞ্জে আদি আনুৰূপিক অব্যয় শব্দৰ আগত থকা সংজ্ঞা, সৰ্বনাম আদি শব্দ অধিকৰণ কাৰক হয়। যেনে :—যোত বিনে, তোমাত বিনা, বামত বিনা, তোমাত বাঞ্জে : ইত্যাদি।

৪৪। উঠ্, ধাতুৰ ক্ৰিয়াৰ লগত যাঁৰ সম্পৰ্ক থাকে সি অধিকৰণ কাৰক হয়। যেনে :—ঘোৰাত উঠিম, গছত উঠিছে : ইত্যাদি।

৪৫। দিন শব্দত বাঞ্জে কাল বুজোৱা শব্দ বোৰৰ পাচত সপ্তমী বিভক্তি লোপ হয়। যেনে :—কালি (১) ঘাহ, পৰহি আহিলোঁ, ছবছৰ পঢ়িলোঁ ; ইত্যাদি। কিন্তু দিন শব্দৰ আগত সংখ্যা বাচক শব্দ থাকিলে তাৰো বিভক্তি লোপ হয়। যেনে :—এদিন গৈছিলোঁ ; ইত্যাদি।

(১) কোনো কোনোৱে এনেবোৰ শব্দক ক্ৰিয়া বিশেষণ বোলে।

৪৬। ধব্, কোবা আক মবা অর্থত মাৰ্দ্দাত্ব ক্রিয়াই গাৰ কোনো অন্তত কাম কৰা বুজালে সি অধিকৰণ কৰিক হয়। যেনে :—গনত ধৰিছিলে^১, হাতত কোবালে, পিঠিত মাৰিছিল ; ইত্যাদি।

৪৭। অধিকৰণ কাৰকৰ পদটোক বিশেষকৈ উক্ত কৰিব খুজিলে বিভক্তিব পাঁচত এ যোগ কৰা যায়। যেনে :—হুবহুৰতে খাই শেহ কৰিলা, এদিনাত কৰিছিলে^১, হাতীতে উঠি যায় ; ইত্যাদি।

৫। পদাশয়।

১। বাক্যত থকা প্রতি পদৰ পরিচয় দিয়াকে পদাশয় বোলে।

২। সংজ্ঞা পদক অশয় কৰিব লাগিলে তাৰ প্ৰকাৰ, লিঙ্গ, বিভক্তি, বচন, কাৰক আৰু কোন ক্রিয়াৰে সৈতে অৱিত তাক কব লাগে।

৩। গুণ বোধক পদক সংজ্ঞা শব্দবদৰে অশয় কৰিব লাগে।

৪। সৰ্ব্বনাম পদক অশয় কৰিব লাগিলে তাৰ প্ৰকাৰ, লিঙ্গ, বিভক্তি, বচন, পুৰুষ, কাৰক আৰু কোন ক্রিয়াৰে সৈতে অৱিত তাক কব লাগে ; কিন্তু বিশেষণ সৰ্ব্বনামৰ লিঙ্গ আৰু কাৰক নাই আৰু তাক কবও নোলাগে।

৫। বিশেষণ পদক অশয় কৰিব লাগিলে তাৰ প্ৰকাৰ, লিঙ্গ আৰু কাৰক বিশেষ কৰে তাক কব লাগে।

৬। সংখ্যা বাচক পদক অশয় কৰিব লাগিলে কাৰ লেখ বুজায় তাক কব লাগে।

৭। ক্রিয়া বিশেষণ পদৰ অশয়ত প্ৰকাৰ আৰু কোন পদৰ কি অৱস্থা দেখায়, তাৰ কব লাগে।

৮। অব্যয় পদ অশয় কৰাত তাৰ প্ৰকাৰ কব লাগে।

৯। অনুকাৰ পদ অশয় কৰাত কিহৰ তেনে মাত উঠিছে তাক কব লাগে।

১০। উপশব্দ বা অনুকল্প শব্দ বাক্যত পদ স্বরূপে স্বয়ং ব্যৱহৃত
নহয়, কোনো এটা শব্দে সৈতে লগ লাগিলেহে ব্যৱহাৰ হব পাৰে, এতেকে
যি পদৰ লগত তাৰ যোগ হয় সেই পদৰ অনুয় কৰিলে তাৰ অনুয় কৰা হয়।

১১। সাধাৱণ ক্ৰিয়াক অনুয় কৰিব লাগিলে সাধাৱণ বা পাঁচনী
সকৰ্ম্মক বা অকৰ্ম্মক, বাচ্য, বচন, পুৰুষ, কাল আৰু কোন কৰ্ত্তাৰে অধিত
আৰু সকৰ্ম্মক হলে তাৰ কৰ্ম্মকাৰক—এই বোৰ কব লাগে।

১২। ক্ৰুদন্ত শব্দ বিলাকৰ ভিতৰত কেতবোৰ বিশেষণ আৰু কেত
বোৰ সংজ্ঞা শব্দৰ নিচিনা বাক্যত ব্যৱহৃত হয় আৰু সিদ্ধা ক্ৰিয়া বিলাকেই
ক্ৰুদন্ত শব্দ।

(১) যি বোৰ ক্ৰুদন্ত শব্দ বিশেষণৰ দৰে ব্যৱহৃত হয় তাক অনুয়
কৰাত সাধাৱণ বা পাঁচনী, কাক বিশেষ কৰে আৰু সকৰ্ম্মক ধাতুৰ পৰা
হলে তাৰ কৰ্ম্ম পদো দেখাব লাগে।

(২) সংজ্ঞা শব্দৰ দৰে ব্যৱহৃত হোৱা ক্ৰুদন্ত পদক তাৰ দৰেই অনুয়
কৰিব লাগে, আৰু সকৰ্ম্মক ধাতুৰ পৰা হলে তাৰ কৰ্ম্মকাৰকো দেখাব
লাগে।

(৩) সিদ্ধা ক্ৰিয়াক অনুয় কৰাত সাধাৱণ বা পাঁচনী, সকৰ্ম্মক বা
অকৰ্ম্মক, সকৰ্ম্মক হলে তাৰ কৰ্ম্ম, আৰু কোন কৰ্ত্তাৰে অধিত তাকে
কব লাগে।

১৩। নাম ধাতু অনুয় কৰাত সাধাৱণ বা পাঁচনী, সকৰ্ম্মক বা
অকৰ্ম্মক, বিভক্তি, কাৰক, আৰু সকৰ্ম্মক ধাতুৰ পৰা হলে তাৰ কৰ্ম্ম
কাৰকো দেখাব লাগে।

১৪। উদাহৰণ স্বৰূপে তলত বাক্য এটা অনুয় কৰা হল :—

দশৰথৰ পুতেক ৰামচন্দ্ৰে পিতাকৰ আদেশ পালি সীতা আৰু লক্ষ্মণে
সৈতে বননৈ গৈছিল আৰু তাৰ পৰা সীতাক ৰাৱণে হৰিছিল

(১) দশবচন :—বিশেষ সংজ্ঞা পদ, পুংলিঙ্গ, দ্বিতী়া বিভক্তি, একবচন, তৃতী়া পুরুষ, আৰু ‘পুতেক’ সম্বন্ধী পদৰ সম্বন্ধ কাৰক।

(২) পুতেক :—সাধাৰণ সংজ্ঞাপদ, পুংলিঙ্গ, প্রথম বিভক্তি, একবচন, তৃতী়া পুরুষ, আৰু ‘বামচক্রে’ কৰ্ত্তা কাৰকৰ সমকৰ্ত্তা কাৰক।

(৩) বামচক্রে :—বিশেষ সংজ্ঞা পদ, পুংলিঙ্গ, প্রথম বিভক্তি, একবচন, তৃতী়া পুরুষ, কৰ্ত্তাকাৰক, আৰু ‘পালি’ আৰু ‘গৈছিল’ ক্ৰিয়াৰে সৈতে অস্থিত।

(৪) পিতাকৰ :—সাধাৰণ সংজ্ঞাপদ, পুংলিঙ্গ, দ্বিতী়া বিভক্তি, একবচন, তৃতী়া পুরুষ, আৰু ‘আদেশ’ সম্বন্ধী পদৰ সম্বন্ধ কাৰক।

(৫) আদেশ :—সাধাৰণ সংজ্ঞা পদ, ক্লীৰলিঙ্গ, তৃতী়া বিভক্তি, একবচন, তৃতী়া পুরুষ, কৰ্ম্মকাৰক, আৰু ‘পালি’ ক্ৰিয়াৰ কৰ্ম্ম।

(৬) পালি :—সকৰ্ম্মক সিদ্ধাক্ৰিয়া, কৰ্ত্তৃবাচ্য, ইয়াৰ কৰ্ত্তা ‘বামচক্রে’ আৰু কৰ্ম্ম ‘আদেশ’।

(৭) সীতা :—বিশেষ সংজ্ঞা পদ, ক্লীৰলিঙ্গ, তৃতী়া বিভক্তি, একবচন, তৃতী়া পুরুষ, আৰু ‘সৈতে’ কৰ্ম্মৰ যোগে কৰণকাৰক হৈছে।

(৮) আৰু :—যোজক অব্যয় পদ।

(৯) লক্ষণে :—বিশেষ সংজ্ঞা পদ, পুংলিঙ্গ, তৃতী়া বিভক্তি, একবচন, তৃতী়া পুরুষ, আৰু ‘সৈতে’ কৰ্ম্মৰ যোগত কৰণ কাৰক।

(১০) সৈতে :—আনুষঙ্গিক অব্যয় পদ।

(১১) বনলৈ :—সাধাৰণ সংজ্ঞা পদ, ক্লীৰলিঙ্গ, চতুৰ্থা বিভক্তি, একবচন, তৃতী়া পুরুষ আৰু সম্প্রদান কাৰক।

(১২) গৈছিল :—সাধাৰণ সাধ্যা ক্ৰিয়া, অকৰ্ম্মক, কৰ্ত্তৃবাচ্য, একবচন, তৃতী়া পুরুষ, অপূৰ্ণ ভূত কাল আৰু এই ক্ৰিয়াৰ কৰ্ত্তা ‘বামচক্রে’।

(১৪) আক :—বোধক অব্যয় ।

(১৪) ভাব পৰা :—স্থান বোধক সৰ্বনাম, ক্রীড়াদিগ, পঞ্চমী বিভক্তি, একবচন, তৃতীয় পুরুষ আৰু অপাদান কবক ।

(১৫) বৰণে :—বিশেষ সংজ্ঞা শব্দ, পুংলিঙ্গ, প্ৰথম বিভক্তি, একবচন, তৃতীয় পুরুষ, বৰ্ত্ত কবক আৰু হৰিছিল ত্ৰিগুণ কৰ্ত্তা ।

(১৬) সীতাক : বিশেষ সংজ্ঞা শব্দ, স্ত্ৰীলিঙ্গ, দ্বিতীয় বিভক্তি, একবচন, তৃতীয় পুরুষ, কৰ্ম্মকাৰক আৰু 'হৰিছিল' ত্ৰিগুণ কৰ্ম্ম ।

(১৭) হৰিছিল :—সামান্য সাধা ক্ৰিয়া, সকৰ্ম্মক, কৰ্ত্তৃবাচ্য, একবচন, তৃতীয় পুরুষ অপূৰ্ণভূত কাল, ইয়াৰ কৰ্ত্তা ব্যৱহাৰ আৰু কৰ্ম্ম 'সীতাক' ।

কুট বা চিহ্ন প্রকৰণ ।

পঢ়া কথা ভাল শুনা আৰু ভালকৈ বুজিপেৰা ইবৰ নিমিত্তে পাঠোঁতে কত বৈ পঢ়িব লাগে, তাৰ ঠাই বুজাবলৈ কেত বোৰ কুট বা চিনৰ ব্যৱহাৰ কৰা যায় । সিহঁতৰ নাম আৰু ব্যৱহাৰৰ ঠাই তলত দেখুওৱা হ'ল ।

(১) এই কুটৰ নাম 'লঘুযতি' বা 'কমা' । এক গলোঁতে যিমান সময় লাগে, এই কুট পালে যিমান সময় ব'ব লাগে । যেনে :—বাম, ইনি আৰু গোপাল আহিছিল, গা ধুইছিল আৰু ভাত খাইছিল ।

(২)—এই কুটৰ নাম 'শুক যতি' বা 'চেমিকোলন' । এক, দুই গলোঁতে যিমান সময় লাগে, এই চিনত যিমান সময় ব'ব লাগে । যেনে :—ধেমালিতো মিছা নকৰা ; কিয়নো মিছা নীয়াই কেতিয়াবা সঁচা কলেও তাক কোনেও নপতিয়ায় ।

(৩)—এই কুটৰ নাম 'ছেদ' বা 'ডাঁড়ি' । সম্পূৰ্ণ বাক্যৰ পিচত এই চিনৰ ব্যৱহাৰ কৰা যায় । যেনে :—মই কালি আহিছোঁ । কিন্তু পছত শেহ শব্দৰ পিচত এই কুট ছাঁবকৈ দিয়ায় । যেনে :—

অহে মোৰ প্ৰিয় লৰা উপদেশ দৰা ।

কাগ-ননো-বাক্যে তুমি বিদ্যা শিক্ষা কৰা ॥

(?)—এই কুটব নাম ‘প্ৰশ্ন বোধক’ চিহ্ন । কোনো কথা জানিবলৈ সুধিলে তাৰ পিচত এই চিন ব্যৱহৃত হয় । যেনে :—তুমি কেতিয়া আহিলা ? মই কেনেকৈ যাওঁ ? ইত্যাদি ।

(!)—এই কুটব নাম ‘ভাৱবোধক’ চিহ্ন । মনৰ হৃৎক, খেদ, বিষয় আদি ভাব প্ৰকাশ কৰাত নাইবা সন্দোৰ্ধন কৰা কথাৰ শেষত এই চিন দিয়া যায় । যেনে :—বাম বাম ! ইয়াত থাকিবই নোৱাৰি ! তই ইমান ছষ্ট ! হেৰা বোপাটি ! ইত্যাদি ।

(')—এই কুটব নাম উৰ্দ্ধযতি বা ‘উৰ্দ্ধকমা’ । শব্দৰ কোনো আধৰ লুকাই থাকিলে এই চিনৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয় । যেনে :—বা’ মাৰলি (বায়ু মাৰলি) ; ইত্যাদি ।

(‘ ’)—এই কুটব নাম ‘উদ্ধাৰ’ চিহ্ন । নিজে লিখা কথাৰ কোনো এটা পদ বা ভাগ বিশেষকৈ বুজাবৰ কাৰণে এই চিনৰ ব্যৱহাৰ কৰা যায় । যেনে :—‘মাত্ৰ’ কথা কেতিয়াবা ২ ক্ৰিয়া বিশেষণ হয় ।

(“ ”)—এই কুটব নাম ‘প্ৰক্ষেপ-চিহ্ন’ বা ‘কোটেচন’ । নিজে কোৱা কথাৰ ভিতৰত অন্যৰ কথা বা একো ডাকৰ কথা উক্তি কৰাত এই চিন দিয়া যায় । যেনে :—বামে কৈছিল, “পিতাৰ আদেশ পালন কৰিব লৈছে আমি বনবাস খাটিছোঁ ।”

[()]—এই কুটব নাম ‘বেষ্টন বেধা’ । বাক্যৰ কোনো পদৰ বিষয়ে বিশেষকৈ দেখুৱাবৰ আৱশ্যক হলে তাক এই চিনৰ মাগত লিখা যায় । যেনে :—তেওঁ বাদাগমীলৈ (কাশীলৈ) যাব, তিনি জনে (বাম, হৰি আৰু গোপলে) ভাত খাবলৈ আহিব ।

(—)—এই কুটব নাম ‘একশেষ’ চিহ্ন । এক জাতীয় দুটা পদ লগ

লগাই নিদিখি দিহঁতৰ মাজত বা এটা পদৰ এডোখৰ এশাবীত আৰু
অন্য ডোখৰ তলৰ শাবীত লিখিব লগিলে প্ৰথম ডোখৰৰ পাচত এই চিন
দিয়া যায় । যেনে :—পিতা-মাতা, ভাই-ভনী ; কৰিবলৈ বা বা ।

(>)—এই চিনৰ নাম 'বেহু বেখা' । বাঁও ফালে লিখা ভালেমান
কথাৰ বাবে সোঁ ফালে লিখা অলপ কথাই খটা বা সোঁ ফালে লিখা
ভালেমান কথাৰ বাবে বাঁও ফালে লিখা অলপ কথাই খটা বুজাবলৈ এই
চিন দিয়া যায় । যেনে :—

বায়, হৰি, গোপাল ।	}	মোকাম গুৱাহাটী । বিষয়	{	সাহিত্য, পাটীগণিত, ভূগোল ।
--------------------------	---	------------------------	---	----------------------------------

(—)—এই কুটৰ নাম 'অনুলি চিহ্ন' । বাক্যত কাৰো নাম
আদি প্ৰকাশ কৰিবলৈ ইচ্ছা নহলে তাত এই চিন ব্যৱহাৰ কৰে ।
যেনে :—শ্ৰীযুক্ত ——— যোৱাৰে পৰা মোৰ জ্বৰ হৈছে ।

(* * *)—এই কুটৰ নাম 'লোপ চিহ্ন' । বচনাৰ মাজত কোনো
খণ্ড এৰি দিলে তাত এই চিন দিয়ে । যেনে :—বামে সূত্ৰীৰ লগত
* * * বজা পাতিছিল । ইয়াত 'লগত' পদৰ পাচত বন্ধকৰি আৰু
বালিক বধি, শেহত সূত্ৰীৰক আদি কথা এৰি দিয়া হৈছে ।

৭। বাক্য-বিন্যাস-প্ৰকৰণ ।

১। দুই বা তাতকৈ অধিক পদ একে লগে থাকি সম্পূৰ্ণৰূপে
কোনো অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিলে তাক বাক্য বোলে । যেনে :—বাম বনলৈ
গৈছিল ।

২। বাক্যৰ এক অংশ।' সম্পূৰ্ণ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰা
কিছুমান পদক খণ্ড বাক্য বোলে । যেনে :—বাম ঘৰলৈ আহি ।

ইয়াত 'বাম ঘবলৈ আহি' কি কবিলে একো নিশ্চয় নহল। এতাকে ই খণ্ড বাক্য।

৩। বাক্যৰ পোন প্ৰথমে সংবাদন পদ বহুৱাব লাগে। যেনে :—
হেপা হোপাটি! তুমি দেখোন অতি বহুত দিন আগৰ কালে আহি
নাই।

৪। বাক্যৰ আদিতে কৰ্ত্তাপদ আৰু সম শ্ৰেণীত ক্ৰিয়াপদ বহে।
যেনে :—তেওঁ ভাত খাই উঠিছে। কোনো কোনো ঠাইত এই নিয়ম
নাথটেও। যেনে : মোৰ কিতাপখনো তেওঁ লৈছিল।

৫। ক্ৰিয়াৰ আগত কৰ্মপদ বহুৱাব লাগে। যেনে :—তেওঁ ভাত
খালে। ক্ৰিয়া দ্বিকৰ্মক হলে ক্ৰিয়াৰ আগত মুখ্য কৰ্ম আৰু মুখ্য কৰ্মৰ
আগত গৌণ-কৰ্ম থাকে। যেনে :—অধ্যাপকে ছাত্ৰক পাঠ বুজাইছে।

৬। কৰণকাৰক থাকিলে তাক কৰ্মৰ আগত বহুৱাব লাগে ;
যেনে :—চিকাৰীয়ে জালেৰে পহ ধৰিছিল।

৭। সম্প্ৰদানকাৰক কৰ্ত্তাৰ পাচত আৰু কৰ্মৰ আগত থাকে।
যেনে :—ঘহুনাথে ঘৰলৈ ধন পঠালে।

৮। অপাদান আৰু অধিকৰণকাৰক কৰ্ত্তাপদৰ আগত আৰু
কেন্দ্ৰিয় বা পাচতো থাকে। যেনে :—নৈৰপৰা পানী আনা, কলহত
পানী নাই, বাম ঘৰৰ পৰা ওলুইছে, কালি তুমি ঘৰত নাছিল।

৯। সম্বন্ধীয় পদৰ আগত সম্বন্ধকাৰক বহে। যেনে :—বজাৰ ঘৰ,
গছৰ পাত।

১০। প্ৰথম, দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় পুৰুষৰ তিনিটা কৰ্ত্তাই একে
ক্ৰিয়া কৰা অৰ্থ হলে আদিতে তৃতীয়, তাৰ পিচত দ্বিতীয় আৰু তাৰ
পিচত প্ৰথম পুৰুষৰ কৰ্ত্তাপদ বহে আৰু ক্ৰিয়াটো প্ৰথম পুৰুষৰ
তয়। যেনে :—সি, তুমি আৰু মই আহিছিলোঁ।

(১) প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় পুৰুষৰ দুটা কৰ্ত্তাই একে ক্ৰিয়া কৰা অৰ্থ হলে আদিতে দ্বিতীয় পুৰুষৰ কৰ্ত্তা আৰু ক্ৰিয়াটো প্ৰথম পুৰুষৰ, আৰু দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় পুৰুষৰ দুটা কৰ্ত্তাই একে ক্ৰিয়া কৰা অৰ্থ হলে আদিতে তৃতীয় পুৰুষৰ কৰ্ত্তা আৰু ক্ৰিয়াটো দ্বিতীয় পুৰুষৰ হয়।
যেনে :—তুমি আৰু মই যাম, বাম আৰু তুমি আহিব।

১১। যোৰ বাক্যৰ আদিবটোত ‘যি’ শব্দৰ কোনো এটা পদ থাকিলে পিচবটোত ‘সি’ বা ‘তেওঁ’ শব্দৰ পদ এটা ব্যৱহাৰ কৰা যায়।
যেনে :—যাকে দেখিছিলোঁ। তাকে স্মৰিছিলোঁ, যাৰ ঘৰত বহিছিল ভেঁৰ নাম গোপাল।

১২। যোৰ বাক্যৰ আদিবটোত যেনে বিশেষণ সৰ্বনাম থাকিলে দ্বিতীয়টোত তেনে বিশেষণ সৰ্বনাম ব্যৱহাৰ কৰা যায়। যেনে :—
যেনে কুকুৰ তেনে টান্ধোন। পিচৰ বাক্যটোত কদাচিত সি ব্যক্তিবোধক সৰ্বনামৰ কৰ্ম্মকাৰক এটা বহে। যেনে :—তোমাৰ চিঠি পাই মই যেনে সুখ পালোঁ। কথাবে তাক প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰোঁ।

১৩। যোৰ বাক্যত আদিবটোত বিমান কথা থাকিলে পিচবটোত সিমান কথা ব্যৱহাৰ কৰে। যেনে :—বিমান লাগে সিমান লব পাৰা।

১৪। যোৰ বাক্যত আদিবটোত ‘যদি’ কথা থাকিলে পিচবটোত তেন্তে কথা ব্যৱহাৰ কৰে। যেনে :—যদি তুমি আহিলাহেঁতেন তেন্তে মই গলোঁহেঁতেন। কদাচিত তেন্তে কথাৰ ব্যৱহাৰ ন কৰে। যেনে :—
সকলোঁ মানুহ যদি সমানে ধনী হলাহেঁতেন কোনে কাৰ আশা ৰাখিলে—
হেঁতেন ?

১৫। এটা বাক্যত দুটা ‘ন’ থাকিলে ‘ন’ নথকাৰ দৰে অৰ্থ হয়।
যেনে :—তুমি নাহিলে নহয় অৰ্থাৎ তুমি আহিব লাগে।

১৬। বাক্য দুবিধ গল্প আৰু পদ্য। ছন্দ থকা বাক্যক গল্প আৰু ছন্দ ন থকা বাক্যক গল্প বোলে। যেনে :—

(১) গদ্য :—হেবা, মোৰ মৰমৰ লৰা হত ! তোমালোকে বিটো কান এৰাবত কৰিব নোৱাৰা পুনঃ পুনঃ বৰ কৰিলে শেহত নিশ্চয় তাত কৃতকাৰ্য্য হবা।

(২) পদ্য :—পুনৰ ২ চেষ্টা দৰাত সলনি।

বতনে পালিবা সদা মনে সাৰ মানি ॥

প্ৰথম বাৰত বিটো নাধিব নোৱাৰা।

পুনৰাৱ চেষ্টা কৰা নিৰাশ নহবা ॥

১৭। গদ্য বাক্যত উক্ত নিয়ম মতে পদ বোৰ বহে : কিন্তু পদ্য বাক্যত ছন্দ মিলাবৰ নিমিত্তে পদ বিনাকৰ ঠাই প্ৰায়ে লবে, অনেক সময়ত কবকৰ চিন, আৱশ্যকীয় পদ আদি লুকাই থাকে, আৰু মাত্ৰৰ ঠেলাও লব হয় (১)।

(১) বাক্যৰ লক্ষণা থাকে। বাক্যত পদা শব্দবোৰ পোন অৰ্গ প্ৰকাশ নহৈ বেলেগ ভাৱ বুজোৱাক বা মনৰ : প্ৰেৰণকে অকৃতি থকা আৰু জীয়া জন্তুৰ দৰে বাক্য কৰাক লক্ষণ বোলে। অসমীয়া ভাষাত ঘাইকৈ সাত প্ৰকাৰ লক্ষণাৰ চানিত দেখা যায়। যেনে :— উপলক্ষণা, তটাহলক্ষণা, ঔপচাৰিকলক্ষণা, বিপৰীতলক্ষণা, স্বৰূপলক্ষণা, প্ৰশ্নলক্ষণা আৰু অত্যাশ্ৰিতলক্ষণা।

বিবোৰ পদৰ কেইটামান নিয়মিত আখৰেৰে সম্বন্ধ থাকে, আৰু যাক শুনিলে কাণত ভাল লাগে অক নমন্ত ছপ্তি ওপজে তাক ছন্দ বোলে। অতি পুৰণি কালৰ পৰা অসমীয়া ভাষাত পদ, ছন্দৰী, ছবি, লেছাৰী, বুনা, যুয়ুৰী আৰু কুসুমমালা ছন্দৰ ব্যৱহাৰ আছে। এইবোৰ ছন্দত বাজে আজি কালি অমিত্ৰাঙ্গৰ, পৰ্যায়দম আদি অভিনয় ছন্দ বহুত ওলাইছে।

বেলেগ বেলেগ ভাৱৰ কবিতা পঢ়িলে মনত যি বেলেগ বেলেগ ভাৱৰ উদয় হয়, তাক কবিতাৰ বস বোলে। কবিতাৰ বস মুঠতে ন বিধ। যেনে :— শৃংখৰ, বীৰ, কৰণ, অদ্ভুত, হাস্য, ভয়ানক, বিভৎস, বৌদ্ধ আৰু শাস্তা

৮। বৰ্ণবিজ্ঞান প্ৰকৰণ ।

(১) আধব ।

১। যিবিলাক চিনেৰে ভাষা লিখা যায়, তাক আধব, অক্ষৰ বা বৰ্ণ বোলে ।

২। অসমীয়া ভাষাত পঞ্চাশটা আধব আছে । যেনে :—অ আ—
ও ঔ, ক খ—হ ঙ ২ : । সমুদায় আধবক বৰ্ণমালা বোলে ।

৩। আধব বোৰ দুভাগ :—স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন ।

(২) স্বৰবৰ্ণ ।

৪। আন বৰ্ণৰ সহায় নোলোৱাকৈ যি বোৰ আধব নিজে উচ্চাৰিত হয়, তাক স্বৰবৰ্ণ বোলে (১) । ‘অ আ ই ঈ উ ঊ ঋ ঌ ২ : এ ঐ ও ঔ’ এই চৈধ্যটা স্বৰবৰ্ণ ।

৫। উচ্চাৰণ অনুসাৰে স্বৰবৰ্ণ বিলাকক দুভাগ কৰা যায় :—হ্রস্ব আৰু দীৰ্ঘ ।

১। ‘অ’ ব পৰা ‘ঋ’ লৈকে আধব বোৰৰ একে বিধৰ দুটা আধবক সমান বৰ্ণ বা স্বৰ্ণ বোলে । যেনে :—অ আ, অ অ, আ অ, তা আ, ই ই, ই ঈ, ঈ ই, ঈ ঈ, উ ঊ ; ইত্যাদি ।

২। ‘অ আ’ ক অবৰ্ণ, ‘ই ঈ’ ক ইবৰ্ণ, ‘উ ঊ’ ক উবৰ্ণ, আৰু ‘ঋ ঌ’ ক ঋবৰ্ণ বোলে ।

৩। ‘ই ঈ’ ব ঠাইত ‘এ,’ ‘উ ঊ’ ব ঠাইত ‘ও,’ আৰু ‘ঋ ঌ’ ব ঠাইত ‘অব্’ হোৱাকৈ গুণ বোলে ।

৪। ‘অ আ’ ব ঠাইত ‘আ,’ ‘ই ঈ’ ব ঠাইত ‘ঐ,’ ‘উ ঊ ও’ ব ঠাইত ‘ঔ,’ আৰু ‘ঋ’ ব ঠাইত ‘অব্’ হোৱাকৈ বৃদ্ধি বোলে ।

(১) ‘অ, ই, উ, ঋ, ৯’ এই পাঁচোটা স্বর উচ্চারণ করিতে অন্তর্য সময় লাগে দেখি ইহঁতক হ্রস্ব স্বর বোলে ।

(২) ‘আ ঈ উ ঋ ৯ এ ঐ ও ঔ’ এই নটা স্বর উচ্চারণ করিতে বেচি সময় লাগে দেখি ইহঁতক দীর্ঘ স্বর বোলে ।

৬। ‘অ ই উ ঋ ৯ এ ঐ ও ঔ’ এই নটা স্বর দুইবৈ পৰা মাতোঁতে, গীত পাওঁতে বা কান্দোঁতে বর দীর্ঘলৈক উচ্চারণ করিব লাগে দেখি তেতিয়া ইহঁতক প্লুত স্বর বোলা যায় ।

৭। হ্রস্ব স্বর উচ্চারণত যিমান সময় লাগে ব্যঞ্জন বর্ণত তার আধা, দীর্ঘ স্বরত দুগুণ, আক প্লুত স্বরত তিনি গুণ সময় লাগে ।

(৩) ব্যঞ্জন বর্ণ ।

৮। যিবিলাক আখর স্বরর সহায় মলনে উচ্চারণ করিব নোঁহাবি তাক ব্যঞ্জন বর্ণ বোলে । ‘ক খ গ ঘ ঙ চ ছ জ ঝ ঞ ট ঠ ড ঢ ণ ত থ দ ধ ন প ফ ব ভ ম ব ব ল ল শ শ ব হ ফ ং ঃ’ এই ছয়ত্রিশটা ব্যঞ্জন বর্ণ ।

৯। ব্যঞ্জন বর্ণ বিলাকর তিনিটা ভাগ আছে । যেনে :—বর্গ্য বা স্পর্শ বর্ণ, অন্তঃস্থ বর্ণ, আক উন্ন বর্ণ ।

(১) ‘ক’ ব পৰা ‘ন’-লৈকে এই পঁচিশটা স্বরক বর্গ্য বা স্পর্শ বর্ণ বোলে । স্পর্শ বর্ণ বিলাক আকৌ পাঁচ ভাগে বিভক্ত আক তার প্রতি ভাগক এক এক বর্ণ বোলে । যেনে :—

ক খ গ ঘ ঙ—এই পাঁচোটা	ক বর্ণ
চ ছ জ ঝ ঞ—”	চ বর্ণ
ট ঠ ড ঢ ণ—”	ট বর্ণ
ত থ দ ধ ন—”	ত বর্ণ
প ফ ব ভ ম—”	প বর্ণ

(২) প্ৰতি বৰ্ণৰ প্ৰথম, তৃতীয়, আৰু পঞ্চম বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ কোমল দেখি ইহঁতক অল্পপ্ৰাণ, আৰু দ্বিতীয় আৰু চতুৰ্থ বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ কঠিন দেখি ইহঁতক মহাপ্ৰাণ বৰ্ণ বোলে ।

(২) ‘য ব ল ব, এই চাৰিটা আখৰ স্পৰ্শ আৰু উন্ন বৰ্ণৰ মাজত আছে বুলি ইহঁতক অন্তঃস্থ বৰ্ণ বোলে ।

(৩) ‘শ ব স হ’ এই চাৰিটা আখৰ উচ্চাৰণ কৰোঁতে মুখৰ বায়ু অলপ তপত হয় বুলি ইহঁতক উন্ন বৰ্ণ বোলে ।

(৪) উপবৰ্ণ ।

১০। ওপৰত কোৱা স্বৰ আৰু বাৰ্জন বৰ্ণত বাজে আৰু কেইটা-মান আখৰ আছে ; সিহঁতক উপবৰ্ণ বুলিব পাৰি । কাৰণ সিহঁত নিজে কোনো আখৰ নহয়, অন্য আখৰৰ কপান্তৰ মাত্ৰ :—

(৫) উচ্চাৰণ ঠাই অনুসাৰে আখৰ বোৰৰ বেলেগ বেলেগ নাম ।

১। ‘অ (১) আ হ ক খ গ ঘ ঙ’ (২) এই কেইটা আখৰ বৰ্ণৰ পৰা উচ্চাৰণ হয় দেখি ইহঁতক কণ্ঠ্য বৰ্ণ বোলে ।

২। ‘ই ঈ চ ছ জ ঝ ঞ (৩) য শ’ এই কেইটা আখৰ ভাৰুৰ পৰা উচ্চাৰণ হয় দেখি ইহঁতক ভাৰু্য বৰ্ণ বোলে ।

৩। ‘ঋ ঌ ট ঠ ড ঢ ণ ব ব’ এই কেইটা আখৰ মূৰৰ পৰা উচ্চাৰণ হয় দেখি ইহঁতক মূৰ্দ্ধণ্য বৰ্ণ বোলে ।

(১) ‘অ’ কেতিয়াবা মূৰৰ পৰাও উচ্চাৰণ হয় ; যেনে :—ম’ৰা চৰাই ।

(২) ‘ঙ’ উকাৰ বা ওকাৰৰ পাচত থাকিলে ‘ব’ ব দৰে উচ্চাৰণ হয় । যেনে :—কোঙৰ, কুঙবী ।

(৩) ‘ঞ’ কোনো কথাৰ মাজত অকলে থাকিলে একেলগে মতা ‘ইয়’ৰ দৰে উচ্চাৰণ হয় । যেনে :—ভূঞা (ভূইয়া) ।

যেনে—ড়, ঢ, ঘ, () হলন্ত চিন, * চন্দ্রবিন্দু, আক ৩ ঐশ্বর চিন।

(১) ‘ড়’ ড আখর কপান্তর। ‘ড’ কথার শেহত থাকিলে প্রায় কঠিন ‘ব’-ব নিচিনাকৈ উচ্চারণ করিব লাগে আক এই মাত বুজিব কারণ তনত এটা ফুট দিয়া যায়।

যেনে :—গড়।

(২) ‘ঢ’ ঢ আখর কপান্তর মাত্র। কথার মাজত বা শেহত ‘ঢ’ থাকিলে তাক ‘ই’ব নিচিনাকৈ মাতিব লাগে আক এই মাত বুজিব কারণ তনত এটা ফুট দিয়া যায়।

যেনে :—বুঢ়া, বাঢ়ী।

৪। ‘৯ ৩ ত গ দ দ ন ল স’ এই কেইটা আখর দাঁতর পরা উচ্চারণ হয় দেখি ইহঁতক দন্ত্যবর্ণ বোলে।

৫। ‘উ ঊ প ফ ব ভ ম’ এই কেইটা আখর ঠাঁঠর পরা উচ্চারণ হয় দেখি ইহঁতক ওষ্ঠ্যবর্ণ বোলে।

৬। ‘এ ঐ’ এই দুই আখর উচ্চারণ ঠাই দন্ত আক তালু দেখি ইহঁত দুটাক কণ্ঠ্য তালব্য বর্ণ বোলে।

৭। ‘ও ঔ’ এই দুই আখর উচ্চারণ ঠাই কণ্ঠ আক ওষ্ঠ দেখি ইহঁত দুটাক কণ্ঠ্যোষ্ঠ্যবর্ণ বোলে।

৮। অন্তঃস্থ ‘ব’ ব উচ্চারণ ঠাই দন্ত আক ওষ্ঠ দেখি ইহঁতক দন্ত্যোষ্ঠ্যবর্ণ বোলে।

৯। ‘ং ঙ ঞ ণ ন য’ এই কেইটা আখর নাকেরে উচ্চারণ হয় বুনি ইহঁতক অন্তঃনাসিকবর্ণও বোলে।

১০। বিসর্গর উচ্চারণর বেলেগ ঠাই নাই। যি স্বর পাচত বিসর্গ থাকে, সেই স্বর উচ্চারণ ঠাইয়ে বিসর্গর উচ্চারণ ঠাই।

৩। ‘ঋ’ আখৰৰ কপান্তৰ মাত্ৰ। কথাৰ মাজত বা প্ৰেৰিত বা অকলে থাকিলে একে লগে চুটিকৈ যত। ‘ই ঐ’ ব দৰে মাতিব লাগে আৰু এই মাত্ৰ বুজিবৰ কাৰণ তলত এটা ছুট দিয়া যায়। যেনে : দনা, নাৱক ইত্যাদি।

৪। () এই চিনক ইলন্ত বা ব্যঞ্জন চিন বোলে। এই চিন আখৰৰ তলত থাকিলে তাত স্বৰ আখৰ লগ নথকা বুজায়। যেনে :—
কোন্, কাক্ : ইত্যাদি।

৫। ‘’ এই চিনক চন্দ্ৰবিন্দু বা অণুনাটিক চিন বোলে। এই চিন ‘ং ঙ ঞ ণ ন ম’ এই কেইটা আখৰৰ কপান্তৰ। বি আখৰৰ ওপৰত এই চিন দিয়া যায়, সি তাক নাকেৰে উচ্চাৰণ কৰায়। যেনে :—পাঁচ, বাঁহ ; ইত্যাদি।

৬। ‘৳’ এই চিনক ঈশ্বৰ চিন বোলে। এই চিন পৰমেশ্বৰ দেৱতা, তীৰ্থ, গুৰুজন আৰু মৰা মানুহৰ নামৰ আগত ব্যৱহাৰ কৰা যায়। যেনে :—৳শ্ৰীশ্ৰীগুৰুগা, ৳কাশীধাম, ৳হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা ; ইত্যাদি (১)।

(৩) ব্যঞ্জনত স্বৰযোগ।

১১। আগত বা পাঁচত স্বৰ নথকা ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ নহয়, এই ফেৰি আদিবৰ অকাৰ যোগ দি ব্যঞ্জন বৰ্ণবোৰক মতা যায়। যেনে :—
ক্ + থ = কথ, খ্ + অ = খা, গ্ + অ = গা ; ইত্যাদি (২)।

(১) ক্, ঙ আৰু : কোনো স্বতন্ত্ৰ আখৰ নহয়। ক আৰু ঙ লগলাগি ক্ ঙ হয়, আৰু ঙ—‘ন্’ আৰু ‘ম্’ ব, আৰু :—‘ব্’ আৰু ‘স্’ ব কপান্তৰ মাথোন। আগৰ পৰা চলি আহিছে বুলি সিহঁতক বৰ্ণমালাৰ লগত লিখা হৈছে।

(২) ‘ত’ আখৰত ব্যঞ্জন চিন দিলে (২) এনে আকৃতি লয় ; কিন্তু ঠাই বিশেষে ইয়ো এটা স্বতন্ত্ৰ উপবৰ্ণ বুলি বোধ হয়।

১২। স্বৰবৰ্গে ব্যঞ্জন বৰ্গেৰে যুক্ত হলে অন্য আকাৰ লয়; কিন্তু অকাৰ যুক্ত হলে তাৰ একো চিনেই নেথাকে। যেনে :—

ক্ + অ = ক	ক্ + ঞ = ক্ৰ (১)
ক্ + আ = কা	ক্ + এ = কে
ক্ + ই = কি	ক্ + ঐ = কৈ
ক্ + ঈ = কী	ক্ + ও = কো
ক্ + উ = কু	ক্ + ঔ = কৌ
ক্ + ঊ = কূ।	

১৩। ‘উ’ আৰু ‘ঋ’ কোনো কোনো ব্যঞ্জন বৰ্গেৰে সৈতে যুক্ত হলে এই আকৃতিবোৰ লবচৰ হয়। যেনে :—

গ্ + উ = গু, ব্ + উ = বু, শ্ + উ = শু, হ্ + উ = হু, ঙ্ + ঋ = ঙ্ৰ।

(৭) সংযোগী আধৰ।

১৪। দুই বা তাতকৈ অধিক ব্যঞ্জন বৰ্গৰ যাজত কোনো স্বৰ লেখা কিলে, সেই ব্যঞ্জন বৰ্গ বোৰ ইটোৱে সিটোৱে লগ লাগে, ইয়াকে সংযোগী আধৰ বা যুক্তাকৰ বোলে। সংযোগী আধৰ আগৰ বৰ্ণ ওপৰত আৰু পাচৰ বৰ্ণ তলত বহে। যেনে :—স্ + ক = স্ক, গ্ + ট = গ্ৰ্ট, য্ + ভ = ভ্য; ইত্যাদি।

১৫। কিছুমান ব্যঞ্জন বৰ্গ কোনো কোনো ব্যঞ্জনবৰ্গৰ লগত যুক্ত হলে তাৰ আকৃতি অন্যপ লব-চৰ হয়। যেনে :—

ক্ + ব = ক্ৰ,	স্ + থ = স্খ,	গ্ + ব = গ্ৰ,	ন্ + ব = ন্ৰ,
ত্ + ব = ত্ৰ,	য্ + থ = য্খ,	ক্ + ত = ক্ত,	জ্ + ঞ = জ্ঞ,

(১৬। ‘জ্ঞ’ আৰু ‘জ্ৰ’ অসমীয়া ভাষাত এই তিনিটা আধৰৰ একো সন্ধান নাই।

ট্ + ট = ট্, ব্ + থ = ক্, ঙ্ + গ = ঙ্, ন্ + ত্ + উ = ত্, ত্ + থ = থ্, হ্ + ম = ক্, হ্ + ন = ক্, দ্ + ব্ + উ = ক্, ন্ + থ = ক্, ক্ + ব = ক্, দ্ + থ = ক্, দ্ + ব্ + উ = ক্, শ্ + ব্ + উ = শ্, স্ + ত্ + উ = স্, ত্ + ব্ + উ = ক্, শ্ + শ্ + উ = শ্, ত্ + ত্ + ব = ক্, ইত্যাদি ।

১৬। ব্যঞ্জন বর্ণৰ লগত—য, ব, ল, র, ন, ণ, আৰু য যোগ হলে ভেতিয়া তাক ফলা বোলে। যেনে :—য ফলা, ব ফলা, ইত্যাদি।

(১) 'হ' ব লগত 'য' যোগ কৰিলে 'হ'ৰ উচ্চাৰণ 'জ'ৰ দৰে হয়। যেনে :—সহ (স্ + জ্ + য = সজ্য) ইত্যাদি।

(২) 'ৰ' কোনো ব্যঞ্জন বর্ণৰ পাচত যোগ কৰিলে সেই আধবটো হুটাৰ দৰে উচ্চাৰিত হয়। যেনে :—অঘৰ (অঘৰ) ইত্যাদি।

(৩) কোনো ব্যঞ্জন বর্ণৰ পাচত 'ম' যোগ কৰিলে সেই আধবত 'ব' দি (্) চন্দ্রবিন্দু থকাৰ দৰে উচ্চাৰিত হয়। যেনে :—ভীম (ভীম্) ইত্যাদি।

১৭। শ, ষ, বা স কোনো ব্যঞ্জন বর্ণৰ আগত থাকি তাৰে সৈতে যুক্ত হলে কোমল 'ছ' ব নিচিনাকৈ উচ্চাৰণ কৰিব লাগে। যেনে—আশ্রয় (আছয়), বষ্ঠ (বছ) ইত্যাদি।

(ক) স, 'ৎ'ৰ পাচত থাকিলে 'ছ'ৰ দৰে উচ্চাৰিত হয়। যেনে :—উৎসাহ (উৎছাহ), উৎসব (উৎছব), ইত্যাদি।

১৮। চ, ছ, জ, ঝ, ইহঁতৰ কোনোটোৰ আগত ঞ থাকি যুক্ত হলে 'ণ' ব নিচিনা উচ্চাৰণ হয়। যেনে :—পঞ্জাৰ (পণ্জাব) ইত্যাদি।

১৯। 'ব' কোনো ব্যঞ্জনবর্ণৰ আগত থাকি যুক্ত হলে (্) এনে-কুণ্ণ আকৃতি লয়। এই চিনক বেফ বুলি মাতে। বেফ যুক্ত হলে চ ছ জ ত দ ধ ব ভ ম আৰু য এই কেইটা আধব প্ৰায় ঠাইতে দ্বিধ

হয় আৰু ছ, ধ আৰু ভ এই তিনিটা আধৰ দ্বিত্ব হলে আগৰ দ্বিতীয় বৰ্ণ প্ৰথম আৰু চতুৰ্থ বৰ্ণ তৃতীয় হয়। যেনে অৰ্জুন, মূৰ্ছা, কাৰ্যা, ধৰ্ম ইত্যাদি।

২০। বঙ্গালি, হিন্দি আদি অৰ্থাৎ সংস্কৃত মূলক ভাষাৰ পৰা বি-বোৰ শব্দ অসমীয়া ভাষালৈ আহিছে সেই বোৰ শব্দত যদি শ, ব, বা স থাকে তেতিয়া সেই বোৰ শব্দ লিখোঁতে অসমীয়া উচ্চাৰণৰ ফালে নেচাই আৰু সিহঁতৰ মূলনি চ বা ছ ব্যৱহাৰ নকৰি মূল আধৰকে লিখিব লাগে; কিন্তু যি বোৰ শব্দ ইংৰাজী, ফাৰ্চী, আহম আদি বিজাতীয় ভাষাৰ পৰা আহিছে, সেই বোৰ উচ্চাৰণৰ ফালে চাই লিখিব লাগে। যেনে :— চাহাব, আৰ্চি (ফাৰ্চী); ইত্যাদি।

(৮) গত্ব বিধি।

২১। ঞ, ব বা য-ৰ পাচত থকা দন্ত্য 'ন'ৰ ঠাইত মুৰ্দ্ধন্ত 'ণ' হয়। যেনে :—ঞণ, কৰ্ণ, তুফা; ইত্যাদি।

২২। ঞ, ব বা য আৰু ন-ৰ মাজত, স্বৰবৰ্ণ, ক বৰ্ণ, প বৰ্ণ, য ৰ হ বা অন্ব্যস্বৰ থাকিলেও দন্ত্য 'ন' মুৰ্দ্ধন্ত 'ণ' হয়। যেনে :—কাৰণ, অৰ্পণ, কপণ, বৃংহণ; ইত্যাদি।

২৩। ট বৰ্ণৰ কোনো আধৰে সৈতে যুক্ত হলে দন্ত্য 'ন' মুৰ্দ্ধন্ত 'ণ' হয়। যেনে :—কণ্টক, পিণ্ড; ইত্যাদি।

২৪। ওপৰত দিয়া গত্ব-বিধিৰ নিয়মবোৰ খাটিলেও দ্বীনিজ বুজোৱা দন্ত্য 'নী' মুৰ্দ্ধন্ত 'ণী' ন হয়। যেনে :—কুমাৰনী, কমাৰনী; ইত্যাদি।

২৫। কেত বিলাক শব্দত স্বভাৱতে মুৰ্দ্ধন্ত 'ণ' ৰ ব্যৱহাৰ কৰা যায়। যেনে :—আপণ, কল্যাণ, কাণ, গণ, বীণা, কোণ।

কঙ্কণ কিঙ্কিণী বাণ পণ পুণ্য লোণ ॥
 নিপুণ বিপণি সোণ অণু গুণ ঘনী ।
 গণনা গণিত তুণ বেণু যুণ কণী ॥
 কণিকা কণাদ মণি শণ ঘোণ বাণি ।
 বণিক কণিষ স্থাণু শাণ কিণ পাণি ॥ ইত্যাদি

৭ত্ব বিধিৰ কেইটামান বিশেষ নিয়ম ।

১। আদি পদত ঞ, ব বা ষ আৰু পৰ পদত দন্ত্য 'ন' থাকিলে দন্ত্য 'ন' মূৰ্দ্ধন্ত্য 'ণ' নহয়। যেনে :—হুৰ্ণাম, হৰিণাম ; ইত্যাদি।

২। ঞ, ব বা ষ পাচত থাকিলেও ত বৰ্ণযুক্ত দন্ত্য 'ন' মূৰ্দ্ধন্ত্য 'ণ' নহয়। যেনে :—এহু, বহু ; ইত্যাদি।

৩। পূৰ্জ, পৰ, অপৰ আদি শব্দৰ পিচত থকা অহু শব্দৰ দন্ত্য 'ন' মূৰ্দ্ধন্ত্য 'ণ' হয়। যেনে :—পূৰ্জাহু, অপবাহু ; ইত্যাদি।

৪। পৰ, পাব, উত্তৰ, চান্দ্র আৰু নাৰ শব্দৰ পিচত থকা অয়ন শব্দৰ দন্ত্য 'ন' মূৰ্দ্ধন্ত্য 'ণ' হয়। যেনে :—পৰায়ণ, চান্দ্রায়ণ, নাৰায়ণ ; ইত্যাদি।

৫। প্র, পৰা, পৰি নিৰ্ এই কেইটা উপসৰ্গৰ পিচত থকা নম্, নশ্, নহ্, নদ, নী, হুদ, অন, হন্ এইবোৰ ধাতুৰ দন্ত্য 'ন' মূৰ্দ্ধন্ত্য 'ণ' হয়। যেনে :—পৰিণাম, প্রণাম, প্রণয়, নির্দ, প্রাণ, পৰিণয় প্রহৰণ ; ইত্যাদি।

৬। ধাতুৰ আগত প্র, পৰা, পৰি, নিৰ্-উপসৰ্গ থাকিলে কৃৎ প্রত্যয়ৰ দন্ত্য 'ন' মূৰ্দ্ধন্ত্য 'ণ' হয়। যেনে :—প্রমাণ, পৰিণাম, নির্মাণ ; ইত্যাদি।

(২) যত্ন-বিধি।

২৬। অ আ ভিন্ন স্বৰ, ক বা ব-ৰ পাচত থকা দন্ত্য 'স' মুৰ্দ্ধন্য 'ষ' হয়। যেনে :—শ্ৰীচৰণেষু, হুৰুৰ ; ইত্যাদি (১)।

২৭। সাৎ প্ৰত্যয়ৰ দন্ত্য 'স' মুৰ্দ্ধন্য 'ষ' নহয়। যেনে :—অগ্নিসাৎ ; ইত্যাদি।

২৮। কেতবিলাক শব্দত স্বভাৱতে মুৰ্দ্ধন্য 'ষ' ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে :—

কুবক পুকষ ভাৰা বাপ্প ঘোৰা বৰ্ষ।

আবাঢ় পাৰঙ উয়া পুষ্প ঈৰ্ষা হৰ্ষ ॥

পাৰাণ ভীষণ বিষ মেঘ বুঘ দোণ।

বিষয় পোষণ তুষ ঘেষ ভীষ ৰোয ॥ ইত্যাদি।

যত্ন বিধিৰ কেইটামান বিশেষ নিয়ম।

১। ইকাৰান্ত আৰু উকাৰান্ত উপসৰ্গৰ পাচত থকা সদ, স্থা, নজ, সিচ্, সিধ, স্থ, স্ত, স্তস্ত, সেনি, সো ধাতুৰ দন্ত্য 'স' মুৰ্দ্ধন্য 'ষ' হয় যেনে :—অধিষ্ঠান, অনুষ্ঠিত, নিষেধ, বিবাদ, অভিষেক, অনুযজ ; ইত্যাদি।

২। শাস্ ধাতুৰ দন্ত্য 'স' আৰু বস্ ধাতুৰ ঠাইত উস্ হলে তাত দন্ত্য 'স' মুৰ্দ্ধন্য 'ষ' হয়। শিষ্ট, উকিত ; ইত্যাদি।

৩। স্থ, বি, নিব্, ছব্ উপসৰ্গৰ পাচত থকা সম্ ধাতুৰ দন্ত্য 'স' মুৰ্দ্ধন্য 'ষ' হয়। যেনে :—সুবমা, কিসম, নিঃসম ; ইত্যাদি।

(১) পদ আৰু যত্ন বিধিৰ নিয়ম বোৰ সংস্কৃত শব্দ আৰু তাৰ অপভ্ৰংশ অসমীয়া শব্দতহে ঘাইকৈ খাটে।

৪। ভূমি, গো আৰু অন্ন আদি শব্দৰ পাচত থকা 'স্থ'ৰ দস্ত্য 'স' আৰু যুধি শব্দৰ পাচত থকা 'স্থি'ৰ দস্ত্য 'স' মুৰ্দ্ধন্য 'য' হয়। যেনে :—
ভূমিষ্ঠ, গোষ্ঠ, আন্নুষ্ঠ, যুধিষ্ঠিৰ ; ইত্যাদি।

৯। সন্ধি প্ৰকৰণ (১)।

১। ছুটা পদ নিচেই ওচৰা ওচৰি হৈ আদি পদৰ শেহ আৰু পৰ পদৰ আদি আখৰ লগলাগি যায়, তাকে সন্ধি বোলে। সন্ধি দুই প্ৰকাৰ :—স্বৰসন্ধি আৰু ব্যঞ্জনসন্ধি।

২। স্বৰবৰ্ণৰ লগত স্বৰবৰ্ণৰ মিলনৰ নাম স্বৰসন্ধি আৰু ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ লগত ব্যঞ্জন বা স্বৰবৰ্ণৰ মিলনৰ নাম ব্যঞ্জন সন্ধি।

৩। আদি পদৰ শেহ স্বৰে মৈতে পৰ পদৰ আদি স্বৰৰ্ণ স্বৰ লগলাগি এটা দীৰ্ঘ স্বৰ হয়। যেনে :—

(অ + অ = আ) — দশ + অৱতাৰ = দশাৱতাৰ,

(অ + আ = আ) — দেৱ + আলয় = দেৱালয়,

(আ + অ = আ) — মহা + অঘৰ্ষ = মহাঘৰ্ষ,

(আ + আ = আ) — বিদ্যা + আলয় = বিদ্যালয়,

(ই + ই = ঐ) — অতি + ইত = অতীত,

(ই + ঐ = ঐ) — অধি + ঐশ্বৰ = অধীশ্বৰ,

(ঐ + ই = ঐ) — জননী + ইচ্ছা = জননীচ্ছা,

(ঐ + ঐ = ঐ) — পৃথিবী + ঐশ্বৰ = পৃথিবীশ্বৰ,

(উ + উ = উ) — গুৰু + উপদেশ = গুৰুপদেশ,

(উ + উ = উ) — গুৰু + উক = গুৰুক,

(১) অসমীয়া ভাষাত সন্ধি নাই; সংস্কৃত শব্দৰ মাথোন সন্ধি কৰা যায়।

(২) যত্ন-বিধি।

২৬। অ আ ভিন্ন স্বৰ, ক বা ব-ৰ পাচত থকা দন্ত্য 'স' মুৰ্দ্ধন্য 'য' হয়। যেনে :—শ্ৰীচৰণেশু, ছকৰ ; ইত্যাদি (১)।

২৭। সাৎ প্ৰত্যয়ৰ দন্ত্য 'স' মুৰ্দ্ধন্য 'য' নহয়। যেনে :—অগ্নিসাৎ ; ইত্যাদি।

২৮। কেতবিনাক শব্দত স্বভাৱতে মুৰ্দ্ধন্য 'য' ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে :—

ক্লষক পুৰুষ ভাষা বাষ্প ঘোষা বৰ্ষ।

আষাঢ় পাষণ্ড উষা পুষ্প ঈষা হৰ্ষ ॥

পাষণ ভীষণ বিষ মেঘ বৃষ দোষ।

বিষয় পোষণ তুষ ঘেষ ভীষ বোষ ॥ ইত্যাদি।

যত্ন বিধিৰ কেইটামান বিশেষ নিয়ম।

১। ইকাবান্ত আৰু উকাবান্ত উপসৰ্গৰ পাচত থকা সদ, স্থা, সিচ্, সিধ, স্থ, স্ত, স্তন্ত, সেনি, সো ধাতুৰ দন্ত্য 'স' মুৰ্দ্ধন্য 'য' হয় যেনে :—অধিষ্ঠান, অনুষ্ঠিত, নিষেধ, বিষাদ, অভিষেক, অনুযগ ; ইত্যাদি।

২। শাস্ ধাতুৰ দন্ত্য 'স' আৰু বস্ ধাতুৰ ঠাইত উস্ হলে তাত দন্ত্য 'স' মুৰ্দ্ধন্য 'য' হয়। শিষ্ট, উষিত ; ইত্যাদি।

৩। স্ত, বি, নিব্, ছব্ উপসৰ্গৰ পাচত থকা সম্ ধাতুৰ দন্ত্য 'স' মুৰ্দ্ধন্য 'য' হয়। যেনে :—সুবস্মা, বিসম, নিষম ; ইত্যাদি।

(১) পদ আৰু যত্ন বিধিৰ নিয়ম বোৰ সংস্কৃত শব্দ আৰু তাৰ অপভ্ৰংশ অসমীয়া শব্দতহে ঘাইকৈ খাটে।

৪। ভূমি, গো আৰু অন্ন আদি শব্দৰ পাচত থকা 'স্থ'ৰ দস্ত্য 'স' আৰু যুধি শব্দৰ পাচত থকা 'স্থি'ৰ দস্ত্য 'স' মূৰ্দ্ধন্য 'ব' হয়। যেনে :—
ভূমিষ্ঠ, গোষ্ঠ, আনুষ্ঠ, যুধিষ্ঠিৰ ; ইত্যাদি।

৯। সন্ধি প্রকৰণ (১)।

১। দুটা পদ নিচেই ওচৰা ওচৰি হৈ আদি পদৰ শেষ আৰু পৰ পদৰ আদি আখৰ লগলাগি যায়, তাকে সন্ধি বোলে। সন্ধি দুই প্ৰকাৰ :—স্বৰসন্ধি আৰু ব্যঞ্জনসন্ধি।

২। স্বৰবৰ্ণৰ লগত স্বৰবৰ্ণৰ মিলনৰ নাম স্বৰসন্ধি আৰু ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ লগত ব্যঞ্জন বা স্বৰবৰ্ণৰ মিলনৰ নাম ব্যঞ্জন সন্ধি।

৩। আদি পদৰ শেষ স্বৰে মৈতে পৰ পদৰ আদি স্বৰৰ্ণ স্বৰ লগলাগি এটা দীৰ্ঘ স্বৰ হয়। যেনে :—

(অ + অ = আ) — দশ + অৱতাৰ = দশাৱতাৰ,

(অ + আ = আ) — দেৱ + আলয় = দেৱালয়,

(আ + অ = আ) — মহা + অৰ্ঘ = মহাৰ্ঘ,

(আ + আ = আ) — বিদ্যা + আলয় = বিদ্যালয়,

(ই + ই = ঐ) — অতি + ইত = অতীত,

(ই + ঐ = ঐ) — অধি + ঐশ্বৰ = অধীশ্বৰ,

(ঐ + ই = ঐ) — জননী + ইচ্ছা = জননীচ্ছা,

(ঐ + ঐ = ঐ) — পৃথিবী + ঐশ্বৰ = পৃথিবীশ্বৰ,

(উ + উ = উ) — গুৰু + উপদেশ = গুৰুপদেশ,

(উ + উ = উ) — গুৰু + উৰু = গুৰুৰু,

(১) অসমীয়া ভাষাত সন্ধি নাই; সংস্কৃত শব্দৰ মাথোন সন্ধি কৰা যায়।

(উ + উ = উ)—বধু + উন্নতি = বধুন্নতি,

(উ + উ = উ)—বধু + উক = বধুক,

(ঋ + ঋ = ঋ)—পিতৃ + ঋণ = পিতৃঋণ ; ইত্যাদি ।

৪। আদি পদত অবর্ণ আক পব পদত 'ই'র পবা 'ঋ' লৈকে স্বব্ব কোনো এটা থাকিলে পাচব স্বব্ব গুণ হয় আক আগত ধকা 'অ' বা 'আ' লোপ হয় । যেনে :—

(অ + ই = এ)—নব + ইন্দ্র = নবেন্দ্র,

(আ + ই = এ)—যথা + ইষ্ট = যথেষ্ট,

(অ + ঐ = ঐ)—পবম + ঐশ্বর = পবমেশ্বর,

(আ + ঐ = ঐ)—লক্ষা + ঐশ্বর = লক্ষেশ্বর,

(অ + উ = ও)—পুরুষ + উত্তম = পুরুষোত্তম,

(আ + উ = ও)—মহা + উৎসব = মহোৎসব,

(অ + উ = ও)—দেহ + উর্দ্ধ = দেহোর্দ্ধ,

(আ + উ = ও)—মহা + উর্ধ্ব = মহোর্ধ্ব,

(অ + ঋ = অব্)—পবম + ঋত = পবমর্ত,

(আ + ঋ = অব্)—মহা + ঋষি = মহর্ষি ; ইত্যাদি ।

৫। আদি পদত অবর্ণ আক পব পদত 'এ' বা 'ও' থাকিলে পব স্বব্ব বৃদ্ধি আক আদি স্বব্ব লোপ হয় । যেনে :—

(অ + এ = ঐ)—জন + এক = ঐনৈক,

(আ + এ = ঐ)—তথা + এব = তথৈব,

(অ + ও = ও)—জল + ওষ = জলৌষ,

(আ + ও = ও)—মহা + ওষধি = মহৌষধি ; ইত্যাদি ।

৬। আদি পদত অবর্ণ আক পব পদত 'ঐ' বা 'ঔ' থাকিলে আদি স্বব্ব লোপ হয় আক আত পব পদব ঐ বা ঔ যুক্ত হয় । যেনে :—

(অ + ঐ = ঐ) - ইন্দ্ৰ + ঐবরত = ইন্দ্ৰবরত,

(অ + ঐ = ঐ) - মহা + ঐশ্বর্য্য = মহৈশ্বর্য্য,

(অ + ঔ = ঔ) - ভব + ঔষধ = ভবৌষধ,

(অ + ঔ = ঔ) - মহা + ঔষধ = মহৌষধ ইত্যাদি ।

৭। আদি পদত ইবর্ণ, উবর্ণ বা ঋ আক পব পদত স্ববর্ণ ভিন্ন অন্য স্ববর্ণ থাকিলে ইবর্ণব ঠাইত 'ষ', উবর্ণব ঠাইত 'র' আক ঋব ঠাইত 'ব' হয়। যেনে : -

(ই + অ = য) - অতি + অস্ত = অত্যস্ত,

(ই + অ = যা) - ইতি + আদি = ইত্যাди,

(ই + উ = যু) - অতি + উন্নতি = অত্যান্নতি,

(ই + ঐ = যৈ) - অতি + ঐশ্বর্য্য = অটৌশ্বর্য্য,

(ঈ + অ = য) - নদী + অধু = নদ্যাধু,

(ঈ + উ = যু) - একাদশী + উপবাস = একাদশ্যুপবাস,

(উ + অ = র) - শুক + অর্থ = শুকর্থ,

(উ + আ = রা) - বহু + আশি = বহুশী,

(উ + এ = রে) - অন্ন + এষণ = অন্নেষণ,

(উ + আ = বা) - বধু + আলয় = বধুবালায়,

(ঋ + আ = বা) - পিতৃ + আদেশ = পিত্রাদেশ ; ইত্যাদি ।

৮। আদি পদত এ, ঐ, ও, ঔ আক পব পদত কোনো স্ববর্ণ থাকিলে এষ ঠাইত অয়, ঐব ঠাইত 'আয়', ওব ঠাইত 'অয়' আক ঔব ঠাইত 'আয়' হয়। যেনে : -

(এ + অ = অয়) - নে + অন = নয়ন,

(ঐ + অ = আয়) - নৈ + অক = নায়ক,

(এ + ই = অয়ি) - শে + ইত = শায়িত,

- (ও + অ = অর)—পো + অন = পরন,
 (ও + ই = অরি)—পো + ইত্র = পরিত্র,
 (ঔ + অ = আর)—স্তৌ + অক = স্তারক,
 (ঔ + ই = আরি)—নৌ + ইক = নারিক ; ইত্যাদি ।

ব্যঞ্জনসন্ধি ।

৯। আদি পদত ত্ বা দ্ আক পব পদত চ, ছ, জ, ঝ, ট, ঠ, ড, ঢ, বা ল থাকিলে ত্ বা দ্ ওচে আক তাব পিচতে থকা আধবটো দ্বিত্ব হয়, আক ছ, ঝ, ঠ, বা ঢ দ্বিত্ব হলে তাবে প্রথম ছ ওচি চ, ঝ ওচি জ, ঠ ওচি ট আক ঢ ওচি ড হয় । যেনে:—

- (ত্ + চ = চ্চ)—শবৎ + চক্র = শবচ্চক্র,
 (দ্ + চ = চ্চ)—বিপদ্ + চিত্তা = বিপচ্চিত্তা,
 (ত্ + ছ = চ্ছ)—উৎ + ছেদ = উচ্ছেদ,
 (দ্ + ছ = চ্ছ)—তদ্ + ছবি = তচ্ছবি,
 (ত্ + জ = জ্জ)—জগৎ + জন = জগজ্জন,
 (দ্ + জ = জ্জ)—বিপদ্ + জাল = বিপজ্জাল,
 (দ্ + ঝ = জ্ঝ)—তদ্ + ঝাঝ = তজ্ঝাঝ,
 (ত্ + ট = ট্ঠ)—বৃহৎ + টঙ্কাব = বৃহট্ঠাঝ,
 (দ্ + ট = ট্ঠ)—তদ্ + টীক = তট্ঠীক,
 (ত্ + ঠ = ট্ঠ)—ভবৎ + ঠাকুর = ভবট্ঠাকুর,
 (ত্ + ড = ড্ড)—উৎ + ডীন = উড্ডীন,
 (দ্ + ঢ = ড্ঢ)—তদ্ + ঢকা = তড্ঢকা,
 (ত্ + ল = ল্ল)—উৎ + লেখ = উল্লেখ,
 (দ্ + ল = ল্ল)—বিপদ্ + লক্ষণ = বিপল্লক্ষণ ; ইত্যাদি ।

১০। আদি পদত ত্ বা দ্ আক পৰ পদত শ থাকিলে ছয়ো মিলি
ছ হয় আক হ থাকিলে ছয়ো মিলি ক্ত হয়। যেনে :—

(ত্ বা দ্ + শ = ছ) — জগৎ + শব্দ্য = জগচ্ছব্দ্য,

তদ্ + শব্দ = তচ্ছব্দ,

(ত বা দ্ + হ = ক্ত) — উৎ + হাব = উক্তাব, তদ্ + হিত = তদ্বিত,
ইত্যাদি।

১১। আদি পদত চ, বা জ, আক পৰ পদত ন থাকিলে ন গুচি
ঞ হয়। যেনে :—

(চ্ + ন = চ্ঞ) — যাচ্ + না = যাচ্ঞা,

(জ্ + ন = জ্ঞ) — যজ্ + ন = যজ্ঞ ইত্যাদি।

১২। আদি পদত ক্ বা ত্ আক পৰ পদত ন বা ম থাকিলে ক্
গুচি ঙ্ আক ত্ গুচি ন্ হয়। যেনে :—

(ক্ + ন = ঙ্) — বাক্ + নিষ্পত্তি = বাঙ্ নিষ্পত্তি,

(ক্ + ম = ঘ্) — বাক্ + ময় = বাঘ্ময়,

(ত্ + ন = ন্) — উৎ + নতি = উন্নতি,

(ত্ + ম = ন্ম) — উৎ + মত = উন্নত ; ইত্যাদি।

১৩। আদি পদত বর্গৰ প্রথম বর্গ আক পৰ পদত স্ববর্গ, বর্গৰ
তৃতীয় বা চতুর্থ বর্গ, নাইবা য, ব, ল, র বা হ থাকিলে বর্গৰ প্রথম বর্গৰ
ঠাইত সেই বর্গৰ তৃতীয় বর্গ হয়। যেনে :—

বাক্ + ঈশ = বাগীশ, ষট্ + আনন = ষড়ানন,

অচ্ + অন্ত = অজন্ত, জগৎ + ঈশ্বর = জগদীশ্বর,

উৎ + ভব = উদ্ভব, অপ্ + হবণ = অপহবণ, ইত্যাদি।

১৪। আদি পদত য আক পৰ পদত ত বা থ থাকিলে সিহঁতৰ
ঠাইত ক্ৰমে ট আক ঠ হয়। যেনে :—

• ত্ব্ + তি = তুষ্টি, বন্ + থ = বষ্ঠ; ইত্যাদি ।

১৫। আদি পদত স্ববর্ণ আক পব পদত ছ থাকিলে ছব ঠাইত
হয়। যেনে :—

আ + ছন্ন = আছন্ন, পবি + ছেদ = পবিচ্ছেদ; ইত্যাদি ।

১৬। আদি পদত য় আক পব পদত বর্গব কোনো বর্ণ থাকিলে
য় গুটি সেই বর্গব পঞ্চম বর্ণ হয়। যেনে :—

কিয় + কব = কিকব, কন্ + টক = কণ্টক,

শন্ + কব = শঙ্কব, সম্ + তান = সম্তান,

সন্ + চয় = সঞ্চয়, সম্ + পর্ক = সম্পর্ক; ইত্যাদি ।

১৭। আদি পদত য় আক পব পদত অন্তঃস্থ বা উন্ন বর্ণ থাকিলে
য় গুটি অল্পস্বাব হয়। যেনে :—

সন্ + যম = সংযম, সম্ + শয় = সংশয়,

সন্ + বাদ = সংবাদ, সম্ + হাব = সংহাব, ইত্যাদি ।

বিসর্গ সন্ধি ।

১৮। পব পদত চ বা ছ থাকিলে আদি পদত থকা বিসর্গব ঠাইত
শ্, ট বা ঠ থাকিলে বিসর্গব ঠাইত য্ আক ত বা থ থাকিলে বিসর্গব ঠাইত
স হয়। যেনে :—

নিঃ + চয় = নিশ্চয়, নিঃ + তেজ = নিস্তেজ,

শিবঃ + ছেদ = শিবচ্ছেদ, উচ্চঃ + থ = উচ্চস্থ; ইত্যাদি ।

১৯। আদি পদত বিসর্গ আক পব পদত ক, খ, প বা ফ থাকিলে
বিসর্গব ঠাইত বিকল্পে স হয় আক তাব আগত ইকাবাদি স্ববব কোনো
বর্ণ থাকিলে স গুটি ব হয়। যেনে :—

অন্তঃ + কবণ = অন্তঃকবণ, অন্তঃকবণ,

মনঃ + খেদ = মনঃখেদ, মনঃখেদ,

হৃঃ + কব = হৃকব, হৃঃকব,

নিঃ + ফল = নিফল, নিঃফল ; ইত্যাদি ।

২০ । পৰ পদত অকাৰ বা বৰ্গৰ তৃতীয়, চতুৰ্থ বা পঞ্চম বৰ্ণ থাকিলে আদি পদৰ অকাৰৰ পিচত থকা বিসৰ্গৰ ঠাইত ওকাৰ হয় ; আৰু আদি পদৰ অকাৰ লোপ হৈ তাৰ ঠাইত সেই ওকাৰ যুক্ত হয় । যেনে :—

বয়ঃ + অধিক = বয়োধিক,

তপঃ + ধন = তপোধন,

মনঃ + গত = মনোগত,

নভঃ + মণ্ডল = নভোমণ্ডল,

শিবঃ + ভূষণ = শিবোভূষণ,

মনঃ + বম = মনোবম,

মনঃ + হব = মনোহব, ইত্যাদি ।

(১) কদাচিত্ত অৰ পিচত থকা বিসৰ্গৰ ঠাইত ব হয় । যেনে :—

অন্তঃ + দেশ = অন্তদেশ, পুনঃ + জন্ম = পুনৰ্জন্ম ; ইত্যাদি ।

২১ । বকাৰৰ পাচত ব বা ঢকাৰৰ পাচত ঢ থাকিলে আগৰ ব বা ঢ লোপ হয় আৰু তাৰ আগত হ্রস্ব স্বৰ থাকিলে দীৰ্ঘ হয় । যেনে :—

নিঃ + বস = নিববস, নীবস,

নিঃ + বোগ + নিববোগ, নীবোগ,

মুঢ় + ঢ = মুঢ়, গুঢ় + ঢ = গুঢ় ; ইত্যাদি ।

১০ । সমাস প্রকৰণ ।

১ । দুই নাইবা তাতকৈ অধিক পদ একেলগ হোৱাকৈ সমাস বোলা যায় । সমাস হোৱা আদি পদ বা পদবোৰত বিভক্তি লোপ হৈ শেহবটোত মাধোন থাকে আৰু পদবোৰ বেলেগে নাথাকি একে লগ লাগে বা মাজত এটা একদেশ চিহ্ন থাকে । যেনে :—লৰাৰ, ছোৱালীৰ = লৰা—ছোৱালীৰ বা লৰাছোৱালীৰ, গৰু, ঘোঁড়া, হাতীক = গৰু - ঘোঁড়া—হাতীক বা গৰু ঘোঁড়া হাতীক ; ইত্যাদি ।

• তুব্ + তি = তুষ্টি, বয্ + থ = বষ্ঠ; ইত্যাদি ।

১৫। আদি পদত স্ববর্ণ আক পব পদত ছ থাকিলে ছব ঠাইত
হয়। যেনে :—

• আ + ছন্ন = আচ্ছন্ন, পবি + ছেদ = পবিচ্ছেদ; ইত্যাদি ।

১৬। আদি পদত য় আক পব পদত বর্গব কোনো বর্ণ থাকিলে
য় গুটি সেই বর্গব পঞ্চম বর্ণ হয়। যেনে :—

কিম্ + কব = কিক্‌ব, কন্ + টক = কণ্টক,

শম্ + কব = শক্‌ব, সম্ + তান = সম্তান,

সন্ + চয় = সঞ্চয়, সন্ + পর্ক = সম্পর্ক; ইত্যাদি ।

১৭। আদি পদত য় আক পব পদত অন্তঃস্থ বা উন্ন বর্ণ থাকিলে
য় গুটি অন্তঃস্থ বা হয়। যেনে :—

সন্ + যম = সংযম, সন্ + শয় = সংশয়,

সন্ + বাদ = সংবাদ, সন্ + হার = সংহার, ইত্যাদি ।

বিসর্গ সন্ধি ।

১৮। পব পদত চ বা ছ থাকিলে আদি পদত থকা বিসর্গ ঠাইত
শ্, ট বা ঠ থাকিলে বিসর্গ ঠাইত য্ আক ত বা থ থাকিলে বিসর্গ ঠাইত
স হয়। যেনে :—

নিঃ + চয় = নিশ্চয়, নিঃ + তেজ = নিস্তেজ,

শিবঃ + ছেদ = শিবচ্ছেদ, উচ্চঃ + থ = উচ্চস্থ; ইত্যাদি ।

১৯। আদি পদত বিসর্গ আক পব পদত ক, খ, প বা ফ থাকিলে
বিসর্গ ঠাইত বিকল্পে স হয় আক তাব আগত ইকাদি স্ববর্ণ কোনো
বর্ণ থাকিলে স গুটি য হয়। যেনে :—

অন্তঃ + কবণ = অন্তঃকবণ, অন্তঃকবণ,

মনঃ + খেদ = মনঃখেদ, মনঃখেদ,

ভৃঃ + কৰ = ভৃকৰ, ভৃঃকৰ,

নিঃ + ফল = নিফল, নিঃফল ; ইত্যাদি ।

২০ । পৰ পদত অকাৰ বা বৰ্গৰ তৃতীয়, চতুৰ্থ বা পঞ্চম বৰ্ণ থাকিলে আদি পদৰ অকাৰৰ পিচত থকা বিসৰ্গৰ ঠাইত ওকাৰ হয় ; আৰু আদি পদৰ অকাৰ লোপ হৈ তাৰ ঠাইত সেই ওকাৰ যুক্ত হয় । যেনে :—

বয়ঃ + অধিক = বয়োধিক,

তপঃ + ধন = তপোধন,

মনঃ + গত = মনোগত,

নভঃ + মণ্ডল = নভোমণ্ডল,

শিবঃ + ভূষণ = শিবোভূষণ,

মনঃ + বম = মনোবম,

মনঃ + হব = মনোহব, ইত্যাদি ।

(১) কদাচিত্ত অৰ পিচত থকা বিসৰ্গৰ ঠাইত ব হয় । যেনে :—

অন্তঃ + দেশ = অন্তদেশ, পুনঃ + জন্ম = পুনৰ্জন্ম ; ইত্যাদি ।

২১ । বকাৰৰ পাচত ব বা ঢকাৰৰ পাচত ঢ থাকিলে আগৰ ব বা ঢ লোপ হয় আৰু তাৰ আগত হ্রস্ব স্বৰ থাকিলে দীৰ্ঘ হয় । যেনে :—

নিঃ + বস = নিববস, নীবস,

নিঃ + বোগ + নিববোগ, নীবোগ,

মুঢ় + ঢ = মুঢ়, গুঢ় + ঢ = গুঢ় ; ইত্যাদি ।

১০ । সমাস প্রকৰণ ।

১ । দুই নাইবা তাতকৈ অধিক পদ একেলগ হোৱাক সমাস বোলা যায় । সমাস হোৱা আদি পদ বা পদবোৰত বিভক্তি লোপ হৈ শেহবটোত মাথোন থাকে আৰু পদবোৰ বেলেগে নাথাকি একে লগ লাগে বা মাজত এটা একদেশ চিহ্ন থাকে । যেনে :—লৰাৰ, ছোৱালীৰ = লৰা—ছোৱালীৰ বা লৰাছোৱালীৰ, গৰু, ঘোৰা, হাতীক = গৰু - ঘোৰা—হাতীক বা গৰু ঘোৰা হাতীক ; ইত্যাদি ।

২। সমাসৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা বাক্যক সমাস বাক্য বা ব্যাসবাক্য আৰু সমাস হৈ সিন্ধু হোৱা পদক সমস্ত পদ বোলে। যেনে :—পীত অম্বৰ যাৰ তেওঁ পীতাম্বৰ; ইয়াত ‘পীত অম্বৰ যাৰ’ সমাস বাক্য বা ব্যাস বাক্য আৰু ‘পীতাম্বৰ’ সমস্ত পদ।

৩। সমাস ছয় প্ৰকাৰ; যথা—দ্বন্দ্ব, বহুব্ৰীহি, কন্দৰ্ধাৰয়, দ্বিগু, তৎপুৰুষ আৰু অব্যয়ীভাৱ। ইয়াত বাজে নঞ তৎপুৰুষ নামে আৰু এটা উপসমাস আছে।

দ্বন্দ্ব সমাস।

৪। বেলেগ অৰ্থ বুজোৱা দুই বা অধিক পদৰ মাজৰ বিভক্তি আৰু যোজক অব্যয় লোপ হৈ একেটা পদ হোৱাক দ্বন্দ্ব সমাস বোলে। দ্বন্দ্ব সমাস তিনি প্ৰকাৰ :—সমাহাৰ দ্বন্দ্ব, ইতৰেতৰ দ্বন্দ্ব আৰু একশেষ দ্বন্দ্ব।

সমাহাৰ দ্বন্দ্ব।

৫। দ্বন্দ্ব সমাস কৰা পদত এক বচন বুদ্ধি সকলোৱে মিলি একেটা অৰ্থ বুজালে তাক সমাহাৰ দ্বন্দ্ব সমাস বোলে। যেনে : আমৰ আৰু কঁঠালৰ = আম কঁঠালৰ (ফলৰ), দেৱে আৰু অহুৰে = দেৱাসুৰে (শত্ৰুৱে), ইত্যাদি।

৬। তা বা ত্ব শেহত থকা শব্দবোৰৰ সমাহাৰ দ্বন্দ্ব সমাস হলে আদি পদ বা পদ বিলাকৰ তা বা ত্ব গুচি মাথোন শেহৰটোত থাকে। যেনে :—সাধুতা + নগ্ৰতা = সাধুনগ্ৰতা; ইত্যাদি।

৭। নাম ধাতুৰ সমাহাৰ দ্বন্দ্ব সমাস হলে আদি পদ বা পদ বিলাকৰ বিভক্তি গুচে। যেনে :—খাবলৈ আৰু লবলৈ আৰু যাবলৈ = খাব-লব-যাবলৈ, যাৱৰ আৰু আহিবৰ = যাৱ-আহিবৰ; ইত্যাদি।

ইতৰেতৰ ঘন্দ ।

৮। ঘন্দ সমাস কৰা পদত বহুবচন যুক্ত হৈ পতিপদৰ অৰ্থ বেলেগকৈ বুজালে তাক ইতৰেতৰ ঘন্দ সমাস বোলা যায়। যেনে :—
লৰাৰ আৰু ছোৱালীৰ = লৰা-ছোৱালীবিলাকৰ, গৰুৱে আৰু মানুহে-
গৰু-মানুহ বিলাকে ; ইত্যাদি।

৯। যি কেইটা পদৰ ঘন্দ সমাস কৰা হয় তাৰে আদিবটোত বহুবচন যুক্ত হৈ আনবোৰ পদ লোপ হলে তাক একশেষ ঘন্দ সমাস বোলে।
যেনে :—বামে আৰু গোপালে = বামহঁতে, হৰিৰ আৰু গোপালৰ ঘৰ-
হৰিহঁতৰ ঘৰ, তেওঁ আৰু তুমি আৰু মই আমি ইত্যাদি।

বহুব্ৰীহি সমাস ।

১০। যি যি পদৰ সমাস হয়, সিহঁতে যদি নিজ অৰ্থ বুজাই অন্য বেলেগ বস্তু বা ব্যক্তি বুজায় তেন্তে তাক বহুব্ৰীহি সমাস বোলে।
দশ আনন যাৰ তেওঁ দশানন। ইয়াত দশানন পদে দশ বা আনন এটাকো বুজাই লক্ষ্যৰ বজা বাৰণক বুজাইছে। এই দৰে পীত অম্বৰ যাৰ তেওঁ পীতাম্বৰ, শূল পাণিত যাৰ তেওঁ শূলপানি, ইকাৰ অন্তত আছে যাৰ সি ইকাবাস্ত ; ইত্যাদি।

১১। বহুব্ৰীহি সমাহৰ শেহৰ পদ যদি ব্যঞ্জনান্ত, ঋকাবাস্ত বা জীলিঙ্গ হয়, তেন্তে তাৰ শেহত 'ক' যোগ হয়। যেনে :—প্ৰাপ্ত হৈছে বয়স যাৰ সি প্ৰাপ্ত বয়স্ক, মৃত্যু পত্নী যাৰ তেওঁ মৃতপত্নীক ; ইত্যাদি।

১২। গাৰ অঙ্গ বুজোৱা শব্দে সৈতে বহুব্ৰীহি সমাস হলে, তাৰ পাচত আ, ৰা বা ঈয়া হয়, আৰু শেহৰ স্বৰৰ আগত থকা আৰ ঠাইত অ আৰ ওৰ ঠাইত উ হয়, আৰ মুখ শব্দ থাকিলে তাৰ খ ওচৰে। যেনে :—
বৰ পেট যাৰ তেওঁ বৰপেটা, খৰা নাক যাৰ সি খৰানাকা, বঙা চকু যাৰ

তেওঁ বড়া চাড়া, বেজীৰ নিচিনা মুখ যাব তেওঁ বেজীমুখ, পাঁচোটা নখ যাব সি পাঁচ নখীয়া, ইত্যাদি ।

১৩। বহুব্রীহি সমাস হলে সৈতে, সহ আৰু সমান শব্দৰ ঠাইত স, আৰু মহৎ শব্দৰ ঠাইত মহা হয়। যেনে :—পুল্লৈ সৈতে আছে যি তেওঁ সপুল্ল, সমান গোত্র যাব তেওঁ সগোত্র, মহৎ আশয় যাব তেওঁ মহাশয় ; ইত্যাদি ।

১৪। বহুব্রীহি সমাসত আদিৰ জীলিঙ্গ শব্দে পুংলিঙ্গৰ আকৃতি লয়। যেনে :—হতা জী যাব তেওঁ হতজী ; ইত্যাদি ।

১৫। বহুব্রীহি সমাসত ধৰ্ম্ম শব্দ শেহত থাকিলে সি আকাৰান্ত, নাম বুজালে নাভি শব্দৰ ঠাইত নাভ, নিজৰ অঙ্গ বুজালে অঙ্গি শব্দৰ ঠাইত অঙ্গ হয়, আৰু কোনো কোনো ঠাইত গন্ধ শব্দৰ ঠাইত বিকল্পে গন্ধি হয়। যেনে :—বিগত হৈছে ধৰ্ম্ম যাব তেওঁ বিধৰ্ম্মা, পদ্ম নাভিত যাব তেওঁ পদ্মনাভ, বিশাল অঙ্গি যাব সি বিশালাঙ্গ, পদ্মৰ নিচিনা গন্ধ যাব সি পদ্মগন্ধি বা পদ্ম গন্ধ ; ইত্যাদি ।

১৬। এটা সংজ্ঞা শব্দে সৈতে এটা বিশেষণ শব্দৰ সমাস হলে সংজ্ঞা শব্দটো আগত বহে। যেনে :—দীঘল হাত যাব তেওঁ হাত দীঘল, বহল পাত যাব সি পাত-বহল ; ইত্যাদি ।

১৭। বহুব্রীহি সমাসত অকৰ্ম্মক ধাতুৰ কৃদন্ত-ভাৱ বাচক পদ এটাৰ আগত প্রথমান্ত পদ এটা থাকিলে তাৰ বিভক্তি হুঙচে। যেনে :—বাঘে খায় যাক সি বাঘে-খোৱা, মানুহে লয় যাক সি মানুহে-লোৱা ; ইত্যাদি। কিন্তু অকৰ্ম্মক ধাতুৰ কৃদন্ত-ভাৱ-বাচক পদ এটাৰ আগত প্রথমান্ত পদ এটা থাকিলে তাৰ বিভক্তি শুচে। যেনে :—দাঁত সৰিছে যাব সি দাঁত-সৰা, সন্তান নাথাকে যাব তেওঁ সন্তান-নথকা ; ইত্যাদি ।

কৰ্মধাৰয় সমাস ।

১৮ । দুটা সংজ্ঞা শব্দ বিশেষ্য আৰু বিশেষণৰ নিচিনাকৈ অগা-
পিচা হৈ লগ লাগিলে তাক কৰ্মধাৰয় সমাস বোলে । ইয়াৰ সমস্ত
পদৰ মাজত একদেশ চিহ্ন এটা থাকে । যেনে :—গুৱাহাটী নগৰ
গুৱাহাটী-নগৰ ; ইয়াত গুৱাহাটী পদ বিশেষণৰ নিচিনা আছিল, পাচত
হয়ো লগলাগি এটা পদ হ'ল । এই দৰে কমাবকুছি গাঁও = কমাবকুছি
—গাঁও, আসাম প্ৰদেশ = আসাম-প্ৰদেশ, ইত্যাদি ।

১৯ । মানুহৰ নামৰ আগত উপাধি বুজোৱা শব্দ এই সমাসেৰে
লগলাগিলে তাৰ মাজত এক দেশ চিহ্ন নে থাকে । যেনে :—বদন চন্দ্ৰ
বুজৰ বৰুৱা, শিবৰাম বৰা, গদাধৰ সিংহ ; ইত্যাদি ।

২০ । দুটা বস্তু তুলনা কৰা অৰ্থত ৰূপ, অধিক, সদৃশ, তুল্য,
নিচিনা, দৰে আদি শব্দ লুকাই থাকি বস্তু বুজোৱা এই পদ দুটাৰ
কৰ্মধাৰয় সমাস হয় । এনেকৈ সমাস হোৱা পদ দুটাৰ মাজত
থকা অন্ত কথাকে লোপ হলে তাক মধ্য পদ লোপী আৰু তাৰ শেহত
থকা অন্ত কথাকে লোপ হলে তাক অন্ত্য পদ লোপী কৰ্মধাৰয় বোলে ।
যেনে :—চন্দ্ৰৰ নিচিনা মুখ = চন্দ্ৰ-মুখ, ঢোলৰ দৰে পেট = ঢোল-পেট,
সপ্ত অধিক দশ = সপ্তদশ (মধ্যপদলোপী) ; নব সিংহৰ তুল্য = নবসিংহ,
বিড়াল তপস্বীৰ নিচিনা = বিড়াল—তপস্বী ; ইত্যাদি ।

তৎপুৰুষ সমাস ।

২১ । আদি পদৰ দ্বিতীয়াদি বিভক্তি লোপ হৈ যি সমাস হয় তাক
তৎপুৰুষ সমাস বোলে । তৎপুৰুষ সমাস ছয় প্ৰকাৰ ; যথা—দ্বিতীয়া,
তৃতীয়া, চতুৰ্থী, পঞ্চমী, ষষ্ঠী আৰু সপ্তমী তৎপুৰুষ ।

দ্বিতীয়া তৎপুৰুষ ।

২২ । সমাস হোৱা দুই পদৰ আদিবটোৰ দ্বিতীয়া বিভক্তি ওচিলে

তেওঁ বঙা চাক্কা, বেজীৰ নিচিনা মুখ যাব তেওঁ বেজীমুখা, পাঁচোটা নথ যাব সি পাঁচ নখীয়া, ইত্যাদি ।

১৩। বহুব্ৰীহি সমাস হলে সৈতে, সহ আৰু সমান শব্দৰ ঠাইত স, আৰু মহৎ শব্দৰ ঠাইত মহা হয়। যেনে :—পুলে সৈতে আছে যি তেওঁ সপুল, সমান গোত্ৰ যাব তেওঁ সগোত্ৰ, মহৎ আশয় যাব তেওঁ মহাশয় ; ইত্যাদি ।

১৪। বহুব্ৰীহি সমাসত আদিৰ জীলিঙ্গ শব্দে পুংলিঙ্গৰ আকৃতি লয়। যেনে :—হতা জী যাব তেওঁ হতজী ; ইত্যাদি ।

১৫। বহুব্ৰীহি সমাসত ধৰ্ম্ম শব্দ শেহত থাকিলে সি আকাৰান্ত, নাম বুজালে নাভি শব্দৰ ঠাইত নাভ, নিজৰ অঙ্গ বুজালে অঙ্গি শব্দৰ ঠাইত অঙ্গ হয়, আৰু কোনো কোনো ঠাইত গন্ধ শব্দৰ ঠাইত বিকল্পে গন্ধি হয়। যেনে :—বিগত হৈছে ধৰ্ম্ম যাব তেওঁ বিধৰ্ম্মা, পন্ন নাভিত যাব তেওঁ পন্ননাভ, বিশাল অঙ্গি যাব সি বিশালাঙ্গ, পন্নৰ নিচিনা গন্ধ যাব সি পন্নগন্ধি বা পন্ন গন্ধ ; ইত্যাদি ।

১৬। এটা সংজ্ঞা শব্দে সৈতে এটা বিশেষণ শব্দৰ সমাস হলে সংজ্ঞা শব্দটো আগত বহে। যেনে :—দীঘল হাত যাব তেওঁ হাত দীঘল, বহল পাত যাব সি পাত-বহল ; ইত্যাদি ।

১৭। বহুব্ৰীহি সমাসত সৰ্ব্বাংক ধাতুৰ কৃদন্ত-ভাৱ বাচক পদ এটাৰ আগত প্ৰথমাস্ত পদ এটা থাকিলে তাৰ বিভক্তি হুওঁচে। যেনে :—বাঘে ধায় যাক সি বাঘে-খোৱা, মানুহে লয় যাক সি মানুহে-লোৱা ; ইত্যাদি। কিন্তু অকৰ্ম্মক ধাতুৰ কৃদন্ত-ভাৱ-বাচক পদ এটাৰ আগত প্ৰথমাস্ত পদ এটা থাকিলে তাৰ বিভক্তি ওঁচে। যেনে :—দাঁত সৰিছে যাব সি দাঁত-সৰা, সন্তান নাথাকে যাব তেওঁ সন্তান-নথকা ; ইত্যাদি ।

কৰ্মধাৰয় সমাস।

১৮। দুটা সংজ্ঞা শব্দ বিশেষ্য আৰু বিশেষণৰ নিচিনাক অগা
পিচা হৈ লগ লাগিলে তাক কৰ্মধাৰয় সমাস বোলে। ইয়াৰ সমস্ত
পদৰ মাজত একদেশ চিহ্ন এটা থাকে। যেনে :—গুৱাহাটী নগৰ
গুৱাহাটী-নগৰ; ইয়াত গুৱাহাটী পদ বিশেষণৰ নিচিনা আছিল, পাচত
হয়ো লগলাগি এটা পদ হল। এই দৰে কমাৰকুছি গাওঁ = কমাৰকুছি
—গাওঁ, আসাম প্ৰদেশ = আসাম-প্ৰদেশ, ইত্যাদি।

১৯। মানুহৰ নামৰ আগত উপাধি বুজোৱা শব্দ এই সমাসেৰে
লগলাগিলে তাৰ মাজত এক দেশ চিহ্ন নে থাকে। যেনে :—বদন চন্দ্ৰ
বুদ্ধৰ বৰুৱা, শিবৰামৰ বা, গদাধৰ সিংহ; ইত্যাদি।

২০। দুটা বস্তু তুলনা কৰা অৰ্থত ৰূপ, অধিক, সদৃশ, তুল্য,
নিচিনা, দৰে আদি শব্দ লুকাই থাকি বস্তু বুজোৱা এই পদ দুটাৰ
কৰ্মধাৰয় সমাস হয়। এনেকৈ সমাস হোৱা পদ দুটাৰ মাজত
থকা অন্ত কথোটো লোপ হলে তাক মধ্য পদ লোপী আৰু তাৰ শেষত
থকা অন্ত কথোটো লোপ হলে তাক অন্ত্য পদ লোপী কৰ্মধাৰয় বোলে।
যেনে :—চন্দ্ৰৰ নিচিনা মুখ = চন্দ্ৰ-মুখ, ঢোলৰ দৰে পেট = ঢোল-পেট,
সপ্ত অধিক দশ = সপ্তদশ (মধ্যপদলোপী); নব সিংহৰ তুল্য = নবসিংহ,
বিড়াল তপস্বীৰ নিচিনা = বিড়াল—তপস্বী; ইত্যাদি।

তৎপুৰুষ সমাস।

২১। আদি পদৰ দ্বিতীয়া বিভক্তি লোপ হৈ যি সমাস হয় তাক
তৎপুৰুষ সমাস বোলে। তৎপুৰুষ সমাস ছয় প্ৰকাৰ; যথা—দ্বিতীয়া,
তৃতীয়া, চতুৰ্থী, পঞ্চমী, ষষ্ঠী আৰু সপ্তমী তৎপুৰুষ।

দ্বিতীয়া তৎপুৰুষ।

২২। সমাস হোৱা দুই পদৰ আদিবটোৰ দ্বিতীয়া বিভক্তি ওচিলে

সি বিতীয়া তৎপুরুষ সমাস হয়। যেনে :—গকক-বধা = গক-বধা, ভাবক ধোৱা = ভবি-ধোৱা ; ইত্যাদি।

তৃতীয়া তৎপুরুষ ।

২৩। সমাস হোৱা দুই পদৰ আদিবটোৰ তৃতীয়া বিভক্তি শুচিলে তাক তৃতীয়া তৎপুরুষ সমাস বোলে। যেনে :—কটাৰীৰে কটা = কটাৰী-কটা, শীতেৰে আৰ্ত্ত = শীতাৰ্ত্ত ; হাতেৰে সজা = হাতে-সজা, ধনেৰে কিনা = ধনে-কিনা ; ইত্যাদি।

চতুৰ্থী তৎপুরুষ ।

২৪। সমাস হোৱা দুইপদৰ আদিবটোৰ চতুৰ্থী বিভক্তি শুচিলে তাক চতুৰ্থী তৎপুরুষ সমাস বোলে। যেনে :—গুৰুলৈ ভক্তি = গুৰু-ভক্তি, হোমলৈ খৰি = হোম-খৰি, যুগলৈ কাঠ = যুগকাঠ ; ইত্যাদি।

পঞ্চমী তৎপুরুষ সমাস ।

২৫। সমাস হোৱা দুইপদৰ আদিবটোৰ পঞ্চমী বিভক্তি শুচিলে তাক পঞ্চমী তৎপুরুষ বোলে। যেনে :—গছৰ পৰা সৰা-গছ-সৰা, ঋণৰ পৰা মুক্ত = ঋণমুক্ত, সৰ্পৰ পৰা ভয় = সৰ্প-ভয় ; ইত্যাদি।

ষষ্ঠী তৎপুরুষ সমাস ।

২৬। সমাস হোৱা দুইপদৰ আদিবটোৰ ষষ্ঠী বিভক্তি শুচিলে তাক ষষ্ঠী তৎপুরুষ সমাস বোলে। যেনে :—হাতীৰ দাঁত = হাতী-দাঁত, নিজৰ ঘৰ = নিজ-ঘৰ, পুতেকৰ সমান = পুতেক-সমান ; ইত্যাদি।

সপ্তমী তৎপুরুষ ।

২৭। সমাস হোৱা দুই পদৰ আদিবটোৰ সপ্তমী বিভক্তি শুচিলে, তাক সপ্তমী তৎপুরুষ সমাস বোলে। গছত পকা = গছ-পকা, ঘৰত বোৱা = ঘৰ-বোৱা, কাশীত বাস = কাশী-বাস, কাণত বাগৰা = কাণ-বাগৰা ; ইত্যাদি।

দ্বিগু সমাস ।

২৮ । যি সমাসৰ আদি পদটো সংখ্যা বাচক হয়, তাক দ্বিগু সমাস বোলে । যেনে :—(চাবিভুজ) চতুভুজ, (তিনি ভূবন) ত্ৰিভূবন, (দুইপদ) দ্বিপদ ; ইত্যাদি । সংস্কৃত শব্দৰ মাধোন এই সমাস হয় ।

অব্যয়ীভাৱ সমাস ।

২৯ । অব্যয় শব্দ আগত থাকি সংজ্ঞা শব্দৰ যি সমাস হয় তাক অব্যয়ীভাৱ সমাস বোলে । যেনে :—ঘৰে ঘৰে = প্রতি ঘৰে, জানু পৰ্য্যন্ত = আজানু, শক্তি অনুসাৰে = যথাশক্তি, হৰিত বিনা = বিনাহৰি, জীৱন যাবৎ = যাবজ্জীৱন, কপৰ যোগ্য = অনুকপ ; ইত্যাদি । সংস্কৃত শব্দৰ মাধোন এই সমাস হয় ।

নঞ্, তৎপুৰুষ সমাস ।

৩০ । নিষেধ বুজোৱা 'ন'ৰে সৈতে যি সমাস হয় তাক নঞ্, তৎপুৰুষ সমাস বোলে । এই সমাসত পৰ পদৰ আদিত স্বৰ থাকিলে 'ন'ৰ ঠাইত 'অন' আৰু ব্যঞ্জন থাকিলে তাৰ ঠাইত 'অ' হয় । যেনে :—ন আদৰ = অনাদৰ, ন ইচ্ছা = অনিচ্ছা, ন কাল = অকাল, ন উচিত = অযুক্ত, ন সুৰ = অসুৰ ; ইত্যাদি ।

১২ । তদ্ধিত প্রকৰণ ।

১ । বিশেষ ২ অৰ্থ বুজাবৰ নিমিত্তে শব্দৰ পিচত যি বোৰ প্রত্যয় যোগ কৰা হয় তাৰ নাম তদ্ধিত প্রত্যয় । অতী, অতীয়া, অনি, অৰীয়া, অশীয়া, অঁ, আই, আল, আলি, আক, ইলী, ঈ, জীয়া, ইয়াল, উলী, উয়াল, উৰা, এ, ওৰা; কি, তীয়া, যান, য়া, ব, বা, হা আদি তদ্ধিত প্রত্যয় ।

২ । তদ্ধিত প্রত্যয় হলে এটা সংজ্ঞা শব্দৰ পৰা আন এটা সংজ্ঞা শব্দ,

বিশেষণ বা ক্রিয়া বিশেষণ হয় ; বিশেষণ বা সংখ্যাবাচক শব্দৰ পৰা গুণ-বোধক শব্দ হয় ; আৰু সৰ্ব্বনামৰ পৰা বিশেষণ আদি বেলেগ ২ শব্দ হয়।

৩। একেলগে অধিক থকা অৰ্থত বন আদি শব্দৰ পিচত অনি প্রত্যয় হৈ সংজ্ঞা শব্দ হয়। যেনে :—কাঠ+অনি=কাঠনি, বাহ+অনি=বাহনি, গছ+অনি=গছনি, হাবি+অনি=হাবিনি ; ইত্যাদি।

৪। নাও, লগ আদি শব্দৰ পিচত অৰীয়া প্রত্যয় হৈ বিশেষণ শব্দ হয়। নাও+অৰীয়া=নাৱৰীয়া, লগ+অৰীয়া=লগৰীয়া ; ইত্যাদি।

৫। থকা অৰ্থত কোনো ২ সংজ্ঞা শব্দত অলীয়া প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—গাওঁ+অলীয়া=গাৱঁলীয়া ; ইত্যাদি।

৬। থকা বা যুক্ত অৰ্থত কোনো ২ সংজ্ঞা শব্দৰ পিচত আল প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—নেজ+আল=নেজাল, নোম+আল=নোমাল, খং+আল=খঙ্গাল, হাবি+আল=হাবিয়াল, পেট+আল=পেটাল, বিব+আল=বিয়াল ; ইত্যাদি।

৭। গুণ বা স্বভাৱ বুজোৱা অৰ্থত শব্দৰ পাচত আলি প্রত্যয় হয়। যেনে :—ছুষ্ট+আলি=ছুষ্টালি, বান্দৰ+আলি=বান্দৰালি ; ইত্যাদি।

৮। অধিকাৰ থকা অৰ্থ বুজাবলৈ বাপ্ শব্দত অতী বা অতীয়া প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—বাপ্+অতী=বাপতী, বাপ্+অতীয়া=বাপতীয়া ; ইত্যাদি।

৯। যুক্ত অৰ্থ বুজোৱা কোনো কোনো ব্যঞ্জনান্ত শব্দৰ পাচত আ প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—জাঁপৰ+আ=জাঁপৰা, জাবৰ+আ=জাবৰা ; ইত্যাদি।

১০। স্বভাৱ অৰ্থত বৰ শব্দৰ পাচত আই প্রত্যয় হয়। যেনে :—বৰ+আই=বৰাই।

১১। পাৰক অৰ্থত যুঁজ শব্দৰ পিচত আক প্রত্যয় হয়। যেনে :—

যুঁজ + আক = যুঁজাক।

১২। কাৰ্য্য কৰোঁতাক বুজাবলৈ সংজ্ঞা বা বুদন্ত শব্দৰ পিচত ইয়াৰ প্রত্যয় হৈ সংজ্ঞা শব্দ হয়। যেনে :—মাগন + ইয়াৰ = মাগনিয়াৰ।

১৩। নোগাতা অৰ্থত সংজ্ঞা শব্দৰ পিচত ইলা প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—কাম + ইলা = কামিলা ; ইত্যাদি।

১৪। সজা, সধক আদি থকা অৰ্থত সংজ্ঞা শব্দৰ পিচত ঐ প্রত্যয় হৈ দীৰ্ঘ ঐকাবাস্ত সংজ্ঞা শব্দ হয়। যেনে :—কাঁহ + ঐ = কাঁহী, পিতল + ঐ = পিতলী পাঞ্জাব + ঐ = পাঞ্জাবী ; বাকত + ঐ = কাকতী ; ইত্যাদি।

১৫। ধোৱা, যুঁজ, সধক, উৎপন্ন, সদৃশ, উত্তৰ আদি অৰ্থত কেতবোৰ সংজ্ঞা শব্দৰ পিচত ঐয়া প্রত্যয় হয়। যেনে :—কানি + ঐয়া = কানীয়া, পানী + ঐয়া = পানীয়া, সমান + ঐয়া = সমনীয়া, মাটি + ঐয়া = মটীয়া, নাল + ঐয়া = নলীয়া, অসম + ঐয়া = অসমীয়া, লোণ + ঐয়া = লুণীয়া, ঢোল + ঐয়া = ঢুলীয়া, গোচৰ + ঐয়া = গোচৰীয়া ; ইত্যাদি।

(১) সুখ বা দুখ শব্দৰ পিচত ঐয়া বা ঐ প্রত্যয় হয়। যেনে :—সুখীয়া, সুখী, দুখীয়া, দুখী ; ইত্যাদি।

(২) কৰ্ম্মধাৰয় সমাসৰ দ্বাৰা অষ্টা এটা শব্দে সৈতে লগলগা মাহ শব্দৰ পিচত ঐয়া প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—জ্যেষ্ঠমাহ + ঐয়া = জ্যেষ্ঠমহীয়া, চতমাহ + ঐয়া = চতমহীয়া ; ইত্যাদি।

১৬। থকা অৰ্থ বুজোৱা কোবো কোনো সংজ্ঞা শব্দ পিচত ইয়ালি প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—যবন + ইয়াল = যবমিয়াল, সাহ + ইয়াল = সাহিয়াল ; ইত্যাদি।

১৭। বৰকৈ বত হোৱা অৰ্থত দন্দ শব্দৰ পিচত উৰা প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয় ; যেনে :—দন্দ + উৰা = দন্দুৰা।

বিশেষণ বা ক্রিয়া বিশেষণ হয় ; বিশেষণ বা সংখ্যাবাচক শব্দৰ পৰা গুণ-
বোধক শব্দ হয় ; আৰু সৰ্বনাথৰ পৰা বিশেষণ আদি বেলেগ ২ শব্দ হয় ।

৩। একেনগে অধিক থকা অৰ্থত বন আদি শব্দৰ পিচত অনি
প্রত্যয় হৈ সংজ্ঞা শব্দ হয়। যেনে :—কাঠ + অনি = কাঠনি, বাহ +
অনি = বাহনি, গছ + অনি = গছনি, হাবি + অনি = হাবিয়নি ; ইত্যাদি ।

৪। নাও, লগ আদি শব্দৰ পিচত অৰীয়া প্রত্যয় হৈ বিশেষণ শব্দ
হয়। নাও + অৰীয়া = নাৱৰীয়া, লগ + অৰীয়া = লগৰীয়া ; ইত্যাদি ।

৫। থকা অৰ্থত কোনো ২ সংজ্ঞা শব্দত অলীয়া প্রত্যয় হৈ বিশেষণ
হয়। যেনে :—গাওঁ + অলীয়া = গাৱঁলীয়া ; ইত্যাদি ।

৬। থকা বা যুক্ত অৰ্থত কোনো ২ সংজ্ঞা শব্দৰ পিচত আল প্রত্যয়
হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—নেজ + আল = নেজাল, নোম + আল =
নোমাল, খং + আল = খঙ্গাল, হাবি + আল = হাবিয়াল, পেট + আল =
পেটাল, বিহ + আল = বিয়াল ; ইত্যাদি ।

৭। গুণ বা স্বভাৱ বুজোৱা অৰ্থত শব্দৰ পাচত আলি প্রত্যয় হয়।
যেনে :—ছুট + আলি = ছুটালি, বান্দৰ + আলি = বান্দৰালি ; ইত্যাদি ।

৮। অধিকাৰ থকা অৰ্থ বুজাবলৈ বাপ্ শব্দত অতী বা অতীয়া
প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—বাপ্ + অতী = বাপতী, বাপ্
অতীয়া = বাপতীয়া ; ইত্যাদি ।

৯। যুক্ত অৰ্থ বুজোৱা কোনো কোনো ব্যঞ্জনান্ত শব্দৰ পাচত আ
প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—জাঁপৰ + আ = জাঁপৰা, জাবৰ + আ
= জাবৰা ; ইত্যাদি ।

১০। স্বভাৱ অৰ্থত বৰ শব্দৰ পাচত আই প্রত্যয় হয়। যেনে :—
বৰ + আই = বৰাই ।

১১। পাৰক অৰ্থত যুজ শব্দৰ পিচত আক প্রত্যয় হয়। যেনে :—

যুজ + আক = যুজাক।

১২। কাৰ্য্য কৰোঁতাক বুজাবলৈ সংজ্ঞা বা কুদন্ত শব্দৰ পিচত ইয়াৰ প্রত্যয় হৈ সংজ্ঞা শব্দ হয়। যেনে :—মাগন + ইয়াৰ = মাগনিয়াৰ।

১৩। দোণাতা অৰ্থত সংজ্ঞা শব্দৰ পিচত ইলা প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—কাম + ইলা = কামিলা ; ইত্যাদি।

১৪। সজা, সধক আদি থকা অৰ্থত সংজ্ঞা শব্দৰ পিচত ঐ প্রত্যয় হৈ দাঁদ ঐকাবাস্ত সংজ্ঞা শব্দ হয়। যেনে :—কাঁহ + ঐ = কাঁহী, পিতল + ঐ = পিতলী পাঞ্জাব + ঐ = পাঞ্জাবী ; বাকত + ঐ = কাকতী ; ইত্যাদি।

১৫। খোৱা, যুক্ত, নথক, উৎপন্ন, সদৃশ, উত্তৰ আদি অৰ্থত কেতবোৰ সংজ্ঞা শব্দৰ পিচত ঐয়া প্রত্যয় হয়। যেনে :—কানি + ঐয়া = কানীয়া, পানী + ঐয়া = পানীয়া, সমান + ঐয়া = সমনীয়া, মাটি + ঐয়া = মটীয়া, নাল + ঐয়া = নলীয়া, অনম + ঐয়া = অনমীয়া, লোণ + ঐয়া = লুণীয়া, ঢোল + ঐয়া = ঢুলীয়া, গোচৰ + ঐয়া = গোচৰীয়া ; ইত্যাদি।

(১) সুখ বা দুখ শব্দৰ পিচত ঐয়া বা ঐ প্রত্যয় হয়। যেনে :—সুখীয়া, সুখী, দুখীয়া, দুখী ; ইত্যাদি।

(২) কৰ্ম্মধাৰয় সমাসৰ দ্বাৰা অষ্ট এটা শব্দে সৈতে লগলগা মাহ শব্দৰ পিচত ঐয়া প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—জ্যৈষ্ঠমাহ + ঐয়া = জ্যৈষ্ঠমহীয়া, চতুমাহ + ঐয়া = চতুমহীয়া ; ইত্যাদি।

১৬। থকা অৰ্থ বুজোৱা কোনো কোনো সংজ্ঞা শব্দ পিচত ইয়ালি প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :—মৰম + ইয়াল = মৰমিয়াল, মাহ + ইয়াল = মাহিয়াল ; ইত্যাদি।

১৭। বৰকৈ বত হোৱা অৰ্থত দন্দ শব্দৰ পিচত উৰা প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয় ; যেনে :—দন্দ + উৰা = দন্দুৰা।

১৮। কবা, খোৱা, বুজ, মদুশ, মদুদ আদি অৰ্ধত কোনো কোনো বাঞ্ছনাস্ত বা অবর্ণাস্ত শব্দৰ পিচত উৱা প্রত্যয় হয়। যেনে : ভাত + উৱা = ভতুৱা, বন + উৱা = বনুৱা, গাঁত + উৱা = গঁতুৱা, পাত + উৱা = পতুৱা, ঘৰ + উৱা = ঘকুৱা, এলাহ + উৱা = এনেহুৱা ; ইত্যাদি।

(১) উৎপন্ন হোৱা অৰ্থত বহাগ, জেঠ, আহাব আৰু মাঘ শব্দৰ পিচত উৱা, আৰু শাওন, ভাদ, আহিন, কাতি, আশ্বন, পুহ শব্দৰ পিচত ঈৱা প্রত্যয় হয়। যেনে :— জেঠ + উৱা = জেঠুৱা, মাঘ + উৱা = মাঘুৱা, ভাদ + ঈৱা = ভদীৱা ইত্যাদি। কিন্তু ফাগুন শব্দৰ পিচত আ বা ঈৱা প্রত্যয় হয়। যেনে ফাগুনা, ফাগুনীৱা।

১৯। থকা অৰ্থত ভিতৰ শব্দৰ পাচত উৱাল প্রত্যয় হৈ বিশেষণ হয়। যেনে :— ভিতৰ + উৱাল = ভিতৰুৱাল।

২০। বাঞ্ছনবৰ্ণ, ইবৰ্ণ, উবৰ্ণ, ওকাৰ বা অকাৰান্ত সংযোগী আখৰ শেহত থকা বিশেষণ, সংজ্ঞা বা সংখ্যা বাচক শব্দৰ পিচত এ, আৰু অকাৰ, বা একাৰান্ত শব্দৰ পিচত ই প্রত্যয় হৈ ক্ৰিয়া বিশেষণ হয়। যেনে :— ভাল + এ = ভালৈ, শীঘ্ৰ + এ = শীঘ্ৰৈ, কুৰি + এ = কুৰিয়ে, বাম + এ = বামৈ, গা + ই = গাই ; ইত্যাদি।

২১। হাল, জাল আদি কেতবোৰ শব্দৰ পিচত ওৱা প্রত্যয় হয়। যেনে :— হাল + ওৱা = হালোৱা, জাল + ওৱা = জালোৱা ; ইত্যাদি।

২২। পাবক অৰ্থত কণা শব্দৰ পাচত কি প্রত্যয় হয় আৰু কথাব আকাৰ লোপ হয়। যেনে :— কথা + কি = কথকি।

২৩। উদ্ভূত হোৱা অৰ্থত আগ, পাচ, শেহ আদি শব্দ, আৰু থকা অৰ্থত তল শব্দৰ পিচত তীৱা প্রত্যয় হয়। যেনে :— আগ + তীৱা = আগতীৱা, পাচ + তীৱা = পাচতীৱা, শেহ + তীৱা = শেহতীৱা, তল + তীৱা = তলতীৱা ; ইত্যাদি।

২৪ । পৰিমাণ অৰ্থত বি, সি, কি আদি শব্দ, আৰু অনিশ্চয় অৰ্থত ছুদিন, চাৰি দিন আদি শব্দৰ পিচত মান প্ৰত্যয় হয় । যেনে :— কি + মান = কিমান, বি + মান = যিমান, ছুদিন + মান = ছুদিনমান, চাৰিদিন + মান = চাৰিদিন মান ; ইত্যাদি ।

২৫ । যুক্ত, সদৃশ আদি অৰ্থত ঐকাবান্ত শব্দৰ পিচত য়া প্ৰত্যয় হৈ বিশেষণ হয় । যেনে :— আঠৈ + য়া = আঠৈয়া ; ইত্যাদি ।

২৬ । থকা অৰ্থত বুধি আৰু পাৰক অৰ্থত খেতি শব্দৰ পিচত 'য়ক' প্ৰত্যয় হয় । যেনে :— বুধি + য়ক = বুধিয়ক, খেতি + য়ক = খেতিয়ক ।

২৭ । সম্বন্ধ অৰ্থত দ্বিতীয় পুৰুষৰ সম্বন্ধ বোধক আকাৰান্ত শব্দৰ পাচত 'বা' বা 'এবা' প্ৰত্যয় হয় ! যেনে :— মা + বা = মাৰা, পুত + এবা = পুতেৰা, ভাই + এবা = ভায়েৰা, ভাই + অঁ = ভাইয়ঁ । ইত্যাদি ।

(১) তুচ্ছাৰ্থত দ্বিতীয় পুৰুষৰ সম্বন্ধ বোধক আকাৰান্ত শব্দৰ পিচত 'ব' আৰু অন্য শব্দৰ পাচত 'এব' প্ৰত্যয় হয় । মা + ব = মাৰ, পুত + এব = পুতেৰ, জী + এব = জীয়েৰ ; ইত্যাদি ।

(২) তৃতীয় পুৰুষৰ সম্বন্ধ বোধক আকাৰান্ত শব্দৰ পাচত 'ক' আৰু অন্য শব্দৰ পাচত 'এক' প্ৰত্যয় হয় । যেনে :— মা + ক = মাক, পুত + এক = পুতেক, জী + এক = জীয়েক ; ইত্যাদি ।

২৮ । যুক্ত, সদৃশ আদি অৰ্থত ঔকাবান্ত শব্দৰ পিচত রা প্ৰত্যয় হৈ বিশেষণ হয় । যেনে :— মো + রা = মোৱা, ঔ + রা = ঔৱা ; ইত্যাদি ।

২৯ । দুটাৰ ভিতৰত পৰস্পৰৰ সহায়ে কোনো কাৰ্য্য কৰা অৰ্থত যিহৰ দ্বাৰা তাক কৰোৱা হয়, তাৰে প্ৰথমটোত আ আৰু দ্বিতীয়টোত ই প্ৰত্যয় হয় । যেনে :— হাত + আ + হাত + ই = হতা-হতি, কিন +

আ + কিন + ই = কিনা-কিনি, এই দৰে খোঁচা খুঁচি, ভুহুৱা-ভুকি, খোৱা-খুই ইত্যাদি।

৩০। সংস্কৃত-তদ্ধিত প্ৰত্যয় হৈ সিদ্ধ হোৱা যি বোৰ সংস্কৃত শব্দ সচৰাচৰ অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হয়, তাৰে কেতবোৰ উদাহৰণ তলত দিয়া হল। যেনে:—

দৰা + আনু = দৰাণু,
 কৃপা + আনু = কৃপাণু,
 নিদ্ৰা + আনু = নিদ্ৰাণু,
 জ্ঞান + ইন্ (ঐ) = জ্ঞানী,
 প্ৰতাপ + ইন্ (ঐ) = প্ৰতাপী,
 সূৰ্য + ইন্ (ঐ) = সূৰ্যী,
 গুৰু + ইমন্ = গৰিমা,
 দীৰ্ঘ + ইমন্ = দ্ৰাঘিমা,
 মহৎ + ইমন্ = মহিমা,
 গুৰু + ইষ্ঠ = গৰিষ্ঠ,
 ধৰ্ম্মিন্ + ইষ্ঠ = ধৰ্ম্মিষ্ঠ,
 লঘু + ইষ্ঠ = লঘিষ্ঠ,
 বলিন্ + ইষ্ঠ = বলিষ্ঠ,
 প্ৰশস্য + ইষ্ঠ = শ্ৰেষ্ঠ, জ্যেষ্ঠ,
 বৃদ্ধ + ইষ্ঠ = জ্যেষ্ঠ, বৰিষ্ঠ,
 যুবন্ + ইষ্ঠ = কনিষ্ঠ, যবিষ্ঠ
 দিবস্ + ঐয় = দিবসীয়,
 দেশ + ঐয় = দেশীয়,

শ্ৰদ্ধা + আনু = শ্ৰদ্ধাণু,
 বন + ইন্ (ঐ) = বন্যী,
 ধন + ইন্ (ঐ) = ধনী,
 পশু + চৃৎ = পশুবৎ,
 একাদশন্ + ড = একাদশ,
 দ্বাদশন্ + ড = দ্বাদশ,
 পিতৃ + ডামহ = পিতামহ,
 মাতৃ + ডামহ = মাতামহ,
 মাতৃ + ডুল = মাতুল,
 গুৰু + তম = গুৰুতম,
 লঘু + তম = লঘুতম,
 মন্দ + তম = মন্দতম,
 শত + তম = শততম,
 গুৰু + তব = গুৰুতব,
 লঘু + তব = লঘুতব,
 গুৰু + তা = গুৰুতা,
 মনুষ্য + ত্ব = মনুষ্যত্ব,
 মনুষ্য + তা = মনুষ্যতা,

বর্গ + ঐয় = বর্গীয়,

বর্ষ + ঐয় = বর্ষীয়,

গুরু + ঐয়স্ = গুরুরান্,

লঘু + ঐয়স্ = লঘুরান্,

পিতৃ + কণ্ = পৈতৃক,

শিক্ষা + কণ্ = শিক্ষক,

গো + চৃৎ = গোবৎ,

জল + চৃৎ = জলবৎ,

এক + এচ্ = একএ,

চতুর্ + থ = চতুর্থ,

ষষ্ + থ = ষষ্ঠ,

অন্য + থাচ্ = অন্যথা,

তদ + থাচ্ = তথা,

যদ্ + থাচ্ = যথা,

সর্ব + থাচ্ = সর্বথা,

তদু + থাচ্ = তদা,

এক + দাচ্ = একদা,

সর্ব + দাচ্ = সর্বদা,

জ্ঞান + বৎ = জ্ঞানরান্, জ্ঞানরন্ত,

ধন + বৎ = ধনরান্, ধনরন্ত,

বিদ্যা + বৎ = বিদ্যারান্, বিদ্যারন্ত,

তপস্ + বিন্ = তপস্বী,

মায়া + বিন্ = মায়াবী,

লঘু + তা = লঘুতা,

সাধু + তা = সাধুতা,

দ্বি + তীয় = দ্বিতীয়,

তৃ + তীয় = তৃতীয়,

গুরু + ত্ব = গুরুত্ব,

পঞ্চ + ত্ব = পঞ্চত্ব,

ভদ্র + ত্ব = ভদ্রত্ব,

ইদম্ + এচ্ = অত্র,

বন + ময়ট্ = বনময়,

ধন + শালিন্ = ধনশালী,

জ্ঞান + শালিন্ = জ্ঞানশালী,

কুক + ষ্য = কোবর,

মানু + ষ্য = মানর,

বিষ্ণু + ষ্য = বৈষ্ণর,

শক্তি + ষ্য = শাক্ত,

শির + ষ্য = শৈর,

কোশল + ষ্য = কোশল্য,

বিষম + ষ্য = বৈষম্য,

বীৰ + ষ্য = বীৰ্য্য,

দক্ষ + ষ্যায়ন = দক্ষায়ন,

শকট + ষ্যায়ন = শকটায়ন,

অর্জুন + ষ্যি = আর্জুনি,

দশবৎ + ষ্যি = দাশবতি,

বশস্ + বিন্ = বশ বী,
 আদি + ম = আদিম,
 মধ্য + ম = মধ্যম,
 সপ্ত + ম = সপ্তম,
 শ্রী + মৎ = শ্রীমান্, শ্রীমন্ত্,
 বুদ্ধি + মৎ = বুদ্ধিমান্ বুদ্ধিমন্ত্,
 ভক্তি + মৎ = ভক্তিমান্, ভক্তিমন্ত্,
 জল + ময়ট্ = জলময়,
 কার্ত্তিক + ক্ষেয় = কাৰ্ত্তিকেয়,
 গঙ্গা + ক্ষেয় = গঙ্গেশ্বয়,

বাক্যিক + ক্ষি = বাক্যিকি,
 সত্যক + ক্ষি = সত্যিকি,
 কায় + ক্ষিক্ = কায়িক,
 দেহ + ক্ষিক্ = দৈহিক,
 মনস্ + ক্ষিক্ = মানসিক,
 শব্দ + ক্ষিক্ = শাব্দিক,
 মাস + ক্ষিক্ = মাসিক,
 ভাগিনী + ক্ষেয় = ভাগিনেশ্বয়,
 বাধা + ক্ষেয় = বাধেশ্বয়; ইত্যাদি ।

কৃদন্ত প্রকরণ ।

কর্তৃবাচ্যে ধাতুর পাচত পুংলিঙ্গত ওঁতা, আক জীলিঙ্গত অকার
 বা আকারান্ত ধাতুর পাচত তী আক অস্ত্র ধাতুর পাচত ঐতী প্রত্যয়
 হয়; আক ছয়ো লিঙ্গত ধাতুর পাচত আ প্রত্যয় : যেনে—
 কৰোঁতা, কৰা, কৰঁতী, দিওঁতা, দিয়া, দিয়ঁতী, শুনোঁতা, শুনা,
 শুনঁতী, খাওঁতা, খোরা, খাতী, খোঁতা, খোরা, খোরঁতী, ধোঁতা,
 ধোরা, ধোরঁতী; ইত্যাদি ।

২ । কর্তৃবাচ্যে অস্ত্রক পাঁচি কবোরা অর্থত ধাতুর পাচত পুংলিঙ্গত
 আওঁতা, জীলিঙ্গত ঐতী, আক ছয়ো লিঙ্গতে ওরা প্রত্যয় হয়। যেনে:—
 দিয়াওঁতা, দিওরা, দিয়ঁতী, কৰাওঁতা, কবোরা, কৰঁতী, শুনাওঁতা,
 শুনোরা, শুনঁতী, খুঁরাওঁতা, খুওরা, খুরঁতী, খুঁরাওঁতা, খুওরা
 খুরঁতী; ইত্যাদি ।

৩ । কৰ্তৃবাচ্যৰ ওঁতা, তী, আঁতী, আওঁতা আৰু আঁতী প্রত্যয়ান্ত পদবোৰ বিশেষ্য, আৰু আ আৰু ওৱা প্রত্যয়ান্ত পদবোৰ বিশেষণ হয় । যেনে:—

আপুনি কৰা অৰ্থত ।

পাঁচি কৰোৱা অৰ্থত ।

বিশেষ্য	বিশেষণ	বিশেষ্য	বিশেষণ
কৰোঁতা, কৰোঁতী,	কৰা,	কৰাওঁতা, কৰোঁতী,	কৰোৱা,
খাওঁতা, খাতী,	খোৱা,	খুৱাওঁতা, খুৱোঁতী	খুওৱা,
গাওঁতা, গাতী,	গোৱা,	গোৱাওঁতা, গোৱোঁতী	গোওৱা; ইত্যাদি ।

৪ । কৰ্তৃবাচ্যে আপুনি কৰা অৰ্থত সকলো সকৰ্মক ধাতুৰ পিচত আ আৰু অন্তক পাঁচা অৰ্থত ওৱা প্রত্যয় হয় । যেনে:— খোৱা, খুওৱা, গোৱা, গাওৱা; ইত্যাদি ।

৫ । কৰ্ম্মবাচ্যে কুদন্ত পদ কৰ্ম্ম কাৰকৰ বিশেষণ হয়, আৰু কৰ্ম্মটো কৰ্ত্তা কাৰক হৈ উক্ত হলে হ বা যা ধাতুৰ সাধ্যা ত্ৰিয়াৰ আগত তাক ব্যৱহাৰ কৰে । যেনে:— পিচ্কা কাপোৰ, কাপোৰ পিচ্কা হল, ধৰা চৰাই, ব্যাধৰ দৰা চৰাই ধৰা হৈছে; ইত্যাদি ।

৬ । ভাৱ বাচ্যত সকলো ধাতুৰ পিচত আপুনি কৰা অৰ্থত আ, আৰু অন্তক পাঁচা অৰ্থত ওৱা প্রত্যয় হয় । যেনে:— কৰা, ধৰা, খোৱা, লোৱা, কৰোৱা, ধৰোৱা, খুওৱা, লওৱা; ইত্যাদি ।

৭ । ভাৱ বাচ্যত ব্যঞ্জনান্ত ধাতুৰ পাচত কেতিয়াবা অন বা অনি, আৰু অকাৰান্ত ধাতুৰ পাচত ৰন বা অনি প্রত্যয় হয় । যেনে:— কৰণ, ধৰণ, ৰান্ধন, খাৱন, পান্নন, খাওনি, পান্ননি; ইত্যাদি ।

৮ । ভাৱ বাচ্যত অনুকাৰ শব্দৰ পৰা হোৱা হব্ হৰা, গিব্-গিৰা আদি ধাতুৰ পাচত অনি প্রত্যয় হয় আৰু ধাতুৰ শেহৰ অকাৰৰ

ঠাইত ইকাব হয় । যেনেঃ— হব্-হবনি, মব্-মবনি, গিব্-গিবনি ইত্যাদি ।

৯ । ভার বাচ্য পদ বিলাকে ধাতুৰ আপোন অর্থ বুজায়, আক যেতিয়া কর্ম পদ আপোন বিভক্তিত থাকি আন কর্তাপদ নেথাকে তেতিয়া ভার-বচ্য পদেই বাক্যৰ কৰ্তা স্বৰূপে ব্যৱহাৰ হয় । যেনেঃ—
চোৰ ধৰা হল; ইত্যাদি ।

১০ । যাৰ দ্বাৰা ক্ৰিয়া কৰা হয়, তাক বুজাবলৈ ধাতুৰ পিচত নী প্রত্যয় হয়; আক নী প্রত্যয় হলে ব্যঞ্জনান্ত ধাতু অকাৰান্ত হয় । যেনেঃ— যাৰ দ্বাৰা বিচে সি বিচনী, যাবে জনাৰ সি জাননী; ইত্যাদি ।

১১ । অনমীয়া ভাষাত যিবোৰ সংস্কৃত কুদন্ত শব্দৰ ব্যৱহাৰ সচৰাচৰ দেখা যায়, তাৰে কেতবোৰ উদাহৰণ তলত দিয়া হল । যেনে—

(ধাতু + প্রত্যয় = বচিত শব্দ) ।

দ্রিব + অ = দেৱ ।

স্থপ + অ = সৰ্প ।

প্ৰী + অ = প্ৰিয় ।

জল— ধ + অ = জলধৰ ।

জল— চব + অ = জলচৰ ।

ভূ— ধ + অ = ভূধৰ ।

মালা— ক্ত + অন = মালাকাৰ ।

গ্ৰহ— ক্ত + অন = গ্ৰহকাৰ ।

ভূ + অন = ভবন ।

পূ + অন = পবন ।

নী + অন = নয়ন ।

মুহ্ + অন = মোহন ।

বচি + অন = বচনা ।

ঘটি + অন = ঘটনা ।

বন্দি + অন = বন্দনা ।

কু + অনট্ = কবণ ।

মৃ + অনট্ = মবণ ।

দা + অনট্ = দান ।

চব + অনট্ = চবণ ।

পা + অনট্ = পান ।

ভূষ্ + অনট্ = ভূষণ ।

স্থ + অনট্ = স্থান ।

বম্ + অনীয় = বমণীয় ।

কু + অনীয় = কবণীয় ।

গম্ + অনীয় = গমনীয় ।

জি + অন্ = জয় ।

ভী + অন্ = ভয় ।

কু + অন্ = কব ।

ছব্— লভ্ + অন্ = ছলভ ।

পরি— শ্রম্ + ইন্ = পরিশ্রমী ।

জি + ইন্ = জয়ী ।

ভূ + ইন্ = ভাবিন (ভাবী) ।

ভী + কু = ভীত ।

মৃ + কু = মৃত ।

নী + ক্ত = নীত ।

পূজ + ক্ত = পূজক ।

যা + ক্ত = যাত ।

বিদ্ + ক্ত = বিদিত ।

চল + ক্ত = চলিত ।

জন্ + ক্ত = জাত ।

বন্ধ + ক্ত = বন্ধ ।

ভিদ্ + ক্ত = ভিন্ন ।

দা + ক্ত = দীন ।

ভাজ + ক্ত = ভগ্ন ।

পূৰ্ + ক্ত = পূর্ণ ।

গী + ক্ত = গীত ।

হী + ক্ত = হীন ।

ধা + ক্ত = হিত ।

গ্রহ্ + ক্ত = গ্রহীত ।

বচ্ + ক্ত = উক্ত ।

পচ্ + ক্ত = পক ।

দৃশ্ + ক্তবৎ = দৃষ্টবান্ ।

লভ্ + ক্তবৎ = লব্ধবান্ ।

শক্ + ক্তি = শক্তি ।

মন্ + ক্তি = মতি ।

স্থি + ক্তি = স্থিতি ।

বুধ্ + ক্তি = বুদ্ধি ।

সম্ — তন্ + ক্তি = সমুত্তি ।

ক্ষি + ক্তি = ক্ষিত্তি ।

ইন্দ্র — ক্তি + ক্তিপ্ = ইন্দ্রজিত্ ।

ক্ৰী — যু + ক্তিপ্ = ক্ৰীযুৎ ।

ভূ + কাপ্ = ভূতা ।

শাম্ + কাপ্ = শিষ্য ।

বিহঙ্গস্ — গম্ + থ = বিহঙ্গ ।

পত — গম্ + থ = পতঙ্গ ।

ভয় — ক্রু + থ = ভয়ঙ্কর ।

লভ + ঘঞ্ = লাভ ।

ত্যাঙ্ + ঘঞ্ = ত্যাগ ।

যুজ্ + ঘনিন্ = যোগী ।

পব — ত্যাঙ্ + ঘনিন্ = পবিত্যাগী ।

বচ্ + ঘাণ্ = বাচ্য ।

পঠ্ + ঘাণ্ = পাঠ্য ।

কৃ + ঘাণ্ = কার্য ।

কথি + ও = কথা ।

ভাষ্ + ও = ভাষা ।

ভিক্ষ্ + ও = ভিক্ষা ।

লালস্য + ও = লালসা ।

অব — হ্রা + ও = অরহা ।

বি — জ্ঞা + ও = বিজ্ঞা ।

পু — তৈজ্ + ও = পুত্র (পুত্র) ।

ভাববোৰ প্ৰক্ক আকাৰে লিখিবলৈ ধৰিলে আৰু কালত সেই প্ৰবন্ধ বোৰেইগৈ পুস্তকত পৰিণত হল ।

এতেকে সকলো প্ৰবন্ধ কেইটামান সুকীয়া প্ৰবন্ধৰ সমষ্টি মাথোন আৰু বচোঁতাৰ পাৰ্গতালি অনুসাবে সি গভীৰ ভাব পূৰ্ণ বসময় নাইবা অৰ্থ বিহীন কৰ্কশ হব পাৰে । আমি কোনো বিষয়ে মুখেৰে কবলৈ গলে, বেই সেই প্ৰকাৰে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিব পাৰিলেই হয়, কিন্তু সেই বিবৰলৈ লিখিব লাগিলে লিখকৰ কেতিয়া ভাব-চিন্তা, জ্ঞান আদিৰ বিশেষ দৰকাৰ । সামান্য চিঠি এখন লিখাতো অনেক দোষ দটিব পাৰে । তাতো যি মনত পৰে তাকে লিখিলে তাক পঢ়োঁতাৰ মনত বা শুনোঁতাৰ কাণত ভাল নালাগিব পাৰে, আৰু কেতিয়াবা তাৰ ভাবকে বুজিব নোৱাৰা হয় । বচনাত লিখকৰ তাতকৈ বহু বেচি ভাব-চিন্তা, জ্ঞান আদিৰ আৱশ্যক ।

বচনাত শব্দ পাতিব ভালকৈ জানিব লাগিব, নহলে ই নিচেই গেতেৰা হয় । শব্দও বহুত বৰকমৰ আছে । যেনে :— কোমল শব্দ, কঠিন শব্দ, চলিত শব্দ, ছকছ অভিধানিত শব্দ, সংস্কৃত শব্দ, সংযুক্ত শব্দ; ইত্যাদি । কোমল শব্দৰ লগত কোমল শব্দ, কৰ্কশ শব্দৰ লগত কৰ্কশ বা সংযুক্ত শব্দ পাতিব লাগে । তাৰ বিপৰীত হৈ চলিলে, কোমল শব্দৰ লগত কৰ্কশ শব্দ দিলে, বচনা ভাল নহয় । আদিৰেপৰা বচনাত যি বৰকম শব্দ পতা যায়, গোটেই বচনাটোতে যথাসম্ভৱে তেনে শব্দহে ব্যৱহাৰ কৰা উচিত ।

বচনাত যিমানৈ পাৰি সিমানৈ চলিত কোমল শব্দই পতা ভাল আৰু কাৰণ বিশেষে কৰ্কশ শব্দও ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে । শিক্ষক, গুৰুজন, স্বৰ্জা, তিব্বোতা, লৰা—ছোৱালীয়ে কোৱা কথা

হলে, তাত কোমল শব্দৰ ব্যৱহাৰ কৰাই ভাল, আৰু ক্ৰোধ আদি ভাব প্ৰকাশিত কৰ্কশ শব্দৰ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে । তাত নানা ভৱন শব্দ পাতিলে, দ-বাম বাটত পৃথিকে খোজ কাঢ়োঁতে উজুটি খোৱাৰ দৰে পাঠকে তাক পঢ়োঁতে অসুবিধা পায় আৰু বচনাও মধুৰ হুণ্ডনি ।

এনে শব্দ বহুত আছে যে তাৰ দুটা বা অধিক শব্দৰ অৰ্থ দেখোঁতে একে বেন লাগে ; কিন্তু তাৰ প্ৰত্যেকটোকে স্বতন্ত্ৰ ঠাইত পতা নিয়ম । তেনেবোৰ শব্দ যেই সেই ঠাইত বহুৱালে কেতিয়াবা তাৰ একো অৰ্থই নহব পাৰে । জেকা আৰু সেমেকা— ইহঁত দুয়োৰে অৰ্থ একে । কিন্তু জেকা কাপোৰ আৰু ভেটিটোত সেমেকা লাগিছে’ এনে লিখানো কোনো পঢ়িবলৈ বা শুনিবলৈ ভাল পাব নাইবা তাৰ অৰ্থইবা কি হব । আৰু এনে শব্দও বহুত আছে যে তাক পতাৰ ঠাই বিশেষে একেটা শব্দই বেলেগ বেলেগ ভাব প্ৰকাশ কৰে । তাক বিশেষকৈ ধৰ্ম্ম-কিতাপ, বিজ্ঞান বা বুৰঞ্জীমূলক বিষয় লিখাত ব্যৱহাৰ কৰা ভাল নহয় । ‘শঙ্খ, চক্ৰ, গদা, পদ্ম, কবত তোমাৰ’ সাধাৰণ বহুতে ইয়াৰ ‘কবত’ৰ অৰ্থ ‘হাতত’ নকৰি ‘কাঠকলা লোৰ কবত’ কৰা শুনা যায় । এতেকে এনেবোৰ শব্দ পাঠোঁতে বৰ সাৱধান হব লাগে ।

অকল শব্দ পতাৰ গুণত যে বচনা বসাল হয়, এনেও নহয়; বাক্য গাঁথাতো কিছু কথা আছে । বেচি ভাগ বিষয়তে কোমল চলিত শব্দেৰে টাট বাক্য পৰি-পাটকৈ পাতিলে বচনা ভাল হয় । তেতিয়া হলে শব্দ শব্দে বিচাৰি পোৱা যায়, মনৰ ভাব সুকলমে প্ৰকাশ কৰিব পাৰি আৰু তাক পঢ়োঁতেও একো অসুবিধা পোৱা নাযায় । সকলো ঠাইতে

বিহয়ন্— গম্ + ড = বিহগ ।

কৃ + ণক = কাক ।

পঠ্ + নক = পাঠক ।

যুজ্ + নক = যোজক ।

ঘট্ + নিচ্ = ঘটি ।

পঠ্ + নিচ্ = পাঠি ।

পা + নিচ্ = পালি ।

দৃশ্ + নিচ্ = দর্শি ।

অপি— ই + নিচ্ = অধ্যাপি ।

হন্ + নিচ্ = ঘাটি ।

ধৃ + নিচ্ = অপি ।

দৃশ্ + গিন্ = দর্শী ।

গ্রহ্ + গিন্ = গ্রাহী ।

অধি— কৃ + গিন্ = অধিকারী ।

দা + গিন্ = দায়ী ।

বি— কধ্ + গিন্ = বিবোধী ।

কৃ + ভব্য = কর্তব্য ।

দা + ভব্য = দাতব্য ।

বচ্ + ভব্য = বক্তব্য ।

নী + ভব্য = নেতব্য ।

গম্ + ভব্য = গম্যব্য ।

কৃ + ভূ = কর্তা ।

দা + ভূ = দাতা ।

বি— ধা + তৃ = বিধাতা ।

জি + তৃ = জেতা ।

কৃ + মন্ = কৰ্ম্মন ।

ধৃ + মন্ = ধৰ্ম্মন ।

মৃগ্ + যক্ = মৃগয়া ।

কৃ + যক্ = ক্ৰিয়া ।

বিদ্ + যক্ = বিদ্যা ।

শী + যক্ = শয্যা ।

লুভ্ + যঙ্ = লোলুপ্য ।

লস্ + যঙ্ = লালস্য ।

চল্ + যঙ্ = চঞ্চল্য ।

কিত্ + মন্ = চিকিৎস্ ।

মান্ + মন্ = মীমাংস্ ।

লভ্ + মন্ = লিপ্স্; ইত্যাদি ।

বচনা প্রকৰণ ।

কোনো বিষয়ে সাজি বা গাঁথি লিখার নাম বচনা । বচনাক প্রবন্ধও বোলে । কোনো বিষয়ে বর্ণনা কৰি পোন প্রথমে তাক প্রবন্ধ আকাৰে লিখে আৰু কেইটামান প্রবন্ধ গোট খুৱালে কিতাপ এখন যুক্ত হয় । আদিতে মানুহ যেতিয়া উলঙ্গ অৱস্থাত আছিল আৰু অলপো লিখা পঢ়া নেজানিছিল; আনকি যেতিয়া তেওঁলোকৰ আখৰ বোলা এটা বস্তুৰেই নাছিল তেতিয়া কিতাপ, শাস্ত্র আদি মানুহৰ একো নাছিল । আখৰ আবিষ্কৃত হোৱাৰ পাচত মানুহে মনৰ

কিন্তু এই নিয়ম নাখাটিবলৈ পাৰে । কাৰো মনৰ বিকাৰ আদি ভাব বৰ্ণাব লাগিলে তেতিয়া ভাবৰ লগে লগে বাক্য বোৰেও যেন উঠা-নমা কৰে, এনে হ'ব লাগে । তেতিয়া মনৰ উগ্ৰতা বাঢ়ি যায়, তেতিয়া বাক্য বোৰ দীঘলীয়া হৈ যোৱা ভাল; যেতিয়া ভাবৰ গতি ক্ৰমে ধীৰ হৈ যায়, তেতিয়া তাক ক্ৰমে চুটি কৰি আনিব লাগে ।

বহুত লিখকে, বোধ কৰোঁ, নিজৰ পাৰ্গতালি দেখুৱাবৰ নিমিত্তে বাক্যত মাজে মাজে ভাব লুকাই ৰাখে; কিন্তু তেনে কৰাও প্ৰশংসনীয় নহয় । বচনা সৰ্ব সাধাৰণে বুজিব পৰা হ'ব লাগে । এই দৰে লুকাই ৰাখিলে বহুতে তাৰ ভাব বুজিব নোৱাৰে আৰু পঢ়িবলৈও ভাল নাপায় । সদায় চকুৰে দেখা বিষয় বোৰ সদল ভাষা আৰু ভাবত লিখিলে ভাল, আৰু একো একো বিষয় গভীৰ ভাব পূৰ্ণও হ'ব লাগে । অস্ত, ঠাই, ধৰ্ম্ম, বিজ্ঞান আদি বিষয় বোৰ উজু ভাষা আৰু ভাবত চুটি বাক্যেৰে বৰ্ণোৱা ভাল । বিদ্যা, পৰিভ্ৰম, উপদেশ আদি বিষয় বোৰত ভাব গধুৰ আৰু নীতি উপদেশ পূৰ্ণ হ'ব লাগে — ভাল আৰু বদাল হয় ।

যিমানৈ পাৰি যিমানৈ অল্প কথাত ভাব বোৰ প্ৰকাশ কৰিব লাগে । যি কথা চাৰিটা শব্দেৰে প্ৰকাশ কৰিব পাৰি তাত অধিক শব্দ ব্যৱহাৰ কৰাৰ একো সন্ধান নাই; বৰং তাক পঢ়োঁতা বা শুনোঁতা যিলাকৰ মনত বিৰক্তি ভাব হৈ জন্মে ।

আগেয়ে কৈ অহা হৈছে যে ধৰ্ম্ম, বিজ্ঞান, বুজী মূলক আদি বিষয়ৰ বচনাত বেলেগ বেলেগ ভাব আৰু অৰ্থ বুজোৱা শব্দ পতা সঙ্গত নহয় । সেই দৰে তাত উপকথাও বহুৱাব নালাগে । উপকথা সাধীন । তাৰ পৰা বচনা গধুৰ, ভাব পূৰ্ণ, মধুৰ হওক নোলাগে,

ভাত বেমেজালিহে ঘটে । বিবক্তি লগা মূলক সান্ত্বনা দিবলৈ বা অকণ মতিৰ লৰা-ছোৱালীক বুজনি দিবলৈ জ্ঞানীয়ে উপকথাৰ আশ্ৰয় লয় । বচনাৰ বিষয় ঠাই ভাৱ আৰু নিয়মলৈ চকু ৰাখিব লাগে ।

বচনাত লক্ষ ভ্ৰষ্ট হলে ই গোটেই বেয়া হৈ পৰে । কিছুমান লিখকে এটা বিষয় লিখিবলৈ গৈ আন বিষয়ত খটা বোজনা দি বা তাৰেই এটা সামান্য অংশ বেচিকৈ বৰ্ণনা কৰি আচল লাগতিয়াল ভাগবোৰ তেনেই এৰি যায় । পানী লগাৰ দাক ধৰত ঘাঁহাৰ দৰে ৷ৱ পৰা একো গুৱলা নহৈ বচনা বেয়া হৈ হয় ।

বচনাত কুট বা চিন পোৰ নিয়মিত ঠাইত দিব লাগে । অজ্ঞাত বিষয়ত ভাল হোৱা বচনাতো যদি উচিত ঠাইত কুট নবহে তেন্তে তাক অৰ্ণহীন, ভাবহীন আদি লোনে ধৰে আৰু তাক পঢ়োতা বা শুনোতা বিলাকে বুজিও নাপায় । বৰ্ণ শুদ্ধি হোৱাত বচনাৰ এটা বৰ আৱশ্যকীয় বিষয় ।

বচনা শিকাৰ উপায় ।

বচনা ঘাইকৈ তিনি প্ৰকাৰঃ—

১ । বৰ্ণোক্ত বচনা ।

২ । বুজী মূলক বচনা ।

৩ । ভাৱ আৰু কল্পনা পূৰ্ণ বচনা ।

ঠাই, জন্তু, বস্তু আদি বিষয়ৰ বিৱৰণাদি লেখিলে প্ৰথম শ্ৰেণীৰ বচনা হয় । কোনো ঘটনা বা জীবনী আদি বৰ্ণোক্তক বুজী মূলক বচনা, আৰু চিন্তা, কল্পনা আদিত নিৰ্ভৰ কৰি ভাৱ, গুণ আদি বোধক বিষয় বৰ্ণোক্তক তৃতীয় শ্ৰেণীৰ বচনা বুলি ধৰা হয় । বৰ্ণোক্ত বচনা

আৰু বুৰঞ্জী মূলক বচনা দুয়ো প্ৰায় একে জাতীয় আৰু কেতিয়াবা কেতিয়াবা একেটা বচনাত দুয়োবোৰ মিলন দেখা যায় । তৃতীয় বিধৰ বচনাত যোজনা দিবৰ নিমিত্তে বা মনৰ ভাৱ ফুটাই প্ৰকাশ কৰিবৰ নিমিত্তে বৰ্ণোত্তা বচনা আৰু বুৰঞ্জী মূলক বচনাৰ অশ্ৰেয় লব লগা হয় ।

বচনা শিকাৰ আৰম্ভণিতে সত্য দেখি থকা জন্তু বা বস্তুৰ বিষয়ে বচনা লিখি তাত ভাগকৈ জ্ঞান জন্মিলে বুৰঞ্জী মূলক বচনা, আৰু তাৰ পাচত ক্ৰমে ক্ৰমে আলোচ্য বিষয়ৰ বচনা লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিব লাগে ।

কোনো বিষয়ে বচনা লিখাৰ আগেয়ে সেই সম্বন্ধে যি যি বৰ্ণোত্তা হব তাক বেলেগ বেলেগ ভাগ-বিভাগ কৰি কাকত এখনত টুকি লব লাগে, আৰু লিখোঁতে এই প্ৰত্যেক ভাগক একেটা খণ্ড বা পাৰাগ্ৰাফ কৰি লিখিব লাগে । তাকে কৰিলে লিখোঁতাৰ লক্ষ ঠিক থাকে, আলগতিয়াল কথা বচনাত সোমোৱাৰ ভয় নাই আৰু অচল কোনো ভাগ ভুলতে পৰাও নপৰে । কি দৰে আৰু ভাগ-বিভাগ কৰিলে লিখকৰ সুবিধা হয়, তাৰে কেইটা মান উদাহৰণ তলত দিয়া হল ।

ঠাই বিষয় ।

১ । নাম, নামৰ অৰ্থ আৰু সেই নাম পোৱাৰ কাৰণ (যদি কিবা থাকে) ।

২ । স্থিতি :—

(ক) সীমা আৰু মাটি কালি ।

(খ) কোন দেশ, প্ৰদেশ আৰু জিলাত ।

(গ) সদৰ ঠাই বা বজাৰখনৰ পৰা দূৰত্ব ।

(ঘ) কি নৈৰ পাৰত বা বেৰ-ষ্টেচনৰ পৰা দূৰত্ব ।

৩ । প্রাকৃতিক বিৱৰণঃ—সৌন্দৰ্য্য, সমভূমি, মালভূমি, পৰ্ব্বত, নদী আদি ।

৪ । বিশেষ বিৱৰণঃ—

(ক) প্রধান ব্যৱসায় আৰু খেতি ।

(খ) উৎপন্ন, আৱৰিক, শিল্প, বস্ত্ৰালী আৰু অমূল্য বস্তু ।

(গ) বেগ আৰু জাহাজৰ বাট, গাড়ী চলা আলি-বাট আদি ।

(ঘ) বৈপাৰৰ ঠাই, বিখ্যাত ঠাই, মন্দিৰ, চৰকাৰী ঘৰ, স্কুল, পুখুৰী, দলং, বজাৰ হাট আদি ।

(ঙ) অধিবাসী, জাতি, ধৰ্ম্ম, জন্তু, ভাষা আদি ।

৫ । ঐতিহাসিক বিৱৰণ ।

৬ । ৰাজকীয় বিৱৰণ (বিভাগ, জিলা, নগৰ, ৰাজধানী, শাসন প্ৰণালী আদি) ।

৭ । বৰ্ত্তমান আৰু পুৰণি অৱস্থা বিজ্ঞানি ।

জন্তু-বিষয় ।

১ । আকাৰ, বৰণ আদি ।

২ । জন্ম ঠাই

৩ । জাতি-প্ৰকাৰ আদি :— ঘৰচীয়া, বনৰীয়া, অণ্ডজ-স্তন্যপায়ী, মেকদণ্ডী-মেকদণ্ড-বিহীন, শ্ৰেণী আদি ।

৪ । আহাৰ ।

৫ । স্বভাৱ :— হিংস্ক-নিৰীহ, নথ, দাঁত, খুৰা আদি ;
বাসকৰা, পোষালি জগ্মেৱৰ প্ৰণালী আদি ।

৬ । আৱশ্যকতা ।

৭ । অপকাৰিতা ।

৮ । উপসংহাৰ ।

আৰু বুৰঞ্জী মূলক বচনা হয়। প্ৰায় একে জাতীয় আৰু কেতিয়াবা কেতিয়াবা একেটা বচনত দুয়োবোৰ মিলন দেখা যায় । তৃতীয় বিধৰ বচনাত যোজনা দিবৰ নিমিত্তে বা মনৰ ভাৱ ফুটাই প্ৰকাশ কৰিবৰ নিমিত্তে বৰ্ণোত্তৰ বচনা আৰু বুৰঞ্জী মূলক বচনাৰ আশ্ৰয় লব লগা হয় ।

বচনা লিখিব আৰম্ভণিতে সদায় দেখি থকা জন্তু বা বস্তুৰ বিষয়ে বচনা লিখি তাত ভাগতকৈ জ্ঞান জন্মিলে বুৰঞ্জী মূলক বচনা, আৰু তাৰ পাচত ক্ৰমে ক্ৰমে আলোচ্য বিষয়ৰ বচনা লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিব লাগে ।

কোনো বিষয়ে বচনা লিখিব আগেয়ে সেই সম্বন্ধে যি যি বৰ্ণোত্তৰ হব আৰু বেলেগ বেলেগ ভাগ-বিভাগ কৰি কাকত এখনত টুকি লব লাগে, আৰু লিখোঁতে এই প্ৰত্যেক ভাগক একোটা খণ্ড বা পৰ্য্যায়ক কৰি লিখিব লাগে । তাকে কৰিলে লিখোঁতাৰ লক্ষ ঠিক থাকে, আলগতিয়াল কথা বচনাত সোমোৱাৰ ভয় নাই আৰু অচল কোনো ভাগ ভুলতে এৰাও নপৰে । কি দৰে কৰা ভাগ-বিভাগ কৰিলে লিখকৰ সুবিধা হয়, তাৰে কেইটা মান উদাহৰণ উল্লেখ দিয়া হল ।

ঠাই বিষয় ।

১ । নাম, নামৰ অৰ্থ আৰু সেই নাম পোৱাৰ কাৰণ (যদি কিবা থাকে) ।

২ । স্থিতি :—

(ক) সীমা আৰু মাটি কালি ।

(খ) কোন দেশ, প্ৰদেশ আৰু জিলাত ।

(গ) সদৰ ঠাই বা রাজধানীৰ পৰা দূৰত্ব ।

(ঘ) কি নৈৰ পাৰত বা বেৰা-ষ্টেচনৰ পৰা দূৰত্ব ।

৩ । প্রাকৃতিক বিৱৰণঃ—সৌন্দৰ্য্য, সমৃদ্ধি, মালভূমি, পৰ্ব্বত, নদী আদি ।

৪ । বিশেষ বিৱৰণঃ—

(ক) প্রধান ব্যৱসায় আৰু বেতি ।

(খ) উৎপন্ন, আকৰিক, শিল্প, বস্ত্ৰানী আৰু অমূল্যবস্তু ।

(গ) বেল আৰু জাহাজৰ বাট, গাড়ী চলা আনি-বাট আদি ।

(ঘ) বেপাৰৰ ঠাই, বিখ্যাত ঠাই, মন্দিৰ, চৰকাৰী ঘৰ, স্কুল, পুখুৰী, দলং, বজাৰ হাট আদি ।

(ঙ, অধিবাসী, জাতি, ধৰ্ম্ম, জন্তু, ভাষা আদি ।

৫ । ঐতিহাসিক বিৱৰণ ।

৬ । ৰাজকীয় বিৱৰণ (বিভাগ, জিলা, নগৰ, ৰাজধানী, শাসন প্ৰণালী আদি) ।

৭ । বৰ্ত্তমান আৰু পুৰণি অৱস্থা বিজ্ঞানি ।

জন্তু-বিৱৰণ ।

১ । আকাৰ, বৰণ আদি ।

২ । জন্ম ঠাই

৩ । জাতি-প্ৰকাৰ আদি :— ঘৰচীয়া, বনৰীয়া, অণ্ড-স্তন্যপায়ী, মেকদণ্ডী-মেকদণ্ড-বিহীন, শ্ৰেণী আদি ।

৪ । আহাৰ ।

৫ । শত্ৰু :— হিংসুক-নিৰীহ, নখ, দাঁত, খুৰা আদি ;

বাসকৰা, পোহালি জন্মেৰে প্ৰণালী আদি ।

৬ । আৱশ্যকতা ।

৭ । অপকাৰিতা ।

৮ । উপসংহাৰ ।

বস্তু-বিষয় ।

- ১ । সংজ্ঞা
- ২ । কিহেৰে নিশ্চিত ?
- ৩ । ঠাই বিশেষে ব্যৱহাৰ ।
- ৪ । আৱশ্যকতা ।
- ৫ । উপসংহাৰ ।

জীৱনী ।

- ১ । জন্মৰ তাৰিখ, ঠাই, বংশ, মাক-বাপেকৰ নাম আদি ।
- ২ । বিদ্যা শিক্ষা আৰু সকলো পৰা মনৰ খাউতি ।
- ৩ । জীৱিকাৰ উপায় আৰু সংসাৰ ।
- ৪ । জীৱনৰ প্ৰধান ঘটনা আৰু কাম ধোৰ ।
- ৫ । মৃত্যুৰ বিৱৰণ ।
- ৬ । চৰিত্ৰৰ সমালোচনা ।
- ৭ । উপসংহাৰ ।

অকাল ।

- ১ । সংজ্ঞা ।
- ২ । কাৰণ :— খাদ্যৰ অভাৱ, বতৰ, মাটিৰ বিৱৰণ আদি ।
- ৩ । অকালৰ সময়ত মানুহৰ দুৰ্গতি ।
- ৪ । অকাল হবৰ সন্তৰ হলে তাৰ পৰা বৰ্জৰ উপায় :—
 (ক) খাদ্য গোটাইবখা ।
 (খ) কামিলাৰ নিমিত্তে কাম সাজুৰখা ।
 (গ) দান ।
 (ঘ) চৰকাৰী সহায় ।

(ঙ) পঁচা গোটোৱা ।

(চ) বেপাৰৰ ভাল বন্দবস্ত কৰা ।

৫। আগলৈ তেনে আকাল নোহোৱাৰ উপায় সজা ।

৬। আগলৈ বিদেশীৰ মৰম বেথা আকৰ্ষণ কৰা ।

৭। উপসংহাৰ ।

অঙ্গ চালন ।

১। সংজ্ঞা ।

২। প্ৰকাৰ ।

৩। উপকাৰিতা :— তেজ বেগাই চলা-চল, আহাৰজন, ঘোৰটোপনি, গা শক্ত-আবত, স্বাস্থ্যৰান আদি হোৱা; পৰিশ্ৰম, দুখ-ভাগৰ সহিব পৰা হোৱা, আত্মনিৰ্ভৰ শিকা; ইত্যাদি ।

৪। আপত্তি :— ইঠাং ছুৰটনা ঘট, সময় আৰু শক্তিৰ ক্ষয় ।

৫। দেশ আৰু কালভেদে উপযোগী অঙ্গচালন ।

৬। উপ সংহাৰ ।

১৪। উপসৰ্গৰ বিশেষ বিৱৰণ ।

উপসৰ্গ বিলাক যি শব্দেৰে লগ লাগে, তাৰ অৰ্থ কেতিয়াবা গোটেই ওলোটা হয় । কেতিয়াবা অলপ লৰে, কেতিয়াবা আকৌ একেদৰে থাকে আৰু উপসৰ্গৰ আপোনাৰ অৰ্থও একেদৰে নেথাকে । প্ৰ— ডাঙ্গৰ, উত্তম, অতিশয়, আগবাঢ়ি যোৱা ইত্যাদি । যেনে :— প্ৰ+কাশ=প্ৰকাশ, প্ৰ+কু=প্ৰকাৰ, প্ৰ+খব=প্ৰথম, প্ৰ+ছ=প্ৰহাৰ, প্ৰ+নী=প্ৰণয়, প্ৰ+জন=প্ৰজা, প্ৰ+চলিত=প্ৰচলিত; ইত্যাদি ।

পৰা— অতিশয়, শ্ৰেষ্ঠ হোৱা, অপমান দিয়া, ভঙ্গ ইত্যাদি । যেনে :— পৰা+ক্ৰম=পৰাক্ৰম, পৰা+জয়=পৰাজয়, পৰা+যুষ্=পৰামৰ্শ

বস্তু-বিষয় ।

- ১ । সংজ্ঞা ।
- ২ । কিহেৰে নিশ্চিত ?
- ৩ । ঠাই বিশেষে ব্যৱহাৰ ।
- ৪ । আৱশ্যকতা ।
- ৫ । উপসংহাৰ ।

জীৱনী ।

- ১ । জন্মৰ তাৰিখ, ঠাই, বংশ, মাক-বাপেকৰ নাম আদি ।
- ২ । বিদ্যা শিক্ষা আৰু সকলো পৰা মনৰ উন্নতি ।
- ৩ । জীৱিকাৰ উপায় আৰু সংসাৰ ।
- ৪ । জীৱনৰ প্ৰধান ঘটনা আৰু কাম বোৰ ।
- ৫ । মৃত্যুৰ বিৱৰণ ।
- ৬ । চৰিত্ৰৰ সমালোচনা ।
- ৭ । উপসংহাৰ ।

আকাল ।

- ১ । সংজ্ঞা ।
- ২ । কাৰণ :— খাদ্যৰ অভাৱ, বতৰ, মাটিৰ বিৱৰণ আদি ।
- ৩ । আকালৰ সময়ত মানুহৰ দুৰ্গতি ।
- ৪ । আকাল হ'বৰ সম্ভৱ হলে তাৰ পৰা বৰ্জৰ উপায় :—
 (ক) খাদ্য গোটাইবধা ।
 (খ) কমিলাৰ নিমিত্তে কাম সাজুৰধা ।
 (গ) দান ।
 (ঘ) চৰকাৰী সহায় ।

(ঙ) পঁচা গোটোৱা ।

(চ) বেপাৰৰ ভাল বন্দবস্ত কৰা ।

৫। আগলৈ তেনে আকাল মোহেৰাৰ উপায় সজা ।

৬। আগলৈ বিদেশীৰ মৰম বেথা আকৰ্ষণ কৰা ।

৭। উপসংহাৰ ।

অঙ্গ চলন ।

১। সংজ্ঞা ।

২। প্ৰকাৰ ।

৩। উপকাৰিতা :— তেজ বেগাই চলা-চল, আহাৰজন, ঘোৰটোপনি, গা শকত-আবত, স্বাস্থ্যজন আদি হোৱা; পৰিশ্ৰম, দুখ-ভাগৰ সহিব পৰা হোৱা, আত্মনিৰ্ভৰ শিকা; ইত্যাদি ।

৪। আপত্তি :— হঠাৎ ছুৰটনা ঘটো, সময় আৰু শক্তিৰ ক্ষয় ।

৫। দেশ আৰু কালভেদে উপযোগী অঙ্গচালন ।

৬। উপ সংহাৰ ।

১৪। উপসৰ্গৰ বিণেষ বিৱৰণ ।

উপসৰ্গ বিন্যাস বি শব্দেৰে লগ লাগে, তাৰ অৰ্থ কেতিয়াবা গোটেই ওলোটা হয় । কেতিয়াবা অলপ লবে, কেতিয়াবা আকৌ একেদৰে থাকে আৰু উপসৰ্গৰ আপোনাৰ অৰ্থও একেদৰে নেথাকে । প্ৰ— ডাঙ্গৰ, উত্তম, অতিশয়, আগবাঢ়ি যোৱা ইত্যাদি । যেনে :— প্ৰ+কাশ=প্ৰকাশ, প্ৰ+কু=প্ৰকাৰ, প্ৰ+খব=প্ৰথম, প্ৰ+হু=প্ৰহাৰ, প্ৰ+নী=প্ৰণয়, প্ৰ+জন=প্ৰজা, প্ৰ+চলিত=প্ৰচলিত; ইত্যাদি ।

পৰা— অতিশয়, শ্ৰেষ্ঠ হোৱা, অপমান দিয়া, ভঙ্গ ইত্যাদি । যেনে :—

পৰা+ক্ৰম=পৰাক্ৰম, পৰা+জয়=পৰাজয়, পৰা+যুগ্ম=পৰামৰ্শ

পৰা + অন্ = পৰাস্ত, পৰা + ভূ = পৰাত্তর, পৰা + গন্ = পৰাগ ইত্যাদি ।

অপ—বেয়া, অহিত, সামান্য, অনপ, বেলেগ ইত্যাদি । যেনে :—
অপ + ক্ত = অপকৃত, অপ + যাচ্ = অপযাচ্, অপ + চি = অপচয়, অপ +
মান = অপমান, অপ + বধ = অপবধ, অপ + ব্যয় = অপব্যয়, অপ +
আদান = অপাদান ; ইত্যাদি ।

সং—উত্তমরূপে, একেলগে, সর্বপ্রকারে ইত্যাদি । যেনে :—
সন্ + গীত = সংগীত, সন্ + যম = সংযম, সন্ + বুজ = সংযোগ সন্ +
স্বজ = সংসর্গ, সন্ + স্ম = সংস্মার ইত্যাদি ।

নি—নিবেধ, অভাব, নিশ্চয়, ভিতর, ওপর ইত্যাদি । যেনে :—
নি + কট = নিকট, নি + কটাবী = নিকটবীয়া নি + কপট = নিকপটীয়া,
নি + ক্ত = নিকৃত, নি + জন = নিজ, নি + দর্শন = নিদর্শন নি + দিশ =
নিদেশ, নি + ধন = নিধন ; ইত্যাদি ।

অর—কমা, তলগৈ নমা, অভাব, বেয়া, দূর ইত্যাদি ।
যেনে :—অর + কাশ = অরকাশ, অর + জ্ঞা = অরজ্ঞা, অর + ভূ = অরভাব,
অর + স্ম = অরস্মব, অর + ধা = অরধি, অর + ত = অরনত, অর +
বশ্ = অরশ্য ; ইত্যাদি ।

অহু—পাচ, ভূলা' নীচ ইত্যাদি । যেনে :—অহু + গন্ = অহু-
গামী, অহু + চব = অহুচব, অহু + ক্ত = অহুকৃত, অহু + কপ = অহুকপ,
অহু + বুজ্ = অহুযোগ, অহু + বজ্ = অহুবজ্ ; ইত্যাদি ।

নিব্—অভাব, বাহির, নিশ্চয়, বিনা ইত্যাদি । যেনে :—নিব্ +
অপবধ = নিবপবধ, নিব্ + অশ্র = নিবশ্র, নিব্ + আপদ = নিবাপদ, নিব্ +
উদ্ব্বেগ = নিবদ্ব্বেগ, নিব্ + নী = নিশ্চয়, নিব্ + রন্ = নিবরান, নিব্ +
ভয় = নির্ভয় ; ইত্যাদি ।

হৃ— মন্দ, কঠিন, দুঃ, ক্ষীণ, ডাক্তর, অভাব ইত্যাদি । যেনেঃ—
 হৃ+জন্ = হৃজন্, হৃ+আচার = হৃচার, হৃ+উহ = হৃকহ, হৃ+
 গম্ = হৃগ, হৃ+ঘোষ = হৃঘোষ, হৃ+বুধ্ = হৃবোধন, হৃ+বল =
 হৃবল, হৃ+মূল্য = হৃমূল্য, হৃ+ভগ = হৃভগা, ; ইত্যাদি ।

বি— হীন, অন্য, ভাঙ্গকপে, মন্দ, উত্তম, বিকার ইত্যাদি ।
 যেনেঃ— বি+কৃ = বিকার, বি+ছিদ্ = বিচ্ছেদ, বি+ক্রম্ = বিক্রম,
 বি+গহিত = বিগহিত, বি+গুণ = বিগুণ, বি+বর্ণ = বিবর্ণ, বি+
 চিত্র = বিচিত্র, বি+জ্ঞান = বিজ্ঞান, বি+জোখ = বিজোখ, বি+উত্
 = বিড়ম্বনা ; ইত্যাদি ।

অধি— ওপব, প্রধান, ইত্যাদি । যেনেঃ— অধি+কৃ = অধিকরণ
 বা অধিকার, অধি+পতি = অধিপতি, ইত্যাদি ।

সু— অতিশয়, উজ্জ্বল, উত্তম, শুভ ইত্যাদি । যেনেঃ— সু+কঠিন,
 = সুকঠিন, সু+কোমল = সুকোমল, সু+গম্ = সুগম, সু+খ্যাতি
 = সুখ্যাতি, সু+গন্ধ = সুগন্ধ, সু+লভ্ = সুলভ ; ইত্যাদি ।

উৎ— অতিশয়, উর্জ, শ্রেষ্ঠ, ডাক্তর ইত্যাদি । যেনেঃ— উৎ+
 কঠ্ = উৎকঠা, উৎ+তপ্ত = উত্তপ্ত, উৎ+তৃ = উত্তীর্ণ, উৎ+স্থ =
 উৎস্থিত, উৎ+পদ্ = উৎপদ, উৎ+সাহ = উৎসাহ ; ইত্যাদি ।

পরি— সম্পূর্ণ, অতিশয়, সকলোপ্রকারে, সকলোফালে, বাহির
 ইত্যাদি । যেনেঃ— পরি+জ্ঞা = পরিজ্ঞান, পরি+নী = পরিণয়, পরি+
 তাপ = পরিতাপ, পরি+নম্ = পরিণাম, পরি+কৃ = পরিত্যক্ত, পরি+
 ধা = পরিধি, পরি+বৃ = পরিবৃত, পরি+শিষ্ = পরিশিষ্ট ; ইত্যাদি ।

প্রতি— সলনি, নিমিত্তে, বিকল্পে, সমুখ, তুঙ্গ্য ইত্যাদি । যেনেঃ—
 প্রতি+কৃ = প্রতিকার, প্রতি+দান = প্রতিদান, প্রতি+গ্রহ = প্রতিগ্রহ,

প্রতি + স্বন্দ + ইন্ = প্রতিস্বন্দী, প্রতি + বদ = প্রতিবাদ, প্রতি + আসিন্ = প্রতিবাসী, প্রতি + বিদ = প্রতিবিদ, প্রতি + মূৰ্ত্তি = প্রতিমূৰ্ত্তি ; ইত্যাদি ।

অভি — সমুখ, প্রধান, ওচর, ভিত্তর, নীচ ইত্যাদি । যেনে:—
অভি + গমন্ = অভিগমন, অভি + ধান = অভিধান, অভি + নর =
অভিনর, অভি + প্রি = অভিপ্রায়, অভি + কচি = অভিঞ্চি, অভি + যুক্ত্
= অভিযুক্ত, ইত্যাদি ।

অতি — অধিক, প্রধান, অতিশয় ইত্যাদি । যেনে:— অতি + ক্রম
= অতিক্রম, অতি + বধিন্ = অতিবধী, অতি + শী = অতিশয়, অতি +
স্ব = অতিস্বা ; ইত্যাদি ।

উপ — মূল নথকা, ওচর, সামান্য, তুল্য, নূন, প্রায় ইত্যাদি ।
যেনে:— উপ + কথা = উপকথা, উপ + কুল = উপকুল, উপ + গুহ = উপ-
গুহ, উপ + গ্রহ = উপগ্রহ, উপ + দিশ = উপদেশ, উপ + মা = উপমা,
উপ + কব্ = উপবোধ, উপ + শম্ = উপশম ; ইত্যাদি ।

আ — অলপ, ক্ষুদ্র, পর্য্যন্ত, অরধি, পুনর ইত্যাদি । যেনে:—
আ + কাশ্ = আকাশ, আ + কৃ = আকর, আ + কুল = আকুল, আ +
গ্রহ = আগ্রহ, আ + জা = আজ্ঞা, আ + দা = আদায়, আ + বধ্ = আবদ্ধ,
আ + মুদ = আমোদ, আ + বভ্ = আবস্ত, আ + হ্র = আহাব ; ইত্যাদি ।

১৫ । শব্দমালা ।

{ অঁটা — জুবি বোরা, ভাগ অহা, নাটনি নপরা ।

{ অঁতা — পানী ঢালি মাঝ-পুছি পৰিকার করা ।

{ অটল — অনব, লব-চর কৰিব নোৱাৰা, স্থিৰ ।

{ অতল — তলি নোহোৱা অগাধ ।

{ আট — জুবি যা, যথেষ্ট-হ ।

{ আট — আটলকৈ বান্ধ, টানি বান্ধ ।

{ আত — উষা আদিত মেৰাই খোৱা হুতাৰ মূৰ ।

{ অঁচল— কাপোৰৰ আগ ভাগ ।

{ আচল— মূল, ঘাই, বিজুতি, অনায়াসে বাৰ নোৱাৰা ঠাই ।

{ আচাব— ব্যৱহাৰ, আচৰণ, তেল আদিত পেলাই থোৱা ফল-মূল ।

{ আছাব— ভৰি পিছলি পৰ, বলেৰে নিক্ষেপ কৰ ।

{ আফৰি— কমৰ বা সোণাৰি শালৰ ভাতিৰ মুখৰ চুড়া ।

{ আফৰী— উদ্যোগী, নিপুণ ।

{ ঈশ— ঈশ্বৰ ।

{ ঈদ } — আশ্চৰ্য্য বা বুছ ভাব প্ৰকাশ কৰা ।

{ ঈহ— নাওলৰ ডিলা মাৰি ।

{ কঁটিয়া — হাল বাওঁতে গৰু-মহুক ছোঁড়া এচাৰিৰে খোঁচ ।

{ কঁটিয়া— খোৱা বস্তু মূপত বলেৰে ভৰাই দিয়া ।

{ কঁটায়া— চুটি, চাপন ।

{ কটায়া— কটা নাহুহ (খৰি কটায়া) ।

{ কতীয়া— কাতি মাতত বোৱা, হলনীয়া, কাতি হৈ থকা ।

{ কঠ— মুঠা আদিৰে সজা আসন ।

{ কথ— থৈৰ কাঠ দিছাই উলিওৱা আঠা

{ কঁথা— ফটা কানি গোটাই দিয়া নিতালি ।

{ কথা— বাকা, পক, মাত ।

{ কঠা— আধা সেৱ খোৱা চাউল আদি জোখা-পাত্ৰ, কুৰি নোচা ।

{ কণা— অতি ক্ষুদ্ৰ ভাগ, একণ, চকু নথকা ।

{ কনা— কক্ষা, আঁটি ।

{ কঁৰাল— মূল মলীয়া বা নিমজ কৰ ।

{ কৰাল— বিকট, ভয়ঙ্কৰ, আঠাব দৰে ইটা আদি গৰখী বস্তু ।

{ কাঁচ — এবিধ চকচকীয়া বস্তু, জঁক দি কাট ।

{ কাছ— কাছ নছ ।

কান — কণ, দাঁতি ।

কান — কান্ধ ।

{ কাঞ্জি — কবিদাজে কবা এবিধ টেশা পানী ।

{ কাঞ্জি — মছলমানৰ বিচাৰক ।

{ কাঞ্জী — ভাল শিপিনী ।

{ কাঠ — গছ ।

{ কাথ — এটা জাতি, কান্ধ ।

{ কাথ — দৰব সিজাই উলিওৱা বস ।

কুট — চিহ্ন ।

কুট — মিছা, টিং, মায়াঘৰ, নাঙলৰ গা'ভাগ ।

কুও — হোমৰ জুইৰ গাঁত, পানীৰ নাদ ।

কুন্দ — এবিধ জন্তু, এবিধ ফুল ।

{ কুকৰা — এবিধ চবাই ।

{ কুকৰা — পূবৰ পৰা চলা বতাহ ।

{ কুল — জাতি ।

{ কুল — নৈৰ দাঁতি ।

{ কুলি — এবিধ চবাই ।

{ কুলী — হজুৱা মানুহ ।

কেটেলা — এবিধ পছ ।

কেটেলা — ফীনোৱা, গাড়ীৰ মাৰলি কাঠ

{ খটীয়া — শিং থকা এবিধ সৰু পছ ।

{ খটীয়া — যেনে যেনে উদগা

{ খটীয়া — একে লগ কৰি লিখ, সংগ্ৰহ কৰ

{ খটীয়া — কামত উপস্থিত নথকা কাল ।

ঘাট— পালেং, মিনতি কৰ, কাম কৰ ।

ঘাত— আঁতৰত থকা মাটি-বাৰী ।

খালি— শৰাধত চাউল দিবৰ নিমিত্তে কল পটুৱাৰে নজা পাত্ৰ ।

খালী— শুদা ।

খুঁত— ঘূন, দোষ ।

খুত— বাজকৰ, কাটল ।

ঘাঁট— মথ ।

ঘাট— নৈ বা পুখুৰীত উঠা-নমা কৰা বাট ।

ঘাঁত— একে বাবেই বজোৱা তাল-খোল আদিৰ শব্দ ।

গঁড়— এবিধ জন্তু ।

গড়— কোঁঠ, কোনো বস্তুৰ তলত পাৰি দিয়া কাঠ, বাঁহ আদি ।

গিৰি— পৰ্ব্বত ।

গিৰী— গৰাকী ।

গাঁৰি— মূৰ নথকা গা ।

গাবী — চকৰি লগোৱা বাহন ।

গাদি— কটাৰীৰ পিঠি, বস্তুৰ দাঁতি ।

গাদী— মান্য লোকৰ আসন, হাতীৰ পিঠিত পৰা আসন ।

চঙ— বৰ খজাল ।

ছন্দ— পদ্য ।

চট— অলপ পানীত ভল পৈ থকা বালি ।

চত— ভলতীয়া অৱস্থা ।

চ'ত— এটা মাহৰ নাম ।

কান— কৰ্ণ, দাঁতি ।

কান— কান্ধ ।

{ কাঁজি— কবিতাজে কৰা এবিধ টোপা পানী ।

{ কাঁজি— মছলমানৰ বিচাৰক ।

{ কাজী— ভাগ শিপিনী ।

{ কাঠ— গছ ।

{ কাথ— এটা জাতি, কায়স্থ ।

{ কাথ— দৰব নিজাই উলিওৱা বস ।

কুট— চিহ্ন ।

কুট— মিছা, টিং, মায়াঘৰ, নাঙলৰ গা ভাগ ।

কুণ্ড— হোমৰ জুইৰ গাঁত, পানীৰ নাদ ।

কুন্দ— এবিধ জন্তু, এবিধ ফুল ।

{ কুকৰা— এবিধ চৰাই ।

{ কুকৰা— পূবৰ পৰা চলা বতাহ ।

{ কুল— জাতি ।

{ কুল— নৈৰ দাঁতি ।

{ কলি— এবিধ চৰাই ।

{ কুগী— বজুৰা মাৰুহ ।

{ কেটেলা— এবিধ পহু ।

{ কেটেলা— ক্ষীণোৱা, গাড়ীৰ মাৰলি কাঠ

{ খটীয়া— শিং থকা এবিধ সৰু পহু ।

{ খটীয়া— ঘনে ঘনে উদগা

{ খতিয়া— একে লগ কৰি লিখ, সংগ্ৰহ কৰ

{ খতীয়া— কামত উপস্থিত নথকা কাল ।

খাট—পালেং, মিনতি কৰ্, কাম কৰ্ ।

খাড—আতবত থকা মাটি-বাৰী ।

খালি—শৰাধত চাউল দিবৰ নিমিত্তে কল পটুৱাৰে সজা পাত্ৰ ।

খালী—শুদা ।

খুঁত—যুন, দোষ ।

খুত—বাজকৰ, কাটল ।

বাঁট—মথ ।

ঘাট—নৈ বা পুখুৰীত উঠা-নমা কৰা বাট ।

বাঁত—একে বাবেই বজোৱা ভাল-খোল আদিৰ শব্দ ।

গঁড়—এবিধ জন্তু ।

গড়—কোঁঠ, কোনো বস্তুৰ তলত পাৰি দিয়া কাঠ, বাঁহ আদি ।

গিৰি—পৰ্বত ।

গিৰী—গৰাকী ।

গাঁৰি—মূৰ নথকা গা ।

গাৰী — চকৰি লগোৱা বাহন ।

গাড়ী

গাদি—কটাৰীৰ পিঠি, বস্তুৰ দাঁতি ।

গাদী—মান্য লোকৰ আসন, হাতীৰ পিঠিত পৰা আসন ।

চঙ—বৰ খদ্যল ।

ছন্দ—পদ্য ।

চট—অলপ পানীত তল পৈ থকা বালি ।

চত—ভলতীয়া অৱস্থা ।

চ'ত—এটা মাহৰ নাম ।

চকৰি— চকা, চক্ৰ ।

চকৰী— মাইকী পখিলা ।

চা— দৃষ্টিকৰ, দেখ্ ।

ছা— ছায়া ।

ছা— খেৰেৰে ঘৰৰ ঢাল ঢাক্ ।

চাউনি— ঘৰৰ ওপৰত দিয়া খেৰৰ ঢাকনি ।

ছাউনী— যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত সৈন্যৰ থকা ঠাই ।

ছাট— তিববিনি, হাতেৰে এবাৰত যিমান পানী আদি নিক্ষেপ
কৰা যায় ।

ছাতি— বদ-বৰণৰ পৰা গা ঢকা এবিধ বস্তু ।

চাল— ঘৰৰ ওপৰৰ আচ্ছাদন ।

ছাল— বাকলি ।

ছিতা— মৰামানুহ পোৰা কাঠৰ দম ।

ছিটা— গাত বা কৰি সোঁচাৰোৱা বসন্ত, বা পানী আদিৰ উকৰি
পৰা বিন্দু ।

চুটি— চাপৰ, ঘোৰাৰ লৰ ।

ছুটা— বিদায় ।

ছেই— শুটিৰ ভঁৰাল ।

ছেই— কুকুৰ খেদোৱা মাত ।

চৈ— এবিধ লতা ।

ছে— নাও আদিৰ ঢাল, ঢাকনি ।

জঁকা— হাব-মূৰ মাথোন দেখুৱা প্ৰাণীৰ আকৃতি, খং তোলা ।

জকা— ভাত আদি বন্ধা পাত্ৰ ।

জাণ— বুজ ।

জান— জুৰি ।

যান বাহন ।

জীণ— হজম ।

জীন— ঘোৰাৰ গাদী ।

{ জেঁটনি— জোটা কাৰ্য্য ।

{ জেটনি— ছুটা বস্ত্ৰ গোটাই বন্ধা জৰী ।

{ যোটনি— গাঁথনি ।

জোৰা— সন্ধি, বাশিৰ মিল, মূৰ মিলাই একেটা কৰ ।

যোৰা— গায়ন-বায়নৰ সমূহ ।

তলি— পাৰ বা আন কোনো বস্ত্ৰৰ তলৰ ভাগ ।

তলী— খেতি কৰা মাটি ।

{ টাটী— জেওৰা ।

{ তাঁতী— কাপোৰ বোৱা ব্যৱসায় কৰা মানুহ ।

{ টাঁৰ— মাটি জোখা অষ্টহতীয়া নাৰি ।

{ টাৰ— হাতত পিন্ধা এবিধ অলঙ্কাৰ ।

{ তাৰ— উদ্ধাৰ কৰ ।

টান— কঠিন ।

তান— বাগিনী ।

{ টিয়া— এবিধ ভাটৌ ।

{ তীয়া— দুদিন থাকি এদিন হোৱা (তীয়াজৰ) ।

{ থান— ঠাই, সজ্জা, কাপোৰৰ থান ।

{ ঠান— গড় ।

{ ড'ব— অৰ্থ দণ্ড ।

{ ডব— ভয় ।

{ দব— মূল্য ।

{ ডাঁৰি— বৰনী বোৱা দীঘল মাৰি ।

{ ডাৰি— খোঁতোৰাত গজা নোম ।

চকবি— চকা, চক্র ।

চকবী— মাইকী পখিলা ।

চা— দৃষ্টিকর, দেখ ।

ছা— ছায়া ।

ছা— খেবেবে ঘবর চাল ঢাক ।

চাউনি— ঘবর ওপবত দিয়া খেবর ঢাকনি ।

ছাউনী— যুদ্ধ ক্ষেত্রত সৈন্যর থকা ঠাই ।

ছাট— তিববিদনি, হাতেবে এবাবত যিমান পাণী আদি নিক্ষেপ
করা যায় ।

ছাতি— বদ-বরবুণর পরা গা ঢকা এবিধ বস্ত্র ।

চাল— ঘবর ওপবর আচ্ছাদন ।

ছাল— বাকলি ।

ছিতা— মবামাহুহ পোবা কাঠর দম ।

ছিটা— গাত বা কবি সোঁচাবোরা বসন্ত, বা পাণী আদির উফরি
পরা বিন্দু ।

চুটি— চাপর, ধোবার লব ।

ছুটী— বিদায় ।

ছেই— গুটির ভঁবাল ।

ছেই— কুকুর খেদোরা মাত ।

চৈ— এবিধ লতা ।

ছে— নাও আদির চাল, ঢাকনি ।

জঁকা— হাব-মূব মাখোন দেখুৱা প্রাণীর আকৃতি, থং ভোলা ।

জকা— ভাত আদি বন্ধা পাত্র ।

জাণ— বুজ ।

জান— জুবি ।

যান বাহন ।

জীণ— হজম ।

জীন— ঘোবাব গাদী ।

{ জেঁটনি— জোটা কাঁচা ।

{ জোটনি— ছটা বস্ত গোটাই বন্ধা জবী ।

{ যোটনি— গাঁথনি ।

{ জোবা— সন্ধি, বাশিব মিল, মূৰ মিলাই একেটা কৰ্ ।

{ যোবা— গায়ন-বাগনৰ সমূহ ।

{ তলি— পাত্ৰ বা আন কোনো বস্তৰ তলৰ ভাগ ।

{ তলী— খেতি কৰা মাটি ।

{ টাটী— জেওবা ।

{ তাতী— কাপোৰ বোৱা ব্যৱসায় কৰা মানুহ ।

{ টাঁব— মাটি জোখা অঠহতীয়া মাৰি ।

{ টাব— হাতত পিন্ধা এবিধ অলকাৰ ।

{ তাব— উদ্ধাৰ কৰ্ ।

{ টান— কঠিন ।

{ তান— বাগিনী ।

{ টিয়া— এবিধ ভাটৌ ।

{ তীয়া— ছদিন থাকি এদিন হোৱা (তীয়াজব) ।

{ থান— ঠাই, সত্ৰ, কাপোৰৰ থান ।

{ ঠান— গঢ় ।

{ ড'ব— অৰ্থ দণ্ড ।

{ ডব— ভয় ।

{ দব— মূল্য ।

{ ডাঁৰি— বৰশী বোৱা দীঘল মাৰি ।

{ ডাৰি— খোঁতোৰাত গজা নোম ।

- { দিন— কাল, সময় ।
 { দীন— দুখীয়া ।
 { ঢাবি— বাঁহৰ আসন
 { ধাবী— আধাৰৰূপে ধৰোঁতা ।
 { ধুতি— শুচি ।
 { ধুতী— চুবিয়া ।
 { নাঠ— হানি ।
 { নাথ— প্রভু, গৰাকী, গোটাই বাক্ ।
 { নিয়তি— দশা, কপাল, প্রকৃতি ।
 { নিয়তী— যি নিয়ে (স্ত্রী) ।
 { নিয়তী— ফেঁচা ।
 { পাটী— এবিধ মিহি ঢাবি ।
 { পাঁতি— শাবী ।
 { পাতি— সক, সামান্য ।
 { পানি— হাত ।
 { পানী— জন ।
 { পিত— সাহ, জন্তৰ বুকত থকা হালধীয়া লাক তিতা এবিধ বস
 { পিট— মাৰ্, পানীৰ ওপৰত ডাঠ হৈ গজাবন ।
 { পুঠী— এবিধ মাছ ।
 { পুথি,— কিতাপ ।
 { ফনি— কাঠেক, চুলি মেলোৱা সঁজুলি ।
 { কলী— সাপ ।
 { বাঁটা— পুৰন্দাৰ, ভাগ কৰা ।
 { বটা— তামোলৰ পাত্ৰ, এবিধ সক চৰাই ।
 { বতা— এবিধ সক বন, বন পৰি থকা মাটি ।

- { বাগি— টেন্ডবালি, কাইটীয়া এবিধ সৰু গছ ।
 { বাগী— ঘোঁৰাই টনা গাড়ী ।
 { বাজী— বন্ধা, সম্ভান নোহোৱা তি.বাত ।
 { বাজী— ঘোৰা, ভেলেকী ।
 { বাণি— কাপোৰৰ পথালি ফাল ।
 { বানী— বাক্য, মাত, সৰস্বতী ।
 { বাঁৰী— বিধৱা ।
 { বাৰী— ঘৰ-দুৱাৰ আদি থকা ঠাই ।
 { বাৰি— পানী ।
 { বিশাল— বহল, ডাঙ্গৰ ।
 { বিমাল— বিষযুক্ত, বিষ থকা ।
 { ভাটী— নৈৰ নাম ভাগ, দেশৰ পশ্চিম দিশ ।
 { ভাতী— কমাৰ শাল আদিৰ জুইত বতাহ লগোৱা যতন ।
 { ভেঁটি— ঘৰৰ ভেঁটি ।
 { ভেঁটী— উপ ঢোকন ।
 { লাঠী— টোকোন, টাঙ্গন ।
 { লাথি— গোৰ, ভৰিৰে আঘাত ।
 { শকট— বোজা কঢ়িওৱা গাড়ী ।
 { শকত— পুষ্ট, ডাঙ্গৰ ।
 { শাপ— শাপ, গালি ।
 { সাপ— ফণী ।
 { শান্তি— স্থিৰতা ।
 { শান্তী— পতিব্ৰতা ।
 { শিব— মূৰ ।
 { শিব— তেজচলা নাড়ী ।

{ শুচি— পবিত্র, নিৰ্মল।
 { শুচি— বেজী।
 { শুচী— নিৰ্বশ্চ।

{ হাটী— পতাশলীয়া ছাতৰ বা সত্ৰৰ ভকত থকা হাট-বজাৰৰ দৰে
 { লালীকৈ সজা ঘৰ সমূহ।
 { হাতী— জন্তুবিশেষ। ইত্যাদি।

তলত দিয়া শব্দবোৰ উভয় প্ৰকাৰে শুক।

অথন্তৰ— অথান্তৰ।

উদাসিন— উদাসীন।

অভিলাষ— অভিলাস।

উপবীয়া— উপকৰা।

আঁউসী— আঁউহী।

একান্নৰৈ— একান্নে।

আমিন— আমীন।

ওলটা— ওলোটা।

আৱলি— আৱলী।

ওলখা— ওলোমা।

আয়ুস— আয়ু।

বস্তি— কস্তী।

ঈৰ্ষা— ঈৰ্ষ্যা।

কাপোৰ— কাপৰ।

উজ্জটি— উজুটি।

কুটৰ— কুটীৰ।

উকিল— উকীল।

কেঁচু— কেঁচু।

কোশ, কোষ।

তবণি, তবনী।

গামচা, গামোচা।

তৰি, তৰী।

ঘোঁকোটা, ঘোঁকটা।

থোক, থোকা।

চঞ্চু, চঞ্চু।

থোপ, থোপা।

চাবন, চবোন।

দাপণ, দাপোণ।

চিঞৰ, চিয়ঁৰ।

ধূলি, ধূলী।

চোঁচৰা, চোঁচোৰা।

ধোন্দাল, ধোন্দোলা।

ছোহোৰা, ছোহোৰা।

নাড়ি, নাড়ী।

জক্‌মক্‌, বাক্‌মক্‌ ।

জবণি, বাবণি ।

জাপ, বাপ ।

জাবী, বাবী ।

জানেচা, জানেবা ।

জিলী, বিলী ।

জুবি, বাবি ।

জোকব, বোকব ।

টঙ্গন, টাঙ্গোন ।

টেটন, টেটোন ।

টোকন, টোকোন ।

ঢাকন, ঢাকনি ।

তনু, তনু ।

বুক, বুকু ।

বেণি, বেণী ।

ভঙ্গি, ভঙ্গী ।

ভাকবী, ভাধবী ।

মাবলি, মাবলী ।

মুববী, মুবলী ।

যমবজা, যমবাজা

যাঠি, যাঠী ।

লাটিম, লাটুম ।

লাল, লালটি ।

শাউ, শাও ।

নাভি, নাভী ।

নিজবা, নিববা ।

নিটল, নিটাল ।

পাঁজী, পাঁজি ।

পিপলি, পিপলী ।

পুখুবি, পুখুবী ।

পুত্র, পুত্র ।

পুধি, পুথী ।

পুবি, পুবী ।

প্রত্যাষ, প্রত্যাশ

প্রহ্লাদ, প্রহ্লাদ ।

বগবি, বগবী ।

বাকল, বাকুলী ।

সতিসন্ততি, সতিসন্তান ।

সপবিবাবে, সপবিয়ালে ।

সুবতি, সুবতী ।

সোণালী সোণোরালী ।

হাবিলাষ, হাবিলাহ ।

হেলঞ্চি, হেলঞ্চী ।

হোঁহঁকা, হোঁহোঁকা ।

হো-হো, হোঁ-হোঁ ।

ইত্যাদি ।

{ শুচি— পবিত্র, নির্মল।
 { হুচি— বেজী।
 { সুচী— নির্ঘণ্ট।

{ হাটী— পড়াশলীয়া ছাতব বা সম্ভব ভকত থকা হাট-বজাৰৰ দৰে
 { লালীকৈ সজা ঘৰ সমূহ।
 { হাতী— জন্তুবিশেষ। ইত্যাদি।

তলত দিয়া শব্দবোৰ উভয় প্ৰকাৰে শুদ্ধ।

অথন্তৰ— অথান্তৰ।

উদাসিন— উদাসীন।

অভিলাষ— অভিলাস।

উপবীয়া— উপকৰা।

আঁউসী— আঁউহী।

একানৱৈ— একান্নৈ।

আমিন— আমীন।

ওলটা— ওলোটা।

আৱলি— আৱলী।

ওলখা— ওলোমা।

আয়ুস— আয়ু।

বস্তি— কষ্টী।

ঈৰ্ষা— ঈৰ্ষ্যা।

কাপোৰ— কাপৰ।

উজ্জটি— উজ্জুটি।

কুটব— কুটীৰ।

উকিল— উকীল।

কেঁচু— কেঁচু।

কোশ, কোষ।

তবণি, তবনী।

গামচা, গামোচা।

তৰি, তৰী।

ঘোঁকোটা, ঘোঁকটা।

থোক, থোকা।

চঞ্চু, চঞ্চু।

থোপ, থোপা।

চাবন, চবোন।

দাপণ, দাপোণ।

চিঞৰ, চিয়ঁৰ।

ধূলি, ধূলী।

চোঁচবা, চোঁচোবা।

ধোন্দাল, ধোন্দোলা।

ছোহোবা, ছোহোবা।

নাড়ি, নাড়ী।

জকুমক্, বাকুমক্ ।

জবণি, ববণি ।

জাপ, বাপ ।

জাবী, বাবী ।

জানেচা, জানোবা ।

জিলী, বিলী ।

জুবি, বুবি ।

জোকাব, বোকাব ।

টান্নন, টান্নোন ।

টেটন, টেটোন ।

টোকন, টোকোন ।

টাকন, টাকনি ।

তলু, তলু ।

বুক, বুকু ।

বেণি, বেণী ।

ভঙ্গি, ভঙ্গী ।

ভাকবী, ভাখবী ।

মাবলি, মাবলী ।

মুববী, মুবলী ।

যমবজা, যমবাজা

ষাঠি, যাঠী ।

লার্টিম, লার্টুম ।

লাল, লালটি ।

শাউ, শাও ।

নাভি, নাভী ।

নিজবা, নিঝবা ।

নিটল, নিটাল ।

পাঁজী, পাঁজি ।

পিপলি, পিপলী ।

পুখুবি, পুখুবী ।

পুত্র, পুত্র ।

পুথি, পুথী ।

পুবি, পুবী ।

প্রত্যাষ, প্রত্যাষ

প্রহাদ, প্রহ্লাদ ।

বগবি, বগবী ।

বাকল, বাকুলী ।

সতিসন্ততি, সতিসন্তান ।

সপরিবাবে, সপরিয়ালে ।

সুবভি, সুবভী ।

সোণালী, সোণোরালী ।

হাবিলাষ, হাবিলাহ ।

হেলঞ্চি, হেলঞ্চী ।

হোঁহঁকা, হোঁহোঁকা ।

হো-হো, হোঁ-হোঁ ।

ইত্যাদি ।